

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI
PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

SOLIYEV MIRZOXID TURSUNXO'JAYEVICH

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK XUSUSIYATINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA "KITOB BILAN DO'STLASHAMIZ" NOMLI

KITOBXONLIK

SHAXS
RIVOJLANISHI

IJODKORLIK

USLUBIY QO'LLANMA

KITOB - BILIM MANBAI,
KITOBXON - YUKSAK SALOHİYAT SOHIBI

Andijon-2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

**PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA, TA’LIM TEXNOLOGIYALARI
KAFEDRASI**

SOLIYEV MIRZOXID TURSUNXO‘JAYEVICH

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK
XUSUSIYATINI SHAKLLANTIRISH BO‘YICHA
“KITOB BILAN DO‘STLASHAMIZ” NOMLI**

USLUBIY QO‘LLANMA

ANDIJON-2026

Tuzuvchi:

Soliyev M.T – AVPMM Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası p.f.f.d (PhD)., v.v.b dotsenti

Mazkur uslubiy qo‘llanma amaliyotchi psixologlar va pedagoglar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatini shakllantirish yo‘llari haqida so‘z boradi.

Ushbu qo‘llanmadandan asosan amaliyotchi psixolog va pedagoglar foydalanishi mumkin.

Taqrizchi:

R.A. Latibjonov – AVPMM Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyalari kafedrası v.b. dotsenti, p.f.f.d (PhD).

M.X. Dumarov - Andijon davlat universiteti Psixologiya va pedagogika kafedrası mudiri, p.f.f.d (PhD)., dotsent

Ushbu uslubiy qo‘llanma AVPMM Ilmiy-metodik Kengashining 2026 yil 28-avgustdagi № 7-son qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Uslubiy qo‘llanma Pedagogika va psixologiya, ta’lim texnologiyasi kafedrasining 2026-yil 27-avgustdagi № 7-son yig‘ilishida muhokama qilingan va ma’qullangan.

MUNDARIJA

Kirish.....	5
I. KITOBXONLIK XUSUSIYATINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI	
Kichik maktab yoshida kitobxonlikning psixologik xususiyatlar.....	7
Kitobxonlikning bolaning kognitiv rivojlanishiga ta'siri.....	8
Kitobxonlik va emotsional rivojlanish.....	9
Kitobxonlik va ijodiy tafakkur.....	11
Kitobxonlik va o'quv motivatsiyasi.....	13
Biblioterapiyaning bolalar kitobxonligini rivojlantirishdagi imkoniyatlari	15
II. "KITOB BILAN DO'STLASHAMIZ!" DASTURINING MAZMUNI, MAQSADI VA VAZIFALARI	
Dasturning asosiy mazmuni.....	20
Dasturning maqsadi.....	24
Dasturning vazifalari.....	26
III. "KITOB BILAN DO'STLASHAMIZ" NOMLI RIVOJLANTIRUVCHI DASTUR MASHG'ULOTLARI	
1-MASHG'ULOT – Kitobxonlik orqali so'z boyligini kengaytirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.....	28
2-MASHG'ULOT: Hikoyalar tahlili orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish.....	37
3-MASHG'ULOT: Qahramonlar bilan identifikatsiya orqali empatiya va his-tuyg'ularni boshqarishni rivojlantirish.....	46
4-MASHG'ULOT: Hissiyotlarni og'zaki va ijodiy ifodalashni rivojlantirish	52
5-MASHG'ULOT: Kitoblar orqali ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash va bag'rikenglikni shakllantirish.....	58
6-MASHG'ULOT: Axloqiy tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish.....	64
7-MASHG'ULOT: Kitobxonlik orqali tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish.....	68
8-MASHG'ULOT: O'ziga ishonch va ijobiy men-tasavvurini shakllantirish.....	72
Yakuniy metodik tavsiyalar.....	76
Foydalanilgan adabiyotlar.....	81

KIRISH

Bugungi kunda bolalarning o'qish savodxonligi, matnni anglash va undan mazmunli foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xalqaro baholash tadqiqotlari, xususan, PIRLS natijalari ham boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyani ajratish, mazmunni tahlil qilish va o'qilgan ma'lumotdan foydalanish ko'nikmalarini izchil rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Shu bois kichik maktab yoshidagi bolalarda kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, muntazam mutolaa faoliyatini qo'llab-quvvatlash va o'qilgan asar mazmunini anglashga yo'naltirilgan samarali metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kitobxonlik bolaning faqat o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish bilangina cheklanmaydi. Muntazam va mazmunli mutolaa jarayonida bolaning so'z boyligi kengayadi, tasavvuri va mantiqiy tafakkuri rivojlanadi, mustaqil fikrlash hamda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyati kuchayadi. Badiiy asarlar bilan ishlash esa qahramonlarning xatti-harakatlari va kechinmalarini anglash, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash, o'z munosabatini bildirish orqali empatiya, hissiy anglash, axloqiy mulohaza va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlikni rivojlantirishga faqatgina ularni ko'proq kitob o'qishga undash sifatida emas, balki bolaning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi kompleks psixologik-pedagogik jarayon sifatida yondashish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuvda kitob o'qish, o'qilgan matnni tushunish, badiiy obrazlarni tahlil qilish, o'z fikrini ifodalash, muammoli vaziyatlarga yechim topish va shaxsiy tajriba bilan bog'lash o'zaro uzviy jarayonlar sifatida qaraladi.

O'zbekistonda ham kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, yosh avlodning ma'naviy-ma'rifiy va intellektual salohiyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentyabrdagi PQ-3271-sonli "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarori¹, 2019-yil 7-iyundagi PQ-4354-sonli "O'zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori², 2022-yil 28-

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 13.09.2017 yildagi PQ-3271-son. Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-3338600>

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 07.06.2019 yildagi PQ-4354-son. O'zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada takomillashtirish to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-4372449>

yanvardagi PF-60-sonli “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni³ hamda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlar mazkur yo‘nalishning dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur vazifalardan kelib chiqib, kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan amaliy va metodik vositalarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Ayniqsa, bolalarning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda kitob bilan ishlashni qiziqarli, faol va rivojlantiruvchi jarayonga aylantirish muhimdir. Bunda badiiy matnlar, ertaklar, hikoyalar va kitob qahramonlari bilan bog‘liq turli interaktiv topshiriqlar, ijodiy mashqlar, suhbatlar, reflektiv faoliyat hamda o‘yin elementlaridan foydalanish samarali metodik imkoniyatlarni yaratadi.

Shu maqsadda ishlab chiqilgan “Kitob bilan do‘stlashamiz!” uslubiy qo‘llanmasi kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar hamda metodik topshiriqlar tizimini o‘z ichiga oladi. Qo‘llanmaning mazmunida kitobxonlik faoliyati orqali bolalarning so‘z boyligi, mantiqiy va ijodiy fikrlashi, tasavvuri, empatiyasi, hissiy anglash qobiliyati, axloqiy mulohazasi, ijtimoiy muloqoti va o‘ziga bo‘lgan ijobiy munosabatini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratiladi.

Qo‘llanma umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, amaliyotchi psixologlari, maktab kutubxonachilari hamda kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun mo‘ljallangan. Undagi metod va topshiriqlardan darsdan tashqari mashg‘ulotlar, kitobxonlik to‘garaklari, psixologik-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va boshqa tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda foydalanish mumkin.

Uslubiy qo‘llanmaning asosiy maqsadi kitobni bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi vositaga aylantirish, unda kitobxonlikka nisbatan ijobiy munosabat va faol mutolaa ehtiyojini shakllantirishdan iborat. Shu jihatdan, “Kitob bilan do‘stlashamiz!” dasturi kitobxonlikni shunchaki o‘qish faoliyati sifatida emas, balki bolaning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlovchi psixologik-pedagogik jarayon sifatida tashkil etishga yo‘naltiriladi.

---

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

I. KITOBXONLIK XUSUSIYATINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Kichik maktab yoshida kitobxonlikning psixologik xususiyatlari

Kichik maktab yoshi bolaning psixik rivojlanishida muhim bosqichlardan biri bo'lib, ushbu davrda uning bilish jarayonlari, emotsional-irodaviy sohasi, ijtimoiy munosabatlari va o'quv faoliyati jadal rivojlanadi. Maktab ta'limining boshlanishi bola hayot tarzida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirib, undan yangi bilimlarni egallash, mustaqil fikrlash, topshiriqlarni bajarish, o'z faoliyatini nazorat qilish va natijalarini baholashni talab etadi. Aynan shu davrda bolaning atrof-muhit, ta'lim va turli axborot manbalariga munosabati ham faol shakllana boshlaydi. Shu jihatdan qaralganda, kitobxonlik mazkur yosh davrida nafaqat bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish vositasi, balki bolaning intellektual, emotsional, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi muhim faoliyat turi sifatida namoyon bo'ladi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning kitob bilan munosabati dastlab o'qish texnikasini egallash bilan bog'liq bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan mazmunni anglash, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash, voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushunish, o'z fikrini bildirish va o'qilgan asarga nisbatan shaxsiy munosabat shakllantirish kabi murakkab psixologik jarayonlarni qamrab oladi. O'qish jarayonida bola nafaqat matndagi axborotni qabul qiladi, balki uni qayta ishlaydi, mavjud bilim va tajribasi bilan taqqoslaydi, muayyan xulosalar chiqaradi hamda yangi ma'nolarni shakllantiradi. Bu jarayonlar diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutq kabi bilish jarayonlarining rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Demak, kitobxonlikni faqatgina "kitob o'qish" harakati bilan tenglashtirish to'g'ri emas. Kitobxonlik bolaning kitobni tanlashi, unga qiziqishi, o'qish jarayonida mazmunni anglashga intilishi, qahramonlar kechinmalarini tushunishi, o'qilgan materialni shaxsiy tajribasi bilan bog'lashi va undan keyin mustaqil xulosalar chiqarishini ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, kitobxonlik jarayonida bolaning matnga nisbatan savol berishi, o'z fikrini asoslashga urinishi, voqealarning keyingi rivojini taxmin qilishi va turli nuqtayi nazarlarni qiyoslay olishi uning faol fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuning uchun kitobxonlik bolaning passiv axborot qabul qilishi emas, balki mazmunni faol o'zlashtirish va qayta ishlash jarayoni sifatida qaralishi lozim.

Mazkur yosh davrida bolaning kitobxonlik faoliyatida qiziqish alohida ahamiyat kasb etadi. Bola uchun mazmunan qiziqarli, yoshiga mos, obrazli va hayotiy tajribasiga yaqin asarlar o'qishga bo'lgan ichki ehtiyojni kuchaytiradi. Qiziqishning mavjudligi bolaning kitobni mustaqil tanlashiga, o'qish jarayonida faol ishtirok etishiga va o'qilgan materialni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi. Bunday jarayonda tashqi

nazorat va majburlashdan ko'ra bolaning ichki motivlari muhimroq ahamiyat kasb etadi. Aksincha, bolaning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelmaydigan, mazmuni haddan tashqari murakkab yoki faqat majburiyat asosida tavsiya etiladigan adabiyotlar kitobxonlikka nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Kitobxonlikning bolaning kognitiv rivojlanishiga ta'siri

Kitobxonlik bolaning kognitiv rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, o'qish jarayonida idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutq kabi bilish jarayonlari faol ishtirok etadi. Bola matnni o'qish va anglash davomida yangi axborotni qabul qiladi, uni ilgari egallagan bilimlari bilan taqqoslaydi, muhim va ikkilamchi ma'lumotlarni ajratadi, voqealar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlaydi hamda muayyan xulosalarga keladi. Shu sababli kitobxonlikni oddiy axborot qabul qilish jarayoni emas, balki bolaning turli kognitiv operatsiyalarni amalga oshirishini talab qiladigan faol intellektual faoliyat sifatida baholash mumkin.

O'qish jarayonida, avvalo, diqqat muhim ahamiyat kasb etadi. Bola matn mazmunini tushunish uchun o'qilayotgan materialga e'tiborini jamlashi, muhim ma'lumotlarni ajratishi va mazmuniy izchillikni saqlashi kerak. Muntazam kitob o'qish diqqatning barqarorligi, uni bir faoliyatga uzoqroq vaqt davomida jamlash va zarur hollarda diqqatni bir mazmuniy birlikdan boshqasiga ko'chirish ko'nikmalarining shakllanishiga yordam beradi. Ayniqsa, syujetli asarlarni o'qishda bolaning voqealar rivojini kuzatib borishi diqqatni faol ushlab turishni talab etadi.

Kitobxonlik xotira jarayonlari bilan ham uzviy bog'liqdir. Matn mazmunini tushunish uchun bola qahramonlar, voqealar ketma-ketligi, joy, vaqt va boshqa muhim tafsilotlarni eslab qolishi zarur. O'qilgan materialni keyinchalik qayta hikoya qilish, savollarga javob berish yoki asar mazmuni yuzasidan suhbatlashish esa xotirada saqlangan axborotni qayta tiklash imkonini beradi. Shu tariqa kitobxonlik mexanik yodlashdan ko'ra mazmuniy va mantiqiy eslab qolish jarayonlarini faollashtiradi.

Kognitiv rivojlanishni tushuntirishda J. Piaje va L.S. Vygotskiyning qarashlari alohida nazariy ahamiyatga ega. J. Piaje bolaning intellektual rivojlanishini bosqichma-bosqich kechuvchi jarayon sifatida talqin qilib, bolaning bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki faol ravishda konstruksiya qiluvchi subyekt ekanligini ta'kidlagan. Kichik maktab yoshida bola aniq operatsiyalar bosqichiga kirib, real predmetlar, hodisalar va ularning o'zaro munosabatlari asosida mantiqiy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'la boshlaydi.

Kitobxonlik ushbu jarayon uchun keng imkoniyat yaratadi. Masalan, badiiy asarni o'qish davomida bola qahramonlarning harakatlarini ketma-ketlikda tahlil qiladi, sabab

va oqibatlarni aniqlaydi, voqealarni taqqoslaydi hamda “Agar qahramon boshqacha yo‘l tutganida nima bo‘lardi?” kabi muqobil vaziyatlarni tasavvur qiladi. Bunday faoliyat mantiqiy va sababiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, matn mazmunini tahlil qilish orqali bola umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, asosiy belgilarni ajratish va xulosa chiqarish kabi aqliy operatsiyalarni bajarishni o‘rganadi.

Kitobxonlik va emotsional rivojlanish

Kitobxonlik bolaning nafaqat intellektual, balki emotsional rivojlanishiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, badiiy adabiyot qahramonlarning turli his-tuyg‘ulari, ichki kechinmalari, qo‘rquv, quvonch, qayg‘u, umid, mehr, hasad, xafa bo‘lish, hayajon va ishonch kabi emotsional holatlarni tasvirlash orqali bolaning emotsional tajribasini kengaytiradi. Bola asar qahramonlari bilan birga turli vaziyatlarni “boshdan kechirar ekan”, real hayotda hali duch kelmagan emotsional holatlar haqida tasavvurga ega bo‘ladi. Shu ma’noda badiiy adabiyot bolaning emotsional dunyosini boyituvchi muhim psixologik vositalardan biri hisoblanadi.

Bola badiiy asarni o‘qish jarayonida qahramonning holatini anglashga, uning xatti-harakatlari sabablarini tushunishga va “Men uning o‘rnida bo‘lganimda qanday his qilgan bo‘lardim?” degan savol ustida fikrlashga harakat qiladi. Bu jarayon empatiyaning rivojlanishi uchun muhim psixologik sharoit yaratadi. Bola qahramonning kechinmalarini tushunish orqali boshqa insonlarning his-tuyg‘ulariga e’tibor qaratishni, ularning holatini o‘z nuqtayi nazaridan emas, balki boshqa shaxsning pozitsiyasidan baholashni o‘rganadi. Ayniqsa, turli xarakter va dunyoqarashga ega qahramonlar ishtirok etadigan asarlarni o‘qish bolaning emotsional va ijtimoiy tasavvurlarini kengaytiradi.

Qahramon bilan identifikatsiya qilish ham kitobxonlikning emotsional rivojlantiruvchi mexanizmlaridan biridir. Bola o‘ziga yoqqan qahramonning xatti-harakatlari, qadriyatlari yoki kechinmalari bilan o‘z tajribasini taqqoslaydi. Natijada u boshqa insonlarning nuqtayi nazarini tushunish, turli vaziyatlarda boshqa odam qanday his qilishi mumkinligini tasavvur qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayrim hollarda bola qahramonning muvaffaqiyatidan quvonadi, uning mag‘lubiyatidan qayg‘uradi yoki noto‘g‘ri xatti-harakatidan norozilik bildiradi. Bunday emotsional munosabatlar bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglash va ularni boshqarish tajribasini ham boyitadi.

Kitobxonlik jarayonida bola turli emotsiyalarning sababi, namoyon bo‘lish shakli va oqibatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ham anglay boshlaydi. Masalan, qahramonning qo‘rquvi uning qaroriga qanday ta’sir qilgani, xafa bo‘lishi natijasida qanday xatti-harakat sodir bo‘lgani yoki do‘stining qo‘llab-quvvatlashi uning kayfiyatini qanday

o'zgartirgani haqida fikrlash bola uchun emotsiyalar va xulq-atvor o'rtasidagi munosabatni tushunishga yordam beradi. Shu orqali bola "his-tuyg'u – fikr – xatti-harakat" o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni asta-sekin anglay boshlaydi.

Shu bilan birga, kitobxonlik bolaning o'z emotsiyalarini nomlash va ifodalash ko'nikmasini ham rivojlantiradi. Masalan, asar qahramonining nima sababdan xafa bo'lgani, nima uchun qo'rqqani yoki qanday vaziyatda xursand bo'lgani haqida suhbat tashkil etish bolaning emotsional lug'atini kengaytiradi. Bola "xafa", "qo'rqdi", "hayajonlandi" kabi oddiy tushunchalar bilan bir qatorda "hafsalasi pir bo'ldi", "tashvishlandi", "minnatdor bo'ldi", "uyaldi", "faxrlandi" kabi murakkabroq emotsional holatlarni ham farqlashni o'rganadi. Bu esa bolaning o'z kechinmalarini aniqroq ifodalashga yordam beradi.

Badiiy asarlarni muhokama qilish bolaning emotsional refleksiyasini ham rivojlantiradi. O'qilgan asardan so'ng "Qaysi qahramon sizga yoqdi?", "Qahramonning qaysi xatti-harakati sizga ta'sir qildi?", "Uning o'rnida bo'lganingizda nima qilgan bo'lardingiz?" kabi savollar bolaning o'z his-tuyg'ulari va munosabatlarini anglashiga imkon beradi. Bunday suhbatlarda bolaning javobi "to'g'ri" yoki " noto'g'ri" deb baholanishidan ko'ra, o'z fikrini asoslash va uning sabablarini tushuntirishiga imkon berish muhimdir.

Kitobxonlik bolaning emotsional o'zini boshqarish qobiliyatining shakllanishiga ham bilvosita yordam beradi. Asar qahramonlari duch keladigan murakkab vaziyatlarni kuzatish orqali bola salbiy emotsiyalarni boshqarishning turli usullarini anglaydi. Masalan, qahramonning jahli chiqqanda qanday yo'l tutgani, muammoni hal qilishda sabr qilgani yoki qiyin vaziyatda yaqinlaridan yordam so'ragani bola uchun xulqiy namuna vazifasini bajarishi mumkin. Shu tariqa adabiy obrazlar orqali bola emotsional holatlarni boshqarishning ijtimoiy maqbul shakllari haqida tasavvur hosil qiladi.

Bundan tashqari, badiiy adabiyot bolaning axloqiy-emotsional rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Qahramonlarning yaxshilik va yomonlik, do'stlik va xiyonat, adolat va adolatsizlik, yordam va befarqlik kabi vaziyatlardagi xatti-harakatlarini kuzatish orqali bola turli axloqiy holatlarga nisbatan shaxsiy munosabatini shakllantira boshlaydi. Qahramonning boshqa kishiga yordam berganidan quvonish yoki adolatsizlikdan norozilik bildirish kabi reaksiyalar bolaning axloqiy hislari va qadriyatlarining rivojlanishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, bolaning kitobxonlikka bo'lgan emotsional munosabati uning o'qish faoliyatining barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi. Agar bola kitob o'qish jarayonida ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechirsa, o'qilgan asarni o'z hayotiy tajribasi bilan bog'lay olsa va o'z fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'lsa, kitobga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishi ehtimoli ortadi. Shu sababli bolani faqat ko'proq kitob

o'qishga majburlash emas, balki uning kitob bilan ijobiy emotsional tajriba orttirishini ta'minlash muhimdir.

Umuman olganda, kitobxonlik bolaning emotsional rivojlanishida o'ziga xos "psixologik makon" vazifasini bajaradi. Bola badiiy asarlar orqali turli his-tuyg'ularni tanish, ularning sabablarini tushunish, boshqa insonlarning kechinmalarini tasavvur qilish, o'z emotsiyalarini ifodalash va muayyan vaziyatlarda ularni boshqarish tajribasini egallaydi. Shu jihatdan kitobxonlik empatiya, emotsional anglash, emotsional lug'at, axloqiy hislar va emotsional o'zini boshqarishning rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi muhim psixologik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Kitobxonlik va ijodiy tafakkur

Kitobxonlik ijodiy tafakkurning rivojlanishi uchun ham qulay psixologik-pedagogik sharoit yaratadi. Badiiy matn tayyor obrazlar, voqealar va muammoli vaziyatlarni taqdim etgan bo'lsa-da, bola ularni o'z tasavvurida qayta yaratadi, mavjud mazmunni shaxsiy tajribasi va bilimlari bilan boyitadi. Shu sababli o'qish jarayonida bolaning tasavvuri, obrazli tafakkuri, assotsiativ fikrlashi va ijodiy fikrlashi faol ishlaydi. Bola matnni shunchaki qabul qilmaydi, balki undagi voqea va obrazlarni o'z ongida qayta ishlaydi hamda ular asosida yangi tasavvurlar hosil qiladi.

Ijodiy tafakkurning muhim xususiyatlaridan biri mavjud axborot asosida yangi g'oya va yechimlar yaratish qobiliyatidir. Kitobxonlik aynan shu jarayon uchun keng imkoniyat beradi. Masalan, bola matnda batafsil tasvirlanmagan qahramonning tashqi ko'rinishini tasavvur qilishi, voqea sodir bo'layotgan joyni xayolan yaratishi yoki qahramonning keyingi harakatlarini oldindan taxmin qilishi mumkin. Bunday faoliyat bolaning mavjud ma'lumotlarni qayta tashkil etishi va ularga yangi mazmun berishini ta'minlaydi.

Kitob o'qish jarayonida bolaning obrazli tafakkuri ham faol rivojlanadi. Ayniqsa, badiiy asarlarda tabiat manzaralari, qahramonlarning tashqi ko'rinishi, turli voqea-hodisalar va emotsional holatlarning tasvirlanishi bola ongida muayyan obrazlarning shakllanishiga olib keladi. Bola o'qigan matnini xayolan "ko'rishi", qahramonlarning ovozi, harakati yoki muhitini tasavvur qilishi mumkin. Bu jarayon keyinchalik tasavvur asosida yangi obraz va g'oyalarni yaratish uchun psixologik zamin bo'lib xizmat qiladi.

Kitobxonlik ijodiy tafakkurning yana bir muhim jihati — divergent fikrlash, ya'ni bitta vaziyatga nisbatan bir nechta mumkin bo'lgan variantlarni ilgari surish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, asardagi muammoni hal qilishning bir nechta yo'lini taklif qilish, qahramonning boshqa qaror qabul qilganidagi ehtimoliy natijalarni aniqlash yoki voqeaga boshqa yakun o'ylab topish bola

tafakkurining moslashuvchanligini oshiradi. Bunda bolaning yagona “to‘g‘ri” javobni izlashidan ko‘ra, turli va asoslangan variantlarni taklif qila olishi muhimdir.

Shu nuqtayi nazardan, kitobxonlikni reproduktiv va ijodiy o‘qish shakllariga ajratib ko‘rish mumkin. Reproductiv o‘qishda bola asar mazmunini tushunadi, eslab qoladi va qayta hikoya qiladi. Ijodiy o‘qishda esa bola matn mazmunini qayta talqin qiladi, voqealar rivojini taxmin qiladi, qahramonlarning xatti-harakatlariga boshqa yechimlar taklif etadi yoki matn asosida yangi g‘oyalar yaratadi. Shunday qilib, o‘qish faoliyati oddiy axborot o‘zlashtirishdan ijodiy fikrlash jarayoniga ko‘tariladi.

Kitobxonlikni rivojlantirish jarayonida muammoli savol va topshiriqlardan foydalanish ayniqsa samaralidir. “Hikoya qanday davom etishi mumkin?”, “Qahramon boshqa qaror qabul qilganida nima bo‘lardi?”, “Asarga boshqa yakun o‘ylab toping”, “Siz qahramonning o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?” kabi savollar bolaning mavjud ma‘lumotlardan foydalanib, yangi fikr va variantlar yaratishiga imkon beradi. Bunday topshiriqlar o‘quvchini tayyor javobni izlashdan ko‘ra mustaqil fikrlashga undaydi.

Ijodiy kitobxonlikda taxmin qilish va bashorat qilish faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. Matnning ayrim qismlarini o‘qib bo‘lgach, bola voqealar qanday davom etishini taxmin qilishi, qahramon qanday qaror qabul qilishini oldindan aytishi yoki voqealarning ehtimoliy yakunlarini taklif qilishi mumkin. Keyinchalik matnning haqiqiy davomi bilan o‘z taxminlarini taqqoslash orqali bola o‘z fikrining asoslarini tahlil qilishni o‘rganadi. Bu jarayon nafaqat ijodiy, balki tanqidiy tafakkurning ham rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, kitobxonlik asosida ijodiy mahsulot yaratish imkoniyatlari ham mavjud. Bola o‘qigan asari asosida rasm chizishi, yangi qahramon yaratishi, qahramonga maktub yozishi, hikoyaga boshqa nom berishi, voqeani boshqa qahramon nuqtayi nazaridan qayta yozishi yoki asar asosida kichik sahna ko‘rinishi yaratishi mumkin. Bunday faoliyatlar o‘qish, tasavvur va amaliy ijodiy faoliyatni birlashtirib, bolaning o‘z g‘oyalarini mustaqil ifodalashiga imkon beradi.

Ijodiy tafakkurning rivojlanishida erkin va qo‘llab-quvvatlovchi psixologik muhit ham muhim o‘rin tutadi. Agar bolaning noodatiy javoblari darhol “noto‘g‘ri” deb baholanmasa, u o‘z fikrlarini erkinroq ifodalashga intiladi. Shu sababli kitobxonlik mashg‘ulotlarida bolaning javobidagi yangilik, mustaqillik, mantiqiy asoslanganlik va original yondashuvni rag‘batlantirish maqsadga muvofiq. Bu yondashuv bolada ijodiy tashabbus va o‘z fikriga ishonchni shakllantiradi.

Shunday qilib, kitobxonlik bolaning ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega bo‘lib, tasavvur, obrazli tafakkur, divergent fikrlash, muqobil yechimlar izlash, bashorat qilish va yangi g‘oyalar yaratish kabi psixologik jarayonlarni faollashtiradi. Kitobxonlikni faqat matn mazmunini qayta aytib berishga

yo'naltirish bilan cheklanmasdan, bolaning matn asosida mustaqil fikr yuritishi va yangi mazmun yaratishini rag'batlantirish uning ijodiy salohiyatini yanada to'liq namoyon etishga yordam beradi. Shu jihatdan ijodiy kitobxonlik bolaning nafaqat o'qish kompetensiyasini, balki kelgusidagi mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda yangicha yechim topish qobiliyatini ham rivojlantiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Kitobxonlik va o'quv motivatsiyasi

Kitobxonlik va o'quv motivatsiyasi o'zaro chambarchas bog'liq jarayonlardir. Bola o'qishdan zavq olsa, o'zini o'qish jarayonida kompetent his qilsa va o'qilayotgan materialni shaxsiy qiziqishlari bilan bog'lay olsa, uning o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasi kuchayadi. Bunday holatda bola kitob o'qishni faqat o'qituvchi yoki otanonaning talabi sifatida emas, balki o'zining bilishga bo'lgan ehtiyojini qondiruvchi mazmunli faoliyat sifatida qabul qila boshlaydi.

O'quv motivatsiyasi bolaning ta'lim faoliyatiga munosabatini belgilovchi muhim psixologik omillardan biridir. Uning shakllanishida bilishga bo'lgan qiziqish, muvaffaqiyatga erishish istagi, o'z imkoniyatlariga ishonch, faoliyatdan qoniqish va natijani anglash kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Kitobxonlik esa ushbu omillarning bir nechtasini bir vaqtning o'zida faollashtirish imkonini beradi. Masalan, bola o'zi qiziqqan mavzudagi kitobni o'qib, yangi ma'lumotni mustaqil ravishda o'zlashtirganda unda "men buni uddalay olaman" degan kompetentlik hissi paydo bo'ladi. Bu esa keyingi o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Kitobxonlik va motivatsiya o'rtasidagi munosabatni tushuntirishda J. Guthrie va uning hamkorlari tomonidan ishlab chiqilgan *engaged reading* — faol yoki jalb etilgan kitobxonlik yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvda o'quvchining kitobxonlikdagi faol ishtiroki uning motivatsiyasi, strategik o'qish ko'nikmalari, bilimlari va ijtimoiy hamkorligi bilan bog'liq holda qaraladi. Ya'ni samarali kitobxonlik faqat matnni texnik jihatdan o'qish emas, balki o'quvchining o'qishga qiziqishi, mazmunni anglashga intilishi, o'qish strategiyalaridan foydalanishi va o'zlashtirilgan bilimni boshqa faoliyatlarda qo'llashi bilan tavsiflanadi.

Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, bolani kitob o'qishga majburlashdan ko'ra, uning tanlov imkoniyatlarini kengaytirish, qiziqarli va yoshiga mos matnlarni taklif qilish, o'qilgan materialni muhokama qilish va o'qish natijasini ijodiy faoliyat bilan bog'lash maqsadga muvofiq. Masalan, bolaga bir nechta kitob yoki hikoyadan o'ziga yoqqanini tanlash imkoniyatini berish uning mustaqillik hissini kuchaytiradi. O'zi tanlagan kitobni o'qish esa o'qish faoliyatiga nisbatan ichki qiziqishning shakllanishiga yordam beradi.

Kitobxonlikning o'quv motivatsiyasiga ta'sirida muvaffaqiyat tajribasi ham muhim o'rin tutadi. Agar bola o'qigan matnini tushunsa, savollarga javob bera olsa, o'z fikrini ifodalasa yoki asar mazmuni asosida ijodiy topshiriqni bajara olsa, u o'zining imkoniyatlarini ijobiy baholay boshlaydi. Bunday kichik muvaffaqiyatlarning takrorlanishi bolaning o'qishdagi o'ziga ishonchini mustahkamlaydi va murakkabroq vazifalarni bajarishga tayyorligini oshiradi. Aksincha, haddan tashqari murakkab matnlar yoki doimiy ravishda muvaffaqiyatsizlikka olib keladigan topshiriqlar o'quvchida o'qishga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Kitobxonlik jarayonida ichki va tashqi motivatsiya o'rtasidagi nisbatga ham e'tibor qaratish lozim. Tashqi motivatsiya baho olish, mukofot, maqto'v yoki jazodan qochish kabi omillarga asoslanishi mumkin. Ichki motivatsiya esa bolaning bilishga, yangi narsalarni kashf etishga va faoliyatning o'zidan zavq olishga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq. Dastlab bolaning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini shakllantirishda kattalarning rag'batlantirishi muhim bo'lsa-da, uzoq muddatli kitobxonlik odatini shakllantirish uchun tashqi nazoratdan ichki qiziqishga bosqichma-bosqich o'tish maqsadga muvofiq.

Kitobxonlik bolaning bilishga bo'lgan ehtiyojini qondirish orqali ham o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi. Bola kitob orqali o'zi uchun yangi bo'lgan ma'lumotlarni bilib oladi, savollariga javob topadi va ilgari tushunmagan hodisalarni anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bir savolning javobi yangi savollarni yuzaga keltirishi esa bilishga bo'lgan ehtiyojning davomiyligini ta'minlaydi. Shu tariqa kitobxonlik "bilish – qiziqish – izlanish – yangi bilim" tarzidagi motivatsion siklning shakllanishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, kitobxonlikni o'quv faoliyatining boshqa turlari bilan bog'lash ham motivatsiyani oshirishi mumkin. Masalan, o'qilgan hikoya asosida rasm chizish, savollarga javob berish, kichik loyiha tayyorlash, rolli o'yin tashkil etish, hikoyaning davomini yozish yoki qahramonlar xatti-harakatini muhokama qilish kitob o'qishni boshqa faoliyatlari bilan integratsiyalaydi. Bunday yondashuv bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini saqlab qolishga va o'zlashtirilgan bilimni amaliy faoliyatda qo'llashga imkon beradi.

O'qilgan asarni ijtimoiy muhitda muhokama qilish ham motivatsiyaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bola o'z fikrini tengdoshlari yoki kattalar bilan baham ko'rganda, boshqa o'quvchilarning qarashlarini eshitadi va o'z fikrini asoslashga harakat qiladi. O'z fikrining boshqalar tomonidan tinglanishi va qadrlanishi bolaning kitobxonlik faoliyatiga bo'lgan shaxsiy ahamiyatini oshirishi mumkin. Shu sababli guruhli muhokamalar, juftlikda suhbatlar va kitobxonlikka oid kichik loyihalar motivatsion jihatdan samarali vositalar sifatida qaraladi.

Shuningdek, bolaning kitobxonlik motivatsiyasi uning individual qiziqishlari va yosh xususiyatlari bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Bir bola sarguzasht yoki fantastik asarlarga, boshqasi hayvonlar va tabiat haqidagi kitoblarga, yana biri ilmiy-ommabop yoki tarixiy mavzularga qiziqishi mumkin. Shu sababli barcha bolalarga bir xil adabiyotni bir xil usulda tavsiya qilishdan ko'ra, individual qiziqishlarni aniqlash va ularga mos kitoblarni tanlash samaraliroq yondashuv hisoblanadi.

Demak, kitobxonlik o'quv motivatsiyasining nafaqat natijasi, balki uni shakllantiruvchi omil ham bo'lishi mumkin. Bola kitob o'qish orqali yangi bilimga ega bo'lgan sari o'zining bilishga bo'lgan ehtiyojini qondiradi, muvaffaqiyat tajribasini orttiradi, o'z kompetentligini his qiladi va keyingi o'qish faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi. Shu bilan birga, bolaning tanlovini hurmat qilish, qiziqishlarini hisobga olish, o'qish jarayonini mazmunli va emotsional jihatdan qo'llab-quvvatlovchi tarzda tashkil etish uning ichki motivatsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kitobxonlik va o'quv motivatsiyasi o'zaro kuchaytiruvchi jarayonlar sifatida namoyon bo'ladi: kitobga bo'lgan qiziqish o'qishga undaydi, faol o'qish esa yangi bilim va muvaffaqiyat tajribasi orqali o'quv motivatsiyasini mustahkamlaydi. Natijada bola kitob o'qishni majburiy vazifa sifatida emas, balki bilish, izlanish, o'z imkoniyatlarini namoyon etish va shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qila boshlaydi.

Biblioterapiyaning bolalar kitobxonligini rivojlantirishdagi imkoniyatlari

Biblioterapiya kitob va badiiy matnlardan shaxsning psixologik holatini qo'llab-quvvatlash, muammolarini anglash, emotsional kechinmalarini qayta ishlash hamda ijobiy xulq-atvor strategiyalarini shakllantirish maqsadida foydalanishga asoslangan yondashuvdir. Bolalar bilan ishlashda biblioterapiya kitobxonlik faoliyatini psixologik-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar bilan birlashtirish imkonini beradi. Bunda kitob bolaning faqat bilim olishi yoki bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishi uchun emas, balki uning ichki kechinmalarini anglash, turli hayotiy vaziyatlarni tushunish va ularga nisbatan konstruktiv munosabat shakllantirish uchun ham xizmat qiladi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar uchun biblioterapevtik yondashuvning samaradorligi, avvalo, ularning obrazli va konkret tafakkuri, faol tasavvuri hamda badiiy obrazlarni qabul qilishga moyilligi bilan bog'liq. Bola o'zidagi muammolar yoki kechinmalarni bevosita ifodalashda qiynalishi mumkin, biroq qahramon boshidan kechirayotgan o'xshash vaziyatni muhokama qilish orqali o'z his-tuyg'ularini bilvosita ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli biblioterapiyada "qahramonning muammosi" bolaning shaxsiy tajribasini anglash uchun psixologik vositaga aylanishi mumkin.

Biblioterapevtik jarayonni shartli ravishda matnni tanlash, o'qish, mazmunni anglash, emotsional munosabat bildirish, muhokama qilish, shaxsiy tajriba bilan bog'lash va refleksiya kabi bosqichlarda tashkil etish mumkin. Matnni tanlashda bolaning yoshi, rivojlanish darajasi, qiziqishlari va mashg'ulotning maqsadi hisobga olinadi. O'qish jarayonida esa bolaning matn mazmunini tushunishi, qahramonlarning kechinmalari va xatti-harakatlarini kuzatishi rag'batlantiriladi. Keyingi bosqichlarda o'qilgan asar bolaning shaxsiy tajribasi, his-tuyg'ulari va kundalik hayotidagi vaziyatlar bilan bog'lanadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar uchun biblioterapevtik yondashuvni quyidagi vositalar orqali tizimli tashkil etish mumkin:

Ertak terapiyasi

Ertaklar bolaning yosh xususiyatlariga mos ramziy va obrazli mazmuni bilan ajralib turadi. Ertak qahramonlari orqali yaxshilik va yomonlik, qo'rquv va jasorat, do'stlik va xiyonat, qiyinchilik va uni yengib o'tish kabi psixologik va axloqiy mazmunlar sodda shaklda ifodalanadi. Qahramonlarning muammolari, tanlovlari va ularning oqibatlarini muhokama qilish orqali bola o'z hayotidagi ayrim vaziyatlarni bilvosita anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Ertakning ramziy mazmuni bolaning o'z kechinmalarini xavfsiz va bilvosita shaklda ifodalashiga ham yordam beradi.

O'yin terapiyasi

O'qilgan asar mazmunini rolli yoki syujetli o'yinlar orqali qayta ifodalash bolaning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bola qahramon roliga kirish orqali uning kechinmalarini chuqurroq anglaydi, qarorlarini baholaydi va muayyan vaziyatlarda qanday harakat qilish mumkinligini sinab ko'radi. Masalan, hikoyadagi nizoli vaziyatni sahnalashtirish va uning bir nechta muqobil yechimlarini namoyish etish bolaga muammoni turli nuqtayi nazardan ko'rish imkonini beradi.

Art-terapiya

O'qilgan asar asosida rasm chizish, qahramon obrazini tasvirlash, komiks yaratish yoki voqeaning muqobil yakunini grafik shaklda ifodalash bolaning emotsional va ijodiy faolligini kuchaytiradi. Bola ba'zan so'z bilan ifodalash qiyin bo'lgan kechinmalarini rang, obraz va tasvir orqali aks ettirishi mumkin. Masalan, "Qahramonning kayfiyatini ranglar yordamida ifodalang" yoki "Hikoyaning eng muhim voqeasini chizing" kabi topshiriqlar bolaning emotsional idroki va ijodiy tasavvurini faollashtiradi.

Psixogimnastika

Qahramonlarning emotsional holatlarini mimika, pantomimika va harakat orqali ifodalash bolalarning emotsiyalarni anglash va ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bola qahramonning xursand, qo'rqib ketgan, hayron qolgan yoki xafa bo'lgan holatini yuz ifodasi va tana harakatlari orqali ko'rsatishi mumkin. Bunday mashqlar

emotsiyalarni faqat nazariy jihatdan emas, balki bevosita harakat orqali his qilish va farqlash imkonini beradi.

Interaktiv metodlar

“Aqliy hujum”, “Klaster”, “B-B-B”, savol-javob, rolli munozara, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish kabi metodlar bolaning o‘qilgan matnni faol qayta ishlashiga yordam beradi. Masalan, “Qahramon muammosini qanday hal qilishi mumkin edi?” degan savolga bolalarning turli javoblarni taklif qilishi ularning mustaqil va divergent fikrlashini rivojlantiradi. “Klaster” yordamida esa asardagi asosiy qahramon, voqealar, his-tuyg‘ular va muammolar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni vizual tarzda ifodalash mumkin.

Reflektiv yozuv

Mashg‘ulot yakunida “Men bu hikoyadan nimani o‘rgandim?”, “Menga qaysi qahramon yoqdi va nima uchun?”, “Agar men qahramon o‘rnida bo‘lganimda...” kabi jummalarni davom ettirish orqali bolaning o‘qilgan asarga shaxsiy munosabatini anglash imkoniyati yaratiladi. Kichik yoshdagi bolalar uchun bunday refleksiya yozma shakldan tashqari og‘zaki javob, rasm, qisqa hikoya yoki ramziy belgilar orqali ham tashkil etilishi mumkin.

Biblioterapiyada suhbat va savol-javob alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi yoki psixolog bolaning javobini oldindan belgilangan “to‘g‘ri” xulosaga yo‘naltirishdan ko‘ra, uning mustaqil fikrlashiga imkon berishi lozim. “Nima uchun qahramon bunday qildi?”, “Uning o‘rnida siz nima qilgan bo‘lardingiz?”, “Qahramonning his-tuyg‘usini qanday tushundingiz?”, “Bu voqea boshqacha yakunlanganida nima bo‘lardi?” kabi ochiq savollar bolaning emotsional, kognitiv va reflektiv jarayonlarini bir vaqtning o‘zida faollashtiradi.

Biblioterapevtik mashg‘ulotlarda kitob tanlash ham muhim psixologik shartlardan biridir. Matn bolaning yoshiga va rivojlanish imkoniyatlariga mos bo‘lishi, syujet haddan tashqari murakkab bo‘lmasligi va undagi muammolar bolaning psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqib muhokama qilinishi lozim. Shu bilan birga, bolaning shaxsiy qiziqishlari hisobga olinsa, uning kitob bilan emotsional aloqasi va mashg‘ulotdagi faolligi ortadi. Bunda maqsad faqat muayyan muammoni muhokama qilish emas, balki bolaning kitobxonlikka bo‘lgan ijobiy munosabatini ham mustahkamlashdan iborat.

Biblioterapiyaning muhim jihatlaridan biri shundaki, u kitobxonlikni faol psixologik faoliyatga aylantiradi. Bola matnni o‘qiydi, mazmunini tushunadi, qahramonlarni kuzatadi, ularning kechinmalarini his qiladi, voqealarni tahlil qiladi, o‘z fikrini bildiradi va o‘qilgan materialni shaxsiy tajribasi bilan bog‘laydi. Natijada o‘qish jarayoni kognitiv, emotsional, ijodiy va ijtimoiy faoliyat elementlarini birlashtirgan kompleks jarayonga aylanadi.

Shunday qilib, biblioterapiya doirasida kitob o'qish obyekti bo'lish bilan birga, bolaning o'zini anglash, emotsiyalarini ifodalash, boshqalarni tushunish, ijodiy fikrlash va ijtimoiy tajribasini kengaytirish vositasiga aylanadi. Biblioterapevtik yondashuvning izchil va yosh xususiyatlariga mos tashkil etilishi bolaning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, o'qish motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash, emotsional savodxonlik va empatiyani rivojlantirish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Shu sababli biblioterapiyani kichik maktab yoshidagi bolalar kitobxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik ishlarning samarali vositalaridan biri sifatida qarash mumkin.

Umuman olganda, kitobxonlik kichik maktab yoshidagi bolaning rivojlanishida kompleks psixologik-pedagogik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. U faqatgina matnni o'qish yoki axborotni o'zlashtirish bilan cheklanmay, bolaning kognitiv, emotsional, motivatsion, ijodiy va ijtimoiy-psixologik rivojlanishini o'zaro bog'liq holda qo'llab-quvvatlaydi. Kitob bilan muntazam va mazmunli ishlash jarayonida bolaning diqqati, xotirasi, tafakkuri, tasavvuri, nutqi, emotsiyalarni anglash va ifodalash qobiliyati, empatiyasi, ijodiy tafakkuri hamda o'quv motivatsiyasi rivojlanishi uchun qulay sharoit yuzaga keladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, kitobxonlik bolaning yosh va individual-psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilgandagina yuqori rivojlantiruvchi samaraga ega bo'ladi. J. Piaje va L.S. Vygotskiyning rivojlanish haqidagi qarashlari kitobxonlikni bolaning faol bilish faoliyati, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy hamkorligi bilan bog'liq holda tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. J. Guthrie va uning hamkorlari tomonidan ilgari surilgan *engaged reading* yondashuvi esa o'quvchining o'qishga faol jalb etilishi, ichki motivatsiyasi, strategik o'qish ko'nikmalari va ijtimoiy hamkorligining o'zaro bog'liqligini asoslaydi.

Kitobxonlikning emotsional rivojlanishga ta'siri tahlili shuni ko'rsatadiki, badiiy obrazlar bolaning boshqa insonlarning kechinmalarini tushunishi, qahramonlar bilan emotsional bog'lanishi va ularning nuqtayi nazarini qabul qilishi uchun o'ziga xos psixologik imkoniyat yaratadi. Shu jarayonda empatiya, emotsional anglash, emotsional lug'at va o'z his-tuyg'ularini ifodalash ko'nikmalari rivojlanadi. Qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash esa bolaning axloqiy tasavvurlari va ijtimoiy tajribasining boyishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, kitobxonlik ijodiy tafakkurning rivojlanishi uchun ham muhim sharoit yaratadi. Bola o'qilgan matn asosida obrazlarni qayta tasavvur qiladi, voqealarning davomiyligini bashorat qiladi, muqobil vaziyatlarni yaratadi va muammolarga turli yechimlarni taklif etadi. Natijada tasavvur, obrazli va divergent tafakkur, mustaqil fikrlash hamda yangi g'oyalar yaratish qobiliyati rivojlanadi. Shu

sababli kitobxonlikni faqat reproduktiv, ya'ni matn mazmunini qayta aytib berishga yo'naltirish emas, balki ijodiy o'qish va matnni faol qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

Kitobxonlik va o'quv motivatsiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham alohida ahamiyatga ega. Bola o'zi uchun qiziqarli va yoshiga mos kitoblarni mustaqil tanlab o'qishi, o'qilgan materialni tushunishi va o'zlashtirgan bilimini amaliy faoliyatda qo'llashi orqali muvaffaqiyat tajribasini orttiradi. Bu esa uning o'z kompetentligini his qilishi, bilishga bo'lgan ehtiyojining kuchayishi va o'qishga nisbatan ijobiy munosabatining shakllanishiga yordam beradi. Demak, kitobxonlik o'quv motivatsiyasining nafaqat natijasi, balki uni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi omil sifatida ham qaralishi mumkin.

Bobda ko'rib chiqilgan biblioterapevtik yondashuv esa kitobxonlikning rivojlantiruvchi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Biblioterapiya doirasida kitob bolaning nafaqat bilim olish manbai, balki o'zini anglash, emotsiyalarini qayta ishlash, boshqa insonlarning holatini tushunish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va konstruktiv xulq-atvor strategiyalarini shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Ertak terapiyasi, o'yin terapiyasi, art-terapiya, psixogimnastika, interaktiv metodlar va reflektiv topshiriqlardan foydalanish kitobxonlik faoliyatining psixologik-rivojlantiruvchi imkoniyatlarini yanada boyitadi.

Shu nuqtayi nazardan, bolalar kitobxonligini rivojlantirish faqatgina "ko'proq kitob o'qitish" bilan cheklanmasligi, balki o'qish – anglash – his qilish – muhokama qilish – ijodiy qayta ishlash – refleksiya – amaliy qo'llash kabi o'zaro bog'liq jarayonlar tizimi sifatida tashkil etilishi lozim. Bunday yondashuv bolaning kitob bilan faol va mazmunli munosabatini shakllantirib, kitobxonlikni uning shaxsiy rivojlanishi bilan bog'laydi.

Shunday qilib, 1-bob doirasida olib borilgan nazariy tahlil kitobxonlikni bolaning kognitiv, emotsional, ijodiy va motivatsion rivojlanishini birlashtiruvchi kompleks faoliyat sifatida qarash uchun yetarli ilmiy asos mavjudligini ko'rsatadi. Mazkur nazariy xulosalar bolalar kitobxonligini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartlarini aniqlash, samarali metod va mashqlarni tanlash hamda amaliy rivojlantiruvchi dastur ishlab chiqish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Aynan shu nazariy asos keyingi boblarda yoritiladigan amaliy metodlar, psixologik-pedagogik texnologiyalar va "Kitob bilan do'stlashamiz!" dasturining mazmunini ishlab chiqish uchun boshlang'ich nuqta vazifasini bajaradi.

II. “KITOB BILAN DO‘STLASHAMIZ!” DASTURINING MAZMUNI, MAQSADI VA VAZIFALARI

Dasturning asosiy mazmuni

Kitobxonlik xususiyati nafaqat o‘qishga bo‘lgan qiziqishning mavjudligi, balki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni idrok etish darajasi, o‘qilgan mazmunni tahlil qilish, unga shaxsiy munosabat bildirish hamda ijodiy tafakkur orqali yangi g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatlarining uyg‘unlashgan psixik faoliyati sifatida talqin etiladi.

Shu asosda, mazkur psixik komponentlarning izchil rivojlanishini ta‘minlash maqsadida «Kitob bilan do‘stlashamiz» nomli psixologik rivojlantiruvchi dastur ishlab chiqildi. Ushbu dastur kitobxonlik xususiyatining asosiy psixologik omillari kognitiv (bilish), emotsional (hissiy) va konativ (motivatsion-ijtimoiy) jihatlarni birgalikda shakllantirishga yo‘naltirildi. Ushbu dasturda biblioterapiya, interfaol suhbatlar, badiiy matnlar asosida munozaralar, sahnalashtirish va ijodiy topshiriqlar kabi usullarga asoslangan mashg‘ulotlar tizimi orqali bolalarning o‘qish faoliyatiga bo‘lgan ongli munosabatini shakllantirish, estetik didini rivojlantirish va o‘z-o‘zini ifoda etish ko‘nikmalarini mustahkamlash ko‘zda tutilgan.

Dastur kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik yosh xususiyatlarini hamda ularning ijtimoiy-emosional rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda tuzildi. Bu holat dastur samaradorligini nafaqat o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan munosabati orqali, balki ularning shaxsiy o‘sinh dinamikasini rag‘batlantirish darajasi orqali ham baholash imkonini beradi. Dastur doirasida amalga oshirilgan amaliy mashg‘ulotlar esa ushbu jarayonning ilmiy jihatdan empirik tahlil qilinishiga zamin yaratdi.

«Kitob bilan do‘stlashamiz» nomli psixologik rivojlantiruvchi dastur kitobxonlik xususiyatini keng psixologik kontekstdan yondoshgan holda ya‘ni bolalarning kognitiv (bilish), emotsional (hissiy) va konativ (irodaviy-harakatga yo‘naltirilgan) komponentlarini izchil rivojlantirishni maqsad qilgan holda shakllantirildi. Ushbu dasturda kitobxonlik oddiy o‘qish odati emas, balki shaxsiy taraqqiyot va tafakkur faolligining asosiy vositasi sifatida talqin etildi.

Shu ma’noda, bolalarning o‘qishga bo‘lgan ongli munosabatini shakllantirish, axloqiy tafakkurini rivojlantirish va ichki motivatsiyasini kuchaytirishni asosiy maqsad sifatida belgiladik. Dastur tarkibidagi mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarda so‘z boyligini kengaytirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashni faollashtirish, emotsional ong va empatiya, axloqiy mulohaza yuritish hamda ijtimoiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratildi.

Kitob matnlarini tahlil qilish, badiiy obrazlar bilan identifikatsiya, matn asosida sahnalashtirish, muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi faoliyat turlari orqali biz

bolalarning yuqoridagi psixologik funksiyalarini integrallashgan tarzda faollashtirishni ko'zladik. Ayniqsa, dasturda o'quvchilarning ichki motivatsiyasi ya'ni o'qishdan zavqlanish, ma'naviy ehtiyojni his qilish va o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki ehtiyojini shakllantirish markaziy psixologik tamoyil sifatida qaraldi. Bu esa bolalarda o'quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat, o'z-o'zini rag'batlantirish va mustaqil fikrlash salohiyatining barqaror o'sishiga xizmat qilishi kutilmoqda.

Dastur konsepsiyasi zamonaviy psixologik va pedagogik nazariyalarga tayangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagi ilg'or ilmiy yondashuvlarga asoslanadi:

- J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalarning fikrlash darajasi va bilish faoliyatining rivojlanish bosqichlarini hisobga olishga imkon beradi;

- L.S. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi va ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi – bolaning o'rganish jarayoni ijtimoiy muloqot va kooperatsiyaga asoslanishini ta'minlaydi;

- D. Golemanning ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi bolaning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi;

- K. Oatlining badiiy adabiyot orqali emotsional tafakkurni faollashtirish yondashuvi o'quvchilarda empatiya, hissiy sezgirlik va axloqiy refleksiya ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi;

- J. Gatrining o'quv motivatsiyasi modeli o'quvchilarni o'qishga jalb etuvchi ichki va tashqi motivatsion omillar o'rtasidagi muvozanatni tushuntiradi hamda ularni rag'batlantirish mexanizmlarini ochib beradi;

- M.H. van Eyzendorning ijtimoiy bilim shakllanishi haqidagi konsepsiyasi kitobxonlik xususiyatini shaxslararo aloqalar va ijtimoiy kontekstda rivojlantirish zaruratini asoslaydi.

Umuman olganda, «Kitob bilan do'stlashamiz» dasturi bugungi zamonaviy bolalar tarbiyasi va rivojlanishiga mos keladigan integrativ, kompleks yondashuvlarni mujassamlashtirgan bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilim olish, balki axloqiy, emotsional va ijtimoiy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, dasturning tarkibiy jihatdan kognitiv (bilish), emotsional (hissiy) va konativ (irodaviy-intilishga oid) psixologik sohalarining uyg'un rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan mashg'ulotlar majmuasidan iborat bo'lib, har bir mashg'ulotning mazmuni va metodikasik vositalari bolaning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va ijtimoiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda tuzilgan.

**«Kitob bilan do‘stlashamiz» nomli rivojlantiruvchi
dasturning mashg‘ulot mavzulari**

Korreksion soha	Mavzular	Soat	Vaqt
Kognitiv soha	Kitobxonlik orqali so‘z boyligini kengaytirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	2	80 daqiqa
	Hikoyalar tahlili orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish	2	80 daqiqa
	Kitobxonlik orqali tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish	2	80 daqiqa
Emotsional soha	Qahramonlar bilan identifikatsiya orqali empatiya va his-tuyg‘ularni boshqarishni rivojlantirish	2	80 daqiqa
	Hissiyotlarni og‘zaki va ijodiy ifodalashni rivojlantirish	2	80 daqiqa
	O‘ziga ishonch va ijobiy «men-konsepsiya»ni shakllantirish	2	80 daqiqa
Konativ soha	Kitoblar orqali ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash va bag‘rikenglikni shakllantirish	2	80 daqiqa
	Axloqiy tafakkur va ijtimoiy mas‘uliyatni rivojlantirish	2	80 daqiqa
Jami:16 soat			

Mazkur rivojlantiruvchi dasturda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual salohiyatini oshirish, bilimlarni ongli va tizimli o‘zlashtirish, tafakkur jarayonlarini faollashtirishga alohida e‘tibor qaratildi. Jumladan, kognitiv sohani rivojlantirish orqali o‘quvchilarda kitob o‘qishga ongli yondashuvni shakllantirish, o‘qish orqali bilim olishning hayotiy ahamiyatini anglatish, tafakkur chuqurligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsad qilib olindi. Dastur doirasida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarga kitobxonlik orqali dunyoqarashni kengaytirish, ijtimoiy tajriba va axloqiy qadriyatlarni egallash, mustaqil qaror qabul qilish va muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga o‘rgatishga xizmat qildi. Xususan, «Kitobxonlik orqali so‘z boyligini kengaytirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish» mavzusidagi mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning so‘z boyligi, nutq madaniyati va analitik fikrlash salohiyati mustahkamlandi. Shuningdek, «Hikoyalar tahlili orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish» mashg‘uloti davomida bolalarda

sabab-oqibat bog'liqligini anglash, muqobil yechimlarni izlash va qaror qabul qilishda mantiqiy asoslash ko'nikmalari rivojlantirildi. «Kitobxonlik orqali tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish» mashg'ulotida esa bolalarning obrazli tasavvuri, badiiy idroki va kreativ fikrlash jarayonlari rag'batlantirildi. Ushbu faoliyatlar J.Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga tayanilgan holda tuzilgan bo'lib, bolalarning yosh xususiyatlari, ularning konkret operatsion fikrlash bosqichidagi ehtiyojlari inobatga olingan. Shu tariqa, dastur orqali o'quvchilarning nafaqat bilim doirasi kengaydi, balki ular o'z fikrini mustaqil ifodalash, tanqidiy yondashish va muammolarga innovatsion yechim topish ko'nikmalarini ham egalladilar.

O'quvchilarning emotsional (hissiy) sohasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar dasturda alohida yo'nalish sifatida ko'zda tutilgan bo'lib, bu borada ayniqsa psixologik barqarorlik, emotsional sezgirlik va ijobiy men-konsepsiyani shakllantirish muhim deb topildi. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda «Qahramonlar bilan identifikatsiya orqali empatiya va his-tuyg'ularni boshqarishni rivojlantirish», «Hissiyotlarni og'zaki va ijodiy ifodalashni rivojlantirish», «O'ziga ishonch va ijobiy men-konsepsiya»ni shakllantirish kabi mavzular asosida ishlab chiqilgan mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Bu mashg'ulotlarda o'quvchilarning o'qilgan badiiy matn qahramonlariga nisbatan hamdardlik (empatiya) tuyg'ulari shakllantirilib, bu orqali ularning boshqalarning holatlarini tushunish, emotsiyalarni boshqarish, shuningdek, o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifodalash ko'nikmalari rivojlantirildi. Dastur davomida hissiy o'z ifodasini topish, ijodiy-emosional jarayonlarni faollashtirish va o'z-o'zini anglashga doir turli mini-treninglar, psixologik mashqlar va amaliy topshiriqlar qo'llanildi.

Rivojlantiruvchi dastur doirasida o'quvchilarning konativ (xulqiy-amaliy) sohasi rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Jumladan, «Kitoblar orqali ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash va bag'rikenglikni shakllantirish», «Axloqiy tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish» kabi mavzularga bag'ishlangan mashg'ulotlar davomida bolalar o'rtasida hamkorlik, muloqot, hurmat, empatiya va jamoaviy mas'uliyat kabi ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlar, rolli o'yinlar va mini-treninglar qo'llanildi. Ushbu faoliyatlar natijasida o'quvchilarda axloqiy qaror qabul qilish, vaziyatga mos xatti-harakatni tanlash, boshqalarga nisbatan bag'rikeng munosabatda bo'lish kabi konativ ko'nikmalar bosqichma-bosqich shakllana bordi.

«Kitob bilan do'stlashamiz» nomli rivojlantiruvchi dasturning metodologik asosini psixoterapevtik va psixopedagogik yondashuvlarning integratsiyalashgan tizimi tashkil etadi. Jumladan, biblioterapiya (kitob o'qish orqali emotsional va ijtimoiy muammolarni yengish), ertakterapiya (ertaklar asosida axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy tajriba shakllantirish), art-terapiya (ijodiy faoliyat orqali ichki kechinmalarni

ifodalash va muvozanatga erishish), o‘yin terapiyasi (moslashtirilgan o‘yinlar orqali psixologik holatni yaxshilash), psixogimnastika (hissiy-irodaviy sohani harakat orqali faollashtirish) kabi metodlar asos qilib olindi. Shuningdek, dasturning samaradorligini oshirish maqsadida interaktiv metodlar (muloqotga asoslangan topshiriqlar, rolli o‘yinlar), reflektiv yozuv mashqlari (ichki kechinmalarni yozma tarzda ifodalash), hamda vizual tasavvur texnikalari (tasviriy obrazlar orqali o‘zini va boshqalarni tushunishni rivojlantirish) kabi zamonaviy yondashuvlardan kompleks tarzda foydalanildi.

1-rasm. «Kitob bilan do‘stlashamiz» nomli rivojlantiruvchi dasturning metodologik asoslari.

Dastur tarkibiga sakkizta mavzuli mashg‘ulot kiritilgan bo‘lib, ularning har biri 2 akademik soat, ya’ni 80 daqiqa davom etdi. Har bir mashg‘ulot haftasiga ikki marta, ikki oy mobaynida (umumiy 8 hafta davomida) o‘tkazilishi belgilandi. Mashg‘ulotlarni psixologik-pedagogik faoliyatning samarali shakllari va biblioterapiya elementlariga asoslangan bo‘lib, bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqish darajasi hamda kognitiv-emotsional rivojlanish darajalari hisobga olingan holda tuzilgan.

Dasturning maqsadi

«Kitob bilan do‘stlashamiz!» dasturining asosiy maqsadi - kitobxonlik faoliyati asosida kichik maktab yoshidagi bolalarning kognitiv, emotsional va konativ sohalarini rivojlantirish hamda ularda barqaror kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishdan iborat.

Mazkur maqsad bolaning kitobga bo‘lgan munosabatini tashqi talab yoki majburiyat asosida emas, balki ichki qiziqish, anglash, emotsional jalb etilish va faol

ishtirok orqali shakllantirishni nazarda tutadi. Bunda kitob o'quv materiali sifatida emas, balki bolaning shaxsiy va ijtimoiy tajribasini boyituvchi rivojlantiruvchi vosita sifatida talqin qilinadi.

Dasturning maqsadini amalga oshirishda uchta o'zaro bog'liq yo'nalish asos qilib olinadi.

1. Kognitiv yo'nalish

Kognitiv yo'nalish bolaning kitob mazmunini anglash, yangi axborotni qayta ishlash, so'z va tushunchalar boyligini kengaytirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, mantiqiy va ijodiy fikrlash, tasavvur hamda nutqiy faoliyatini rivojlantirishga qaratiladi.

Bola matnni shunchaki o'qib chiqmasdan, undagi asosiy g'oyani aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, voqealar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish va o'z xulosasini shakllantirishga o'rgatiladi.

2. Emotsional yo'nalish

Emotsional yo'nalishda bolaning badiiy asar qahramonlari kechinmalarini tushunishi, o'z his-tuyg'ularini anglab yetishi va ularni maqbul tarzda ifodalashi, boshqa insonlarning emotsional holatiga nisbatan sezgirligini oshirishga e'tibor qaratiladi.

Ayniqsa, qahramonlarning turli vaziyatlardagi kechinmalarini muhokama qilish orqali empatiya, hamdardlik, bag'rikenglik va emotsional anglash ko'nikmalarini rivojlantirish ko'zda tutiladi.

3. Konativ yo'nalish

Konativ yo'nalish bolaning o'z xatti-harakatlarini boshqarishi, qaror qabul qilishi, maqsad sari intilishi, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishi va ijobiy xulq-atvor namunalarini o'zlashtirishini nazarda tutadi.

Badiiy asarlardagi qahramonlarning qarorlari va ularning oqibatlarini tahlil qilish bola uchun xulq-atvorning turli variantlarini anglash imkonini yaratadi. Shu orqali bola "to'g'ri va noto'g'ri", "foydali va zararli", "mas'uliyatli va mas'uliyatsiz" xatti-harakatlarni farqlashga o'rganadi.

Shunday qilib, dastur maqsadining uch komponentli tuzilishi quyidagi mantiqiy zanjirda ifodalanadi:

Kitob → anglash → his qilish → fikrlash → baholash → tanlash → harakat qilish.

Mazkur ketma-ketlik bolaning kitobxonlik faoliyatini oddiy o'qishdan shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan faoliyatga aylantirishga xizmat qiladi.

Dasturning vazifalari

Dasturning umumiy maqsadidan kelib chiqib, quyidagi yettita asosiy vazifa belgilanadi:

1. O‘qishga nisbatan ichki motivatsiyani shakllantirish

Bolalarda kitob o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish va o‘qishni faqatgina maktab topshirig‘i sifatida emas, balki bilish, kashf qilish va zavqlanish manbai sifatida qabul qilishga yordam berish dasturning birlamchi vazifalaridan biridir.

Buning uchun bolaga yoshiga va qiziqishlariga mos adabiyotlarni tanlash, kitob tanlash imkoniyatini berish, o‘qilgan asarni erkin muhokama qilish, savollar berish va o‘z fikrini bildirish uchun psixologik jihatdan xavfsiz muhit yaratish muhimdir.

Ichki motivatsiya shakllanganida bola o‘qishni tashqi rag‘bat yoki nazorat mavjudligi uchungina emas, balki bilishga bo‘lgan ehtiyoji sababli amalga oshira boshlaydi. Bu esa kitobxonlikning barqaror xususiyatga aylanishi uchun muhim shart hisoblanadi.

2. So‘z boyligi va nutqiy kompetensiyani rivojlantirish

Kitob bilan muntazam ishlash bolaning lug‘at boyligini kengaytirish, yangi so‘z va tushunchalarni o‘zlashtirish, ularni kontekstda qo‘llash hamda o‘z fikrini izchil ifodalash imkoniyatlarini oshiradi.

Dastur doirasida bolalarning o‘qilgan matnni qayta hikoya qilishi, qahramonlarni tasvirlashi, savollarga to‘liq javob berishi, voqealarni izchil bayon qilishi va yangi so‘zlardan foydalanishi rag‘batlantiriladi.

Bunda nutqiy rivojlanish kitobxonlikning alohida natijasi sifatida emas, balki bolaning **fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga yetkazish qobiliyatini rivojlantiruvchi mexanizm** sifatida qaraladi.

3. Empatiya va emotsional ifodani rivojlantirish

Dasturning muhim vazifalaridan biri bolaning o‘z va boshqa insonlarning emotsional holatlarini anglash qobiliyatini rivojlantirishdir.

Badiiy asar qahramonlarining quvonch, qayg‘u, qo‘rquv, xafa bo‘lish, hayajon, mehr yoki umid kabi kechinmalarini muhokama qilish orqali bolalarda emotsiyalarni farqlash va nomlash ko‘nikmalari shakllantiriladi.

“Agar sen uning o‘rnida bo‘lganingda nima his qilarding?”, “Nima uchun qahramon xafa bo‘ldi?”, “Unga qanday yordam berish mumkin?” kabi savollar bolaning boshqa inson nuqtayi nazarini tushunishiga yordam beradi.

4. Axloqiy tafakkur va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish

Badiiy asarlar bolaga turli axloqiy muammolar va hayotiy vaziyatlarni xavfsiz psixologik makonda tahlil qilish imkonini beradi. Qahramonlarning qarorlari, xatti-

harakatlari va ularning oqibatlarini muhokama qilish orqali bolaning axloqiy mulohaza yuritish qobiliyati rivojlanadi.

Dastur davomida bola yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, mas'uliyat va befarqlik, yordam va xudbinlik kabi tushunchalar ustida fikrlaydi.

Bunda asosiy maqsad bolaga tayyor axloqiy xulosani berish emas, balki uni mustaqil ravishda xulosa chiqarishga undashdir.

5. Bag'rikenglik va tolerantlikni rivojlantirish

Kitoblar orqali bola turli xarakter, dunyoqarash, hayotiy sharoit va ehtiyojlarga ega insonlar bilan tanishadi. Bu esa bolaning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi.

Turli qahramonlarning xatti-harakatlari va qarashlarini muhokama qilish bolada "har bir insonning o'ziga xosligi bor" degan tushunchaning shakllanishiga yordam beradi. Shu asosda boshqalarning fikrini tinglash, farqli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish va nizoli vaziyatlarda tajovuzkorlikdan ko'ra muloqotga murojaat qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

6. Ijodiy fikrlash va tasavvurni faollashtirish

Kitobxonlik bolaning tayyor axborotni qabul qilishi bilan cheklanib qolmasligi kerak. Shu sababli dasturda o'qilgan matn asosida yangi g'oyalar yaratish, muqobil syujetlar o'ylab topish, qahramonlarga boshqa qarorlar taklif qilish, hikoyaning yangi yakunini yaratish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalaniladi.

Bunday faoliyat bolaning divergent fikrlashi, tasavvuri, obrazli tafakkuri va mustaqil qaror ishlab chiqish qobiliyatini rag'batlantiradi.

Masalan, "Agar hikoya boshqacha tugaganida nima bo'lardi?", "Qahramonning o'rnida sen qanday yo'l tutarding?", "Hikoyaga yangi qahramon qo'shsak, voqealar qanday o'zgaradi?" kabi topshiriqlar o'quvchini passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylantiradi.

7. Ijobiy "Men" obrazini shakllantirish

Dasturning yakuniy va muhim vazifalaridan biri bolaning o'z imkoniyatlari, qobiliyatlari va shaxsiy qadriyatlariga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirishdir.

Kitob qahramonlari bilan bog'liq vaziyatlarni muhokama qilish jarayonida bola o'z xatti-harakatlari, kuchli tomonlari va imkoniyatlari haqida fikrlashga undaladi. "Men qaysi qahramonga o'xshayman?", "Menda qahramondagi qanday yaxshi fazilatlar bor?", "Men qanday vaziyatda o'zimni yaxshi ko'rsatganman?" kabi reflektiv savollar bolaning o'zini anglashiga yordam beradi.

Bunda ijobiy "Men" obrazi sun'iy ravishda maqtash orqali emas, balki bolaning real faoliyati, kichik yutuqlari, mustaqil fikri va ijodiy mahsulotlarini tan olish orqali shakllantiriladi.

III. “KITOB BILAN DO‘STLASHAMIZ” NOMLI RIVOJLANTIRUVCHI DASTUR MASHG‘ULOTLARI

1-MASHG‘ULOT – Kitobxonlik orqali so‘z boyligini kengaytirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish

Maqsad: Kitob o‘qishga qiziqishni oshirish, yangi so‘z va iboralarni kontekstda o‘rganish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

Mashqlar:

1-mashq. «Salom, bu menman» o‘yini

Maqsad: guruhda ijtimoiy-psixologik ishonch muhitini yaratish, o‘quvchilarning o‘zini tanishtirish, kitobga shaxsiy munosabat bildirish va emotsional-kommunikativ faollikni faollashtirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq D. Golman tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasiga tayangan holda tashkil etiladi. Ushbu nazariya shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni boshqarish, boshqalar hissiyotini idrok etish va empatiya ko‘rsatish qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Mashq jarayonida o‘quvchi o‘z kechinmalarini ongli ravishda ifoda etishga, ularni ijobiy yo‘naltirishga va emotsional muvozanatni saqlashga o‘rganadi. Bu esa bolaning o‘zini anglash (self-awareness) va emotsional ong (emotional consciousness) darajasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, K. Oatleyning emotsional kognitsiya nazariyasi nuqtayi nazaridan, bola o‘ziga yoqqan adabiy qahramon obraziga identifikatsiya yo‘li bilan bog‘lanadi. Ya‘ni, u o‘sha qahramonning his-tuyg‘ulari, xatti-harakatlari va ichki kechinmalarini o‘z ruhiy tajribasi bilan uyg‘unlashtiradi. Shu orqali bola emotsional refleksiya (o‘z hissiyotlarini qayta tahlil qilish) hamda simvolik o‘z ifoda (obraz orqali ichki dunyoni tasvirlash) ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon bolaning o‘z his-tuyg‘ularini bilish va ularni ijtimoiy maqbul tarzda ifodalash madaniyatini rivojlantiradi.

Jarayon: 1. Psixolog (yoki o‘qituvchi) bolalarni samimiy kutib olib, mashg‘ulot mavzusini tushuntiradi: «Bugun bir-birimiz bilan tanishamiz va sevimli kitob qahramonlarimiz haqida gaplashamiz.»

2. Har bir bola o‘z ismini kartochkaga yozadi va rangli qalamlarda sevimli qahramonining oddiy rasmini chizadi (bu – tasavvur va hissiy jalbni kuchaytiradi).
3. So‘ngra, bolalar navbatma-navbat o‘zlarini tanishtiradi:
«Men Ahmadman. Men ‘Alpomish’ni yoqtiraman, chunki u jasur va do‘stlariga sodiq.»
4. Trener har bir javobni qo‘llab-quvvatlaydi, qo‘shimcha savollar bilan suhbatni jonlantiradi:

«Kim yana jasur bo‘lishni xohlaydi? Kim ‘Kichkina shahzoda’dagi shahzodani yoqtiradi?»

5. Yakunda bolalarning rasmlari doskaga ilib qo‘yiladi. Bu orqali ularning o‘zini tan olishi va ijobiy hissiyotlari mustahkamlanadi.

Jihozlar: A4 formatdagi kartochkalar, rangli qalamlar yoki flomasterlar, Skotch (rasmlarni osish uchun), erkin joyli xona yoki aylana shaklidagi joylashuv.

Amalga oshirish vositasi: Interaktiv metod. Vizual tasavvur texnikasi. Emotsional identifikatsiya

Davomiyligi: 15 daqiqa (zaruratga ko‘ra 20 daqiqagacha uzaytirilishi mumkin)2-mashq.

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman – ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi asoschisi.*)

2. **Oatley, K.** Why Fiction May Be Twice as True as Fact: Fiction as Cognitive and Emotional Simulation // Review of General Psychology. — 1999. — Vol. 3, No. 2. — P. 101–117. (*Keith Oatley – emotsional kognitsiya va adabiyot orqali empatiya nazariyasi muallifi.*)

3. **Rogers, C. R.** On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy. — Boston: Houghton Mifflin, 1961. — 420 p. (*Carl Rogers – insonparvar terapiya va shaxsiy o‘zlash konsepsiyasi asoschisi.*)

4. **Moreno, J. L.** Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy, and Sociodrama. — New York: Beacon House, 1953. — 480 p. (*Jacob L. Moreno – guruh psixoterapiyasi va psixodrama asoschisi.*)

2-mashq. «So‘z tanlash» o‘yini

Maqsad: o‘quvchilarning leksik boyligini kengaytirish, so‘zlarni kontekstda tushunish va izohlash, ularni og‘zaki nutqda to‘g‘ri va ifodali qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Merien Vulfning o‘qish jarayonining neyropsixologik mexanizmlari haqidagi qarashlariga tayangan holda ishlab chiqilgan. Olimaning tadqiqotlariga ko‘ra, o‘qish faoliyati inson miya tizimida tilni qayta ishlovchi va vizual idrokni ta‘minlovchi neyron tarmoqlar o‘rtasida murakkab integratsiyani yuzaga keltiradi. Aynan shu integrativ faoliyat natijasida bola o‘qilgan matn mazmunini nafaqat tushunadi, balki uni semantik (ma‘no), emotsional va kognitiv darajada qayta ishlaydi. Shu tariqa, mashq o‘quvchining o‘qish va so‘z boyligini faollashtirish orqali miya til zonalari va vizual analizatorlar o‘rtasidagi neyropsixologik aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, mazkur mashq Jon Gatrining o'quv motivatsiyasi va matn bilan faol o'zaro ta'sir modeli bilan hamohangdir. Gatri nazariyasiga ko'ra, o'quvchining o'qishga nisbatan ichki qiziqishi (intrinsik motivatsiya) uning fikrlash jarayonlarini faollashtiradi, so'z boyligini kengaytiradi va matndan mazmunli bilim olish qobiliyatini kuchaytiradi. Shu asosda mashq o'quvchining o'quv motivatsiyasini shakllantirish, fikrlashni til orqali tashkil etish, hamda mazmunli o'qish strategiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu esa o'qish psixologiyasining zamonaviy neyrokognitiv yondashuvlariga to'liq mos keladi.

Jarayon: 1. Psixolog yoki o'qituvchi hikoyadan 5–6 ta obrazli yoki kam ishlatiladigan so'zni tanlaydi (masalan: «jasorat», «fidoyilik», «iztirob»).

2. So'zlar kartochkalarda yozilib bolalarga taqdim etiladi. Har bir bola bir so'zni tanlaydi.
3. Bola so'zning ma'nosini o'z tushunchasida izohlaydi va undan foydalangan holda gap tuzadi (masalan: «Jasorat – bu qo'rqmasdan do'stini himoya qilish.»).
4. Trener bolalarning javoblarini rag'batlantiradi va zarur hollarda fikrni to'ldiradi.
5. Istalgan holatda ushbu so'zlar ishtirok etgan mini-hikoya tuzish taklifi berilishi mumkin.

Jihozlar 5–6 ta so'z yozilgan kartochkalar, hikoya matni (odatda ertak yoki qahramonlik hikoyasi), doska yoki magnitli taxta (so'zlar tahlili uchun), ruchkalar va kichik daftarlar (istovchilar yozma ifoda uchun).

Amalga oshirish vositasi: Reflektiv yozuv mashqi. Vizual tasavvur texnikasi. Leksik tahlil elementi. Interaktiv muloqot

Davomiyligi: 15 daqiqa (bolalarning faolligiga qarab 20 daqiqagacha cho'zilishi mumkin)

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Wolf, M.** Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. — New York: Harper Collins, 2007. — 336 p. (*Merien Vulf – o'qishning neyropsixologik mexanizmlari, til va idrok tizimlari integratsiyasi haqida ilmiy tadqiqotlar muallifi.*)

2. **Wolf, M., Ullman-Shade, C.** The Reading Brain Revisited: A Pathway Toward Understanding Dyslexia and Reading Comprehension // *Annual Review of Psychology*. — 2020. — Vol. 71. — P. 457–482. (*O'qish jarayonidagi neyron tarmoqlar va semantik integratsiya mexanizmlarini tahlil qiluvchi maqola.*)

3. **Guthrie, J. T., Wigfield, A.** Engagement and Motivation in Reading. — In: *Handbook of Reading Research*. Vol. III / Eds. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. — P. 403–422. (*Jon Gatri – o'quv motivatsiyasi va matn bilan faol o'zaro ta'sir modelini ishlab chiqqan olim.*)

4. **Guthrie, J. T.** Engaged Reading: Processes, Practices, and Policy Implications. — New York: Teachers College Press, 2004. — 260 p. (*Gatri o'qishga nisbatan ichki motivatsiya va ijtimoiy-kognitiv faollikning o'quvchilarda shakllanish mexanizmini tahlil qiladi.*)

3-mashq. «Kim tez topadi?» (Mantiqiy zanjir)

Maqsad: O'quvchilarda mantiqiy va tahliliy tafakkur, guruhlash, klassifikatsiya qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini anglash, shuningdek tez va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasida ko'rsatilgan «konkret operatsiyalar bosqichi» (7–11 yosh) tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqilgan. Piage ta'riflaganidek, ushbu yosh davrida bola tafakkuri aniq, real predmetlar va hodisalar asosida shakllanadi. Bola endilikda voqelikni faqat idrok etish emas, balki uni tahlil qilish, solishtirish, tizimlashtirish va sintez qilish orqali tushunishga intiladi. Shu bosqichda u sabab– natija munosabatlarini anglay boshlaydi, mantiqiy operatsiyalarni real misollar orqali bajarishga qodir bo'ladi.

Shu bois, mashq mazmuni bolaning analitik fikrlash, taqqoslash va umumlashtirish jarayonlarini faollashtirishga qaratilgan bo'lib, bu uning kognitiv rivojlanish darajasi bilan bevosita uyg'unlikda kechadi. Piajening fikricha, konkret operatsiyalar bosqichida o'quv faoliyati to'g'ri tashkil etilsa, bola o'z intellektual imkoniyatlarini real predmetlar, matnlar va obrazlar orqali faol tarzda namoyon etadi. Shu sababli mashq bolaning kitobxonlik faoliyatidagi mantiqiy va tushunchaviy tafakkurini rivojlantirishga ham samarali xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog yoki o'qituvchi bolalarni guruhlariga ajratadi yoki umumiy qatnashuv asosida mashqni boshlaydi.

2. Har bir bosqichda 3–4 ta tushuncha (so'z) aytiladi yoki doskaga yoziladi. Bola ular orasidan ortiqchasini topadi. Misollar:

- «Jasorat – qo'rquv – ishonch – sabr» → Ortiqchasi: qo'rquv
- «Do'stlik – xiyonat – yordam – hamkorlik» → Ortiqchasi: xiyonat
- «Kitob – daftar – stul – qalam» → Ortiqchasi: stul
- «Bahor – yoz – kuz – oqshom» → Ortiqchasi: oqshom

3. Bola ortiqcha so'zni tanlab, tanlovini asoslaydi. (Masalan: «Qolganlari fasllar, 'oqshom' esa vaqt qismidir.»)

4. To'g'ri javoblar uchun kichik rag'batlantirish beriladi (tabassumli stiker, yulduzcha va h.k.).

5. Mashq ijodiy uslubda ham o'tkazilishi mumkin: bolalar turli tushunchalarni qahramon sifatida «himoya» qiladi va asoslaydi.

Jihozlar Doska va markerlar, Rangli kartochkalar (soʻzlar yozilgan ragʻbat stikerlari yoki yulduzchalar).

Amalga oshirish vositasi: Oʻyin terapiyasi. Psixogimnastika (fikrlovchi refleksni faollashtirish orqali). Kognitiv mashqlar.

Davomiyligi: 15 daqiqa (bolalarning faolligiga qarab moslashtiriladi)

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. Piaget, J. The Child's Conception of the World. — New York: Harcourt, Brace and Company, 1929. — 397 p. (*Piagetning bolalar tafakkurining shakllanishi va mantiqiy fikrlash bosqichlari haqidagi klassik asari.*)

2. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. — London: Routledge & Kegan Paul, 1950. — 182 p. (*Kognitiv rivojlanish jarayonida mantiqiy operatsiyalar va intellektual strukturalar haqida.*)

3. Piaget, J. The Child's Construction of Reality. — London: Routledge & Kegan Paul, 1954. — 384 p. (*Bolalarning real dunyoni idrok etish va tushunish mexanizmlari yoritilgan.*)

4. Piaget, J., Inhelder, B. The Psychology of the Child. — New York: Basic Books, 1969. — 246 p. (*«Konkret operatsiyalar bosqichi» tushunchasi aynan shu asarda toʻliq tizimlashtirilgan.*)

5. Flavell, J. H. The Developmental Psychology of Jean Piaget. — New York: D. Van Nostrand Company, 1963. — 480 p. (*Piagetning nazariyasini talqin qiluvchi va tahlil etuvchi asosiy ilmiy manbalardan biri.*)

6. Vygotsky, L. S. Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Vygotskiy tomonidan Piaget nazariyasi bilan solishtirilgan tahliliy asar; mantiqiy tafakkur va til oʻrtasidagi bogʻliqlikka bagʻishlangan.*)

4-mashq. «Obrazli rasm» (Art-terapiya)

Maqsad: Tasviriy va emotsional tafakkurni rivojlantirish, oʻqilgan matndan obraz yaratish orqali tasavvur va mantiqiy-ijodiy fikrlashni kuchaytirish, matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish, yozma va ogʻzaki ifodani faollashtirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Merien Vulfning oʻqish jarayonida neyroestetik idrokning faollashuvi haqidagi neyropsixologik tadqiqotlariga tayangan holda ishlab chiqilgan. Olimaning fikricha, oʻqish paytida inson miyasi nafaqat tilni qayta ishlash bilan shugʻullanadi, balki matnning estetik mazmuni, badiiy obrazlar va hissiy ohanglarini idrok etuvchi neyron tizimlar ham faollashadi.

Bu jarayon «neyroestetik integratsiya» deb atalib, u oʻquvchining matnga nisbatan estetik hissiyotini, obrazli tafakkurini va emotsional sezgirligini kuchaytiradi. Shu orqali bola oʻqilgan matnni nafaqat kognitiv darajada, balki hissiy-estetik nuqtayi nazardan ham anglashni oʻrganadi.

Shuningdek, mashq Keyt Oatlining obraz orqali emotsional refleksiya nazariyasiga hamohangdir. Oatleyga ko'ra, inson badiiy obrazlar orqali o'z histuyg'ularini xavfsiz psixologik makonda qayta boshdan kechiradi va shu orqali ichki emotsional tajribasini reflektiv tarzda anglaydi. Bola uchun bu jarayon o'z hissiyotlarini tushunish, ularni ifoda etish va boshqalar his-tuyg'ulariga empatik munosabat bildirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, mashq L. S. Vygotskiyning ijodiy tafakkurni sotsiomadaniy kontekstda rivojlantirish haqidagi yondashuvlari asosida boyitilgan. Vygotskiyga ko'ra, ijodiy fikrlash ijtimoiy muloqot, madaniy tajriba va til vositalari orqali shakllanadi. Shu bois, o'quvchi obrazli materiallar bilan ishlash jarayonida nafaqat individual his-tuyg'ularini, balki ijtimoiy jihatdan qabul qilingan ma'no tizimlarini ham o'zlashtiradi. Bu esa uning madaniy-emotsional tafakkurini, ijodiy o'z ifoda qilish va simvolik idrok qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarni emotsional muhitga tayyorlash maqsadida fon musiqasi (yumshoq, sokin) qo'yadi va «Kichkina shahzoda» asaridan (masalan, tulking saboqli monologi) qisqa parcha o'qib beradi.

2. Bolalar o'qilgan epizod asosida o'z tasavvurlarida sahnani rasmda aks ettiradilar:

- Qahramonlarning ko'rinishi, holati, hissiyotlari; - Atrof-muhit, ranglar, harakat va kayfiyat.
- Psixolog quyidagi savollar orqali yo'naltiradi:
«Tulki qanday edi?», «Shahzoda qanday qaradi?», «Atrofda qanday ranglar bo'lgan deb o'ylaysan?»

3. Har bir bola chizgan rasm asosida qisqacha matn tuzadi yoki og'zaki hikoya qiladi:

- «Men chizgan sahnada...»
- «Tulki shunday dedi...»
- «Shahzoda bu yerdan nimani tushundi...»

4. Guruhda rasm va hikoyalar taqqoslanadi, har bir obraz qanday talqin qilinganini tushunish orqali individual sezgi va tafakkurdagi farqlar muhokama qilinadi.

Jihozlar: «Kichkina shahzoda» hikoyasidan 1-2 parcha (bolalar uchun moslashtirilgan), A4 qog'oz, albom varaqlari, bo'yoqlar, qalamlar, flomasterlar, yumshoq fon musiqasi (tinchlantiruvchi, konsentratsiyani kuchaytiruvchi)

Amalga oshirish vositasi: Art-terapiya (vizual obrazlar orqali his-tuyg'ularni ifodalash), Reflektiv yozuv mashqlari (o'qilgan matnga individual munosabat bildirish), Interaktiv muhokama (guruhli taqqoslash).

Davomiyligi: 8–10 daqiqa.

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Wolf, M.** Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. — New York: HarperCollins, 2007. — 336 p. (*Merien Vulf — o‘qish jarayonida miya faoliyatining neyroestetik va kognitiv mexanizmlarini o‘rgangan olima.*)
2. **Wolf, M., Barzillai, M.** The Importance of Deep Reading in a Digital Culture. // *Educational Leadership*. — 2009. — Vol. 66, No. 6. — P. 32–37. (*O‘qish jarayonida estetik va hissiy idrokning ahamiyati, «chuqur o‘qish» konsepsiyasi yoritilgan.*)
3. **Oatley, K.** Emotions and the Story Worlds of Fiction. // *In: Narrative Impact: Social and Cognitive Foundations* / Eds. M. C. Green, J. J. Strange, T. C. Brock. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. — P. 39–69. (*Oatley asarlarida badiiy obrazlar orqali emotsional refleksiya va hissiy o‘zlashtirish mexanizmlari tushuntirilgan.*)
4. **Oatley, K.** Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 224 p. (*Fikrlash va his-tuyg‘ularning badiiy obrazlar orqali psixologik qayta ishlanishi nazariy asoslangan.*)
5. **Vygotsky, L. S.** Imagination and Creativity in Childhood. — *Journal of Russian and East European Psychology*. — 2004. — Vol. 42, No. 1. — P. 7–97. (*Vygotskiyning ijodiy tafakkur va sotsiomadaniy rivojlanish haqidagi klassik ishlanmasi.*)
6. **Vygotsky, L. S.** Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*Ijodiy fikrlash va ijtimoiy muhitning tafakkur rivojiga ta’siri tahlil qilingan.*)
7. **Naumburg, M.** Art Therapy: Studies of the «Free» Art Expression of Behavior Problem Children and Adolescents. — New York: Grune & Stratton, 1950. — 254 p. (*Art-terapiya yo‘nalishining nazariy asoslari va bolalarda hissiy ifodaning tasviriy shakllarini o‘rgangan asar.*)

5-mashq: «Ertakdagi savol»

Maqsad: bolalarda mantiqiy bog‘lanishlar va sabab–natija tahlili asosida fikr yuritishni rivojlantirish, qahramonlar harakatlarini baholash orqali tanqidiy fikr va metakognitiv savodxonlikni oshirish, kitobga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishni o‘rgatish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Jon Gatrining o‘quv motivatsiyasi modeliga asoslanadi. Gatri o‘qish faoliyatini shaxsning ichki qiziqishlari, bilishga bo‘lgan ehtiyoji va matndan zavq olish darajasi bilan bog‘laydi. Unga ko‘ra, o‘quvchining o‘qishga nisbatan ichki motivatsiyasi faollashganda, u matnni shunchaki o‘qib chiqmaydi, balki uni tahlil qiladi, shubha qiladi, fikr yuritadi va baho beradi. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni, ya’ni o‘qilgan axborotni baholash, mantiqan tahlil qilish

va yangi g'oyalar ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, mashq o'quvchining o'qish orqali tanqidiy fikrni faollashtirish tamoyiliga mos ravishda tuzilgan.

Shuningdek, mashq Jerome Brunerning kognitiv faoliyatni hikoya (narrativ) orqali rag'batlantirish haqidagi nazariyasi bilan hamohangdir. Bruner ta'kidlaganidek, inson tafakkuri hikoyaviy shaklda faoliyat yuritadi — u voqealar ketma-ketligini, sabab-natija aloqalarini va insoniy tajribani hikoya strukturalari orqali idrok etadi. Shu bois, o'quvchi matn asosida obrazli tasavvur hosil qilganda va uni shaxsiy hayot tajribasi bilan bog'laganda, uning kognitiv faolligi sezilarli darajada ortadi. Bu esa tafakkurning mazmunli, ijtimoiy va refleksiv shakllarini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, mashq B. Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlari tahlil, baholash va sintez darajalariga tayangan holda ishlab chiqilgan. Bloom taksonomiyasi bo'yicha bu bosqichlar o'quvchining chuqur fikrlash, mavjud bilimlarni qayta ishlash, yangicha yechimlar topish va individual nuqtayi nazar bildirish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Mashq davomida o'quvchilar o'qilgan matndan asosiy g'oyani ajratish, qahramonlar xatti-harakatlarini baholash, o'z fikrlarini asoslash va yangi g'oyalar yaratish orqali analitik, reflektiv va ijodiy tafakkur ko'nikmalarini mustahkamlab boradilar.

Jarayon: 1. Psixolog «Alpomish» dostonidan qahramonning murakkab tanlovga duch kelgan epizodini ifodali ohangda o'qib beradi.

2. So'ngra quyidagi savollar asosida suhbat tashkil qilinadi:

«Alpomish qanday qaror qabul qildi?»

«Bu qarorni siz qanday baholaysiz?»

«Agar siz o'rnida bo'lsangiz, qanday tanlov qilgan bo'lardingiz?» 3. Bolalar javoblarini og'zaki yoki yozma tarzda (mini-kartochkalarda) bildiradilar.

4. Guruhda kichik «mini-debata» tashkil etiladi – har bir variant tahlil qilinadi.

5. Yakunda psixolog fikrlarni umumlashtirib, farqli yondashuvlar ijodiy tafakkurning belgisi ekanini tushuntiradi.

Jihozlar: «Alpomish» asaridan parcha (oldindan tayyorlangan), flipchart yoki doska, rangli kartochkalar yoki qog'oz varaqlari (fikir yozish uchun), markerlari, taqdimot uchun rasmlil vizual materiallar (ixtiyoriy)

Amalga oshirish vositasi: Ertak terapiyasi (badiiy matn orqali psixologik ishlov), Interaktiv metod (savol-javob, muhokama, tanlovli fikr bildirish), Reflektiv yozuv mashqi (fikrni yozma ifodalash).

Davomiyligi: 15-20 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Guthrie, J. T., Wigfield, A.** Engagement and Motivation in Reading // *Handbook of Reading Research*. Vol. III / Eds. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. — P. 403–422.

(Jon Gatri – o‘qishga nisbatan ichki motivatsiya, o‘quv faoliyati va matn bilan faol o‘zaro ta‘sir modeli muallifi.)

2. **Guthrie, J. T.** Engaged Reading: Processes, Practices, and Policy Implications. — New York: Teachers College Press, 2004. — 260 p. (*Gatri o‘qish motivatsiyasi va tanqidiy o‘qish tamoyillarini chuqur tahlil qilgan asar.*)

3. **Bruner, J. S.** Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 222 p. (*Jerome Bruner hikoyaviy (narrativ) fikrlash va kognitiv faoliyatning madaniy shakllanishi haqida nazariya yaratgan.*)

4. **Bruner, J. S.** The Culture of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Brunerning bu asarida o‘qish va hikoya orqali fikrlashning ijtimoiy-kognitiv mexanizmlari yoritilgan.*)

5. **Bloom, B. S.** Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain. — New York: David McKay, 1956. — 207 p. (*Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya — tahlil, baholash va sintez darajalariga asoslangan ta‘limiy model.*)

6. **Anderson, L. W., Krathwohl, D. R.** (Eds.). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives*. — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining yangilangan zamonaviy versiyasi, o‘qitish va o‘qish jarayonida kognitiv faoliyatni rivojlantirishga bag‘ishlangan.*)

7. **Vygotsky, L. S.** Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Vygotskiy tafakkur, til va ijtimoiy muloqot o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilib, tanqidiy fikrlashning madaniy shakllarini asoslab bergan.*)

2-MASHG‘ULOT: Hikoyalar tahlili orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish

Maqsad: Kitoblar orqali muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Mashqlar:

1-mashq: «Muammo yechish – bir nechta yo‘l bilan»

Maqsad: Muammoli vaziyatlarga bir nechta yondashuv asosida alternativ yechimlar ishlab chiqish, shaxsiy tanlov orqali tanqidiy, reflektiv va konstruktiv fikrlashni faollashtirish, hamda fikrlarni tahlil qilish va asoslash orqali ijtimoiy fikr almashish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Jon Deveyning reflektiv fikrlash nazariyasi, Jerome Brunerning konstruktivistik yondashuvi hamda Bloom taksonomiyasining yuqori darajalari - «Tahlil - Baholash - Yaratish» bosqichlariga tayangan holda ishlab chiqilgan.

J. Devey ta'lim jarayonida reflektiv fikrlashni inson tafakkurining markaziy mexanizmi sifatida talqin etadi. Unga ko'ra, o'quvchi o'z tajribasini tahlil qilib, muammoli vaziyatni idrok etar ekan, u o'z fikrlarini qayta ko'rib chiqadi, yangi yechimlarni sinab ko'radi va shu jarayonda chuqurroq o'zlashtirishga erishadi. Shu asosda mazkur mashq o'quvchining o'z fikrini tahlil qilish, shubha bildirish va asoslangan qarorga kelish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jerome Brunerning konstruktivistik yondashuvi esa bilim o'quvchiga tayyor shaklda berilmasdan, balki u tomonidan faol ravishda «qurilishi» kerakligini ta'kidlaydi. Shuning uchun mashq jarayonida bola o'qilgan matn asosida mustaqil g'oya hosil qiladi, o'z tajribasini umumlashtiradi va bilimni shaxsiy ma'noda qayta kashf etadi. Bu jarayon o'quvchining bilish jarayonida faol ishtirok etishi va metakognitiv tafakkurini (o'z fikrlash jarayonini anglash) rivojlantiradi.

Mashq Bloom taksonomiyasining yuqori kognitiv bosqichlariga asoslangan bo'lib, o'quvchining bilimni takrorlash yoki tushunishdan tashqari, uni tahlil qilish, baholash va yangi g'oyalar yaratish jarayonlariga jalb etadi. Natijada, o'quvchida tanqidiy, ijodiy va reflektiv fikrlash qobiliyatlari mustahkamlanadi.

Shuningdek, mashq Keyt Oatleyning badiiy obrazlar orqali emotsional tafakkurni faollashtirish haqidagi g'oyalari bilan boyitilgan. Oatley fikricha, inson badiiy obrazlar bilan muloqot jarayonida o'z his-tuyg'ularini ramziy shaklda ifoda etadi va shu orqali ichki kechinmalarni qayta ishlaydi. Bu jarayon o'quvchida emotsional refleksiya, muammoni estetik idrok asosida yechish hamda hissiy tajribani ongli boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, mashq o'quvchilarda bilish (kognitiv), emotsional va reflektiv jarayonlarning uzviy integratsiyasini ta'minlaydi hamda ularni mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog «Go'ro'g'li» dostonidan qahramon murakkab tanlov qiladigan sahnani ifodali ohangda o'qib beradi.

2. So'ng savol beriladi: «Agar siz Go'ro'g'lining o'rnida bo'lsangiz, qanday yo'lni tanlagan bo'lardingiz?»

3. Har bir ishtirokchi 3 xil alternativ yechim taklif qiladi (og‘zaki yoki yozma). Har bir variantning ijobiy va salbiy oqibatlarini qisqacha izohlaydi.
4. Bolalar kichik guruhlariga bo‘linib, fikr almashadi va eng maqbul deb topilgan yechimni tanlab, sabablarini umumiy kartochkada yozib taqdim etadi.
5. Yakunda psixolog mashqni quyidagicha yakunlaydi: «Muammoning yagona emas, bir nechta yechim yo‘li borligini anglash – ijodiy va mas’uliyatli qarorlar qabul qilishning muhim bosqichidir.»

Jihozlar: «Go‘ro‘g‘li» dostonidan parcha (oldindan tayyorlangan), qog‘oz, rangli markerlar, flipchart yoki doska, yopishqoq kartochkalar (variantlarni taqdim etish uchun, ixtiyoriy).

Amalga oshirish vositasi: Ertak terapiyasi (badiiy matn asosida muammo bilan tanishtirish, Interaktiv tahlil (guruhli muhokama va fikr almashish orqali tahlil qilish), Reflektiv yozuv (qaror variantlarini yozma tarzda fikrlab ko‘rish).

Davomiyligi: 20 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. Dewey, J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. — Boston: D.C. Heath & Co., 1933. — 301 p. (*Jon Devey – reflektiv fikrlash va o‘quv tajribasining tahliliy mohiyatini yoritgan asosiy asar.*)
2. Dewey, J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — 116 p. (*Devey ta’lim jarayonida tajriba, muammo yechish va refleksiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilgan.*)
3. Bruner, J. S. The Process of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 97 p. (*Jerome Brunerning konstruktivistik yondashuvi: bilimni faol o‘zlashtirish, tajribadan kashf qilish tamoyillari asoslab berilgan.*)
4. Bruner, J. S. Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 222 p. (*Fikrlash jarayonining narrativ va konstruktiv asoslari haqida fundamental manba.*)
5. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain. — New York: David McKay, 1956. — 207 p. (*Bloom taksonomiyasining klassik versiyasi — «Tahlil, Baholash, Yaratish» bosqichlari mazkur mashqning kognitiv asosini tashkil etadi.*)
6. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining yangilangan, zamonaviy shakli — tanqidiy va reflektiv tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha amaliy yondashuvlar.*)

7. Oatley, K. *Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction*. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 224 p. (*Keyt Oatley – badiiy obrazlar orqali emotsional tafakkur va refleksiya jarayonini psixologik tahlil qilgan.*)

2-mashq. «Qaror daraxti» (Vizual-metakognitiv texnika)

Maqsad: O‘quvchilarda mustaqil va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantirish, tanlovlar va ularning oqibatlarini o‘rtasidagi sabab–natija bog‘liqligini anglash, qarorning ehtimoliy natijalarini oldindan tasavvur qilish, shuningdek, shaxsiy pozitsiyani asoslab berish malakasini shakllantirish.

Psixologik asos: Ushbu mashq Jerome Brunerning «kashfiyotchilik orqali o‘rganish» (discovery learning) yondashuvi, Bloom taksonomiyasining yuqori kognitiv bosqichlari — tahlil, baholash va sintez, Jon Flavellning metakognitiv fikrlash nazariyasi, shuningdek, John Guthrie’ning o‘quv motivatsiyasi modeli tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqilgan.

Brunerning fikricha, haqiqiy o‘rganish jarayoni o‘quvchi o‘z mustaqil izlanishlari orqali bilimni «kashf etganida» sodir bo‘ladi. Bu yondashuv o‘quvchining faol kognitiv ishtirokini, o‘z fikrlarini sinovdan o‘tkazish, kuzatish va xulosa chiqarish jarayonlarini rag‘batlantiradi. Mazkur mashqda bola muammoli vaziyatni tahlil qilib, mustaqil yechim topishga urinadi va shu orqali fikr yuritish, izlanish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlariga asoslanish mashqni nafaqat bilimni qayta aytish, balki uni tahlil qilish, baholash va yangi g‘oya yaratish darajasiga olib chiqadi. Bu jarayon o‘quvchining tanqidiy tafakkurini, reflektiv mulohaza yuritish qobiliyatini hamda ijodiy yondashuvini faollashtiradi.

Jon Flavellning metakognitiv fikrlash nazariyasiga ko‘ra, bola o‘z fikrlash jarayonini anglaganida, ya’ni qanday o‘ylayotganini tushunganida, o‘qish va o‘rganish jarayoni samaraliroq bo‘ladi. Mashq aynan shu mexanizmni faollashtirib, o‘quvchining o‘z fikrini kuzatish, nazorat qilish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, John Guthrie’ning o‘quv motivatsiyasi modeli asosida mashq o‘quvchining o‘qishga nisbatan ichki qiziqishini, ma’naviy qoniqish hissini va faol ishtirok motivini kuchaytirishga yo‘naltirilgan. Gatri nazariyasiga ko‘ra, o‘qish jarayonida tanlov imkoniyati, mustaqil qaror qabul qilish va shaxsiy ma’no topish o‘quvchini ichki jihatdan rag‘batlantiradi.

Natijada, mashq bolaning o‘z tanlovi uchun mas’uliyatni his etish, qaror orqali o‘zini anglash, va metakognitiv o‘z nazoratni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bu esa o‘quvchining nafaqat kognitiv, balki shaxsiy va emotsional yetuklik darajasini ham oshiradi.

- Jarayon:** 1. Psixolog doskaga yoki vatman qog'ozga «Qaror daraxti» modelini chizib ko'rsatadi: – Ildiz: vaziyat (muammo);
 – Shoxlar: turli tanlov variantlari;
 – Barglar/mevalar: har bir qarorning ehtimoliy natijalari (ijobiy/salbiy) 2. «Kichkina shahzoda» asaridan qahramon tanlov qilishga majbur bo'lgan sahna (masalan, sayyorani tark etish epizodi) obrazli va ifodali ohangda o'qiladi.
3. O'quvchilar kichik guruhlarda ishlaydi. Har bir guruh muammoga 2–3 xil qaror variantini ishlab chiqadi va har bir variantga mos oqibatlarni aniqlaydi.
4. Guruhlar o'z variantlarini daraxt modeliga yopishtiradi yoki doskaga belgilaydi.
5. Har bir guruh o'z tanlagan variantini asoslaydi:
 – «Nega aynan shu qaror?»
 – «U qanday ijobiy yoki salbiy natijaga olib kelishi mumkin?»
- Barcha variantlar umumiy tarzda tahlil qilinadi, eng maqbul tanlov aniqlanadi.
6. Psixolog yakunlovchi fikr beradi: «Har bir tanlov – bu mas'uliyat. Biz oldindan o'ylab, oqibatini hisobga olgan holda qaror qabul qilishni o'rganmoqdamiz.»

Jihozlar: katta doska yoki vatman, flomasterlar yoki markerlar, «Qaror daraxti» blankasi (agar mavjud bo'lsa), rangli stikerlar yoki kartochkalar (yechim va natijalarni belgilash uchun), «Kichkina shahzoda» hikoyasidan muammoli parcha.

Amalga oshirish vositasi: Vizual tasavvur texnikasi («qaror daraxti» modeli orqali tanlovlar ifodasi), Interaktiv muhokama (guruhli tahlil va fikr almashish), Reflektiv savol-javob (o'z tanlovini asoslash va umumlashtirish).

Davomiyligi: 15-20 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. Bruner, J. S. The Process of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 97 p. (*Jerome Brunerning «kashfiyotchilik orqali o'rganish» yondashuvi nazariy asos sifatida qo'llanilgan.*)
2. Bruner, J. S. Toward a Theory of Instruction. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966. — 176 p. (*Ta'lim jarayonida kognitiv faollik, qaror qabul qilish va bilishni «qurish» tamoyillari haqida.*)
3. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain. — New York: David McKay, 1956. — 207 p. (*Bloom taksonomiyasining asosiy manbasi — tahlil, baholash, sintez bosqichlari kognitiv faoliyatni rivojlantiruvchi mezon sifatida keltirilgan.*)
4. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining yangilangan*

talqini, reflektiv va tanqidiy fikrlashni o'rgatishga yo'naltirilgan.)

5. Flavell, J. H. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry // *American Psychologist*. — 1979. — Vol. 34, No. 10. — P. 906–911 (*Jon Flavell tomonidan «metakognitsiya» atamasi kiritilgan va fikrlashni kuzatish, nazorat qilish jarayonlari izohlangan.*)

6. Flavell, J. H. Cognitive Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1985. — 448 p. (*Metakognitiv rivojlanish va o'quvchilarda fikrlash nazoratini shakllantirish jarayoni tahlil qilingan.*)

7. Guthrie, J. T., Wigfield, A. Engagement and Motivation in Reading // *Handbook of Reading Research*. Vol. III / Eds. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. — P. 403–422.

(*Jon Gatrining o'qishga ichki motivatsiya, tanlov va faol ishtirok orqali o'rganishni kuchaytirish haqidagi modeli.*)

8. Guthrie, J. T. Engaged Reading: Processes, Practices, and Policy Implications. — New York: Teachers College Press, 2004. — 260 p. (*O'quvchilarda o'qish jarayonida tanlov, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilishni rag'batlantiruvchi metodologiya bayoni.*)

3-mashq. «Men hikoyani tugataman» mashqi

Maqsad: Ijodiy tafakkur va syujetni mantiqiy rivojlantirish malakasini oshirish, o'z pozitsiyasini matn orqali ifoda etish, erkin fikrlashni shakllantirish, hikoya tahlili asosida shaxsiy yondashuv va alternativ yakun ishlab chiqishni o'rgatish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Jerome Brunerning «hikoya orqali bilim olish» (narrative learning) nazariyasi, L. S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi hamda John Deweyning reflektiv o'rganishga asoslangan konstruktivistik yondashuvi tamoyillariga tayanadi. Shuningdek, mashq mazmuni

Merien Vulfning o'qish orqali kognitiv tasavvurni rivojlantirish haqidagi neyropsixologik konsepsiyasiga hamohangdir.

Jerome Bruner nazariyasiga ko'ra, inson tafakkuri hikoya orqali o'z tajribasini tartibga soladi, voqealar va obrazlar yordamida dunyoni mazmunli tushunadi.

Hikoyaviy o'rganish jarayonida bola voqealar ketma-ketligini, sabab–natija aloqalarini, personajlarning niyat va his-tuyg'ularini tahlil qilish orqali o'z tafakkurini shakllantiradi. Shu tariqa, mashq o'quvchining mantiqiy va emotsional tafakkur integratsiyasini hamda mazmunli o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

L. S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi asosida esa mashq bola o'zining mavjud bilim va ko'nikmalaridan biroz yuqoriroq darajadagi intellektual faoliyatni bajarish imkonini beradi. Bu jarayonda o'quvchi kattalar yo'naltiruvchi yoki

guruhli muloqot orqali yangi bilimlarni o'zlashtiradi, bu esa sotsiomadaniy tajriba orqali bilish jarayonini rivojlantirishga olib keladi.

John Deweyning reflektiv o'rganishga asoslangan konstruktivistik yondashuvi nuqtayi nazaridan, mashq o'quvchining o'z tajribasini tahlil qilish, o'z fikrini sinovdan o'tkazish va xulosa chiqarish jarayonlarini rag'batlantiradi. Devey ta'kidlaganidek, o'rganish jarayoni faqat tayyor bilimni qabul qilish emas, balki tajriba ustida fikrlash, muammoni hal qilish va o'z xulosasiga kelishdir. Shu orqali mashq o'quvchida reflektiv tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini ongli ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, Merien Vulfning o'qish orqali kognitiv tasavvurni rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq, mashq o'quvchining o'qish paytida til, xotira, e'tibor va vizual idrok tizimlari o'rtasidagi neyron aloqalarni faollashtirishga xizmat qiladi. Vulf fikricha, o'qish inson tafakkurini qayta «dasturlaydi» — ya'ni, so'z, obraz va ma'no o'rtasida murakkab kognitiv integratsiya yuzaga keltiradi. Natijada, mashq bola tafakkurida tasavvur, mantiqiy fikrlash va estetik idrokning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi.

Jarayon: 1. Psixolog «Kichkina shahzoda» hikoyasidan qahramon muhim qarorga kelayotgan yoki ochiq tugagan epizodni (masalan, sayyorani tark etish arafasi) ifodali tarzda o'qib beradi. Hikoyaning oxiri aytilmaydi.

2. Bolalarga quyidagi savollar beriladi:

- «Siz bu voqeani qanday yakunlar edingiz?»
  - «Shahzoda sayyoraga qaytadimi yoki yo'q?»
  - «Agar siz qahramon bo'lsangiz, qanday tanlov qilgan bo'lardingiz?»
3. Har bir bola hikoyaning o'z yakunini yozma tarzda yozadi yoki og'zaki ravishda aytadi. Istagan bolalar doskada o'z hikoyasini o'qib berishadi. Istasa, kichik guruhlar ham tuzilib, yakunlar jamoaviy ishlanadi.

4. Eng original, mantiqiy yoki ijobiy yakun guruh bilan tanlanadi. Psixolog tanlovning har xil bo'lishi ijodiy tafakkur va dunyoqarash xilma-xilligining belgisi ekanini ta'kidlaydi.

Jihozlar: Qog'oz, qalam, varaqlar, «Kichkina shahzoda» hikoyasining oldindan tanlangan epizodi, ixtiyoriy: audio kitob, rasmiy illyustratsiyalar, fon musiqasi (tasavvurni boyitish uchun).

Amalga oshirish vositalari: Reflektiv yozuv mashqi (o'z fikrini erkin va mantiqiy izchil ifodalash), Ijodiy yondashuv (muqobil syujetlar yaratish), Erkin og'zaki ifoda (o'z versiyasini muloqotda ilgari surish), Vizual-motivatsion usullar (agar kerak bo'lsa, tasvirli materiallar bilan).

Davomiyligi: 15-20 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Bruner, J. S.** Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 222 p. (*Jerome Bruner — hikoyaviy tafakkur, voqealarni ma'noli idrok etish va bilimni narrativ tarzda shakllantirish nazariyasi muallifi.*)
2. **Bruner, J. S.** The Culture of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Ta'limda hikoya va madaniy kontekst orqali kognitiv faoliyatni rivojlantirish tamoyillari bayon qilingan.*)
3. **Vygotsky, L. S.** Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi — ijtimoiy o'rganish va intellektual qo'llab-quvvatlash tamoyillari yoritilgan.*)
4. **Vygotsky, L. S.** Imagination and Creativity in Childhood // *Journal of Russian and East European Psychology*. — 2004. — Vol. 42, No. 1. — P. 7–97. (*Ijodiy tafakkur va obrazli fikrlashning sotsiomadaniy asoslari tahlil qilingan.*)
5. **Dewey, J.** How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. — Boston: D.C. Heath & Co., 1933. — 301 p. (*John Dewey — reflektiv fikrlash va tajriba orqali o'rganish nazariyasining asoschisi.*)
6. **Dewey, J.** Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — 116 p. (*O'rganish jarayonida tajriba, refleksiya va konstruktiv yondashuvning ahamiyati tahlil qilingan.*)
7. **Wolf, M.** Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. — New York: HarperCollins, 2007. — 336 p. (*Merien Vulf — o'qish jarayonining neyropsixologik mexanizmlari, til, idrok va kognitiv tizimlarning o'zaro integratsiyasi haqida.*)
8. **Wolf, M., Ullman-Shade, C.** The Reading Brain Revisited: A Pathway Toward Understanding Dyslexia and Reading Comprehension // *Annual Review of Psychology*. — 2020. — Vol. 71. — P. 457–482. (*O'qish paytidagi neyron aloqalar, tasavvur va kognitiv qayta ishlov jarayonlarini tahlil qiluvchi zamonaviy tadqiqot.*)

4-mashq. «Qahramonning o'rnida bo'lsam...»

Maqsad: qahramon harakatlarini tahlil qilish orqali o'quvchining empatiya va axloqiy pozitsiyasini shakllantirish, shaxsiy tanlov qilish qobiliyati hamda metakognitiv fikrlashini rivojlantirish; baholash va asoslash ko'nikmalarini mustahkamlash orqali o'z fikrini mustaqil himoya qilishga tayyorlash.

Psixologik asos: mashq Daniel Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt konsepsiyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, u o'quvchilarda o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning emotsional holatini tushunish

orqali samarali ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishni maqsad qiladi. Shu bilan birga, mashq Jerome Brunerning narrativ o'rganish nazariyasi asosida tuzilgan bo'lib, u hikoya va mazmuniy tajribalar orqali bilimlarni shaxsiy ma'no bilan boyitish, emotsional refleksiyani faollashtirish hamda tafakkurning kontekstual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, mashq H. Eysenckning shaxslararo refleksiya modeliga mos ravishda ishtirokchilarning o'zini boshqalar bilan taqqoslash, o'z xatti-harakatlarini ijtimoiy kontekstda tahlil qilish va o'zini anglash jarayonlarini rag'batlantiradi.

Ushbu nazariy asoslar Bloom taksonomiyasining yuqori kognitiv bosqichlari baholash va sintez darajalari bilan uyg'unlashgan bo'lib, mashq natijasida o'quvchilarda o'z fikrlarini tahlil qilish, emotsional vaziyatlarni baholash hamda yangi, ijodiy yechimlarni sintez qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

Jarayon: 1. Psixolog Alisher Navoiyning «Xamsa» asaridan qisqacha ijtimoiy-axloqiy mojaro mavjud bo'lgan bir sahnani (masalan, «Sab'r bilan kechirish» yoki «Insof va manfaat o'rtasida tanlov») badiiy ohangda o'qib beradi. 2. Psixolog: «Agar siz shu qahramon o'rnida bo'lganingizda, nima qilgan bo'lardingiz?» – degan savolni beradi.

3. Bolalar jim o'ylab ko'rishlari so'raladi. Bu vizual refleksiya jarayonidir.

4. Har bir bola o'z tanlovini og'zaki yoki emotsional yuz ifodasi kartochkalari orqali bildiradi. Masalan:

- Qizil kartochka: «Uning o'rnida men g'azablandim.»
  - Ko'k kartochka: «Men kechirgan bo'lardim.»
  - Yashil kartochka: «Men adolatli sudga murojaat qilgan bo'lardim.» Bolalar tanlovlarini asoslab beradilar: «Men shunday tanlov qildim, chunki...»
5. Barcha fikrlar taxtada umumlashtiriladi. Psixolog har bir pozitsiyani qadrlaydi va bolalarga: «Har bir qaror ortida sabab yotadi – muhim narsa – o'z fikringni asoslay bilish», – degan xulosani beradi.

Jihozlar: «Xamsa» asaridan ijtimoiy-axloqiy mojaro aks etgan sahna (oldindan tayyorlangan), emotsional yuz ifodasi kartochkalari (hissiy holatlarni bildiruvchi: g'azab, kechirim, xavotir, ishonch, umid), rangli stikerlar yoki «mening tanlovim» blankalari, doska yoki flipchart (fikrlar sintezi uchun).

Amalga oshirish vositalari: Ertak terapiyasi (axloqiy model orqali xatti-harakatni anglash), emotsional identifikatsiya (obrazga kirish orqali hisni aniqlash), Interaktiv metod – savol-javob, bahs, mini-debata, Reflektiv yozuv texnikasi (o'z tanlovini asoslash va yozma ifodalash).

Davomiyligi: 15-20 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi asoschisi; o'zini anglash, empatiya va hissiy nazorat jarayonlarini tahlil qilgan.*)
2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Dell, 2006. — 403 p. (*Goleman ijtimoiy muloqot, empatiya va ijtimoiy ongni rivojlantiruvchi mexanizmlarni izohlaydi.*)
3. **Bruner, J. S.** Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 222 p. (*Jerome Bruner hikoya orqali bilish, narrativ tafakkur va shaxsiy ma'no shakllanishi haqidagi konsepsiyani asoslagan.*)
4. **Bruner, J. S.** The Culture of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Ta'limda mazmunli hikoya va madaniy tajriba orqali tafakkurni shakllantirish nazariyasi yoritilgan.*)
5. **Eysenck, H. J.** The Structure of Human Personality. — London: Methuen & Co., 1953. — 394 p. (*Hans Eysenck — shaxsning emotsional barqarorlik, refleksiya va ijtimoiy o'zini anglash modelini ishlab chiqqan.*)
6. **Eysenck, H. J., Eysenck, M. W.** Personality and Individual Differences: A Natural Science Approach. — New York: Plenum Press, 1985. — 368 p. (*Shaxslararo tafovutlar, reflektiv fikrlash va hissiy barqarorlikning kognitiv mexanizmlari tahlil qilingan.*)
7. **Bloom, B. S.** Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain. — New York: David McKay, 1956. — 207 p. (*Bloom taksonomiyasi — baholash, tahlil va sintez darajalarida fikrlashni rivojlantirish modeli.*)
8. **Anderson, L. W., Krathwohl, D. R.** (Eds.). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives.* — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining yangilangan talqini, reflektiv va ijodiy fikrlashni o'rgatish tamoyillari bayon qilingan.*)

3-MASHG'ULOT: Qahramonlar bilan identifikatsiya orqali empatiya va his-tuyg'ularni boshqarishni rivojlantirish

Maqsad: Bolalarda emotsional sezgirlikni va empatiyani rivojlantirish, his-tuyg'ularni boshqarish ko'nikmasini shakllantirish.

Mashqlar:

1-mashq: «Bu menman - bu mening obrazim»

Maqsad: Bolalarda tasavvur, emotsional identifikatsiya va o'zini anglashni shakllantirish, sevimli obraz orqali o'ziga ishonchni va ijtimoiy-axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, nutqiy ifoda va ijodiy tafakkurni faollashtirish.

Psixologik asos: mazkur mashq Jerome Brunerning «hikoya orqali o'rganish» (narrativ learning) nazariyasiga asoslanib ishlab chiqilgan bo'lib, u bolalarning tajribaviy hikoyalar orqali yangi bilimlarni o'z shaxsiy kontekstida anglashini, o'rganish jarayonini ma'no va his-tuyg'ular bilan boyitishini ta'minlaydi. Shuningdek, mashqda Daniel Golman ning «ijobiy men-konsepsiya» shakllanishi haqidagi qarashlari inobatga olingan; bu yondashuv o'quvchining o'ziga nisbatan ijobiy munosabatini, o'z imkoniyatlarini anglash va o'zini qadrlash hissini kuchaytiradi.

Mashqning yana bir psixologik asosi Keith Oatleyning obrazlar orqali emotsional empatiya hosil qilish modeli bo'lib, u badiiy obrazlar bilan identifikatsiya jarayonida bolaning boshqalar hissiyotini tushunish, ularning ichki dunyosiga kirish va empatik tafakkurni rivojlantirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, mashq L. S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi bilan hamohang tarzda tuzilgan; bu orqali bola ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida o'z salohiyatini namoyon etadi, shaxsiy va ijtimoiy identiteti mustahkamlanadi hamda ijtimoiy o'rganish orqali o'z «men»ini shakllantiradi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga tanish ertak yoki doston obrazlarini eslatadi

(Alpomish, Barchinoy, Go'ro'g'li, Kichkina shahzoda, Sehrli nonvoy va h.k.). So'ng ularga savol beradi: «Qaysi qahramonni o'zingizga o'xshatasiz?» yoki «Siz eng ko'p kimga o'xshash bo'lishni xohlaysiz?»

2. Har bir bola: «Bu menman – men Alpomishman, chunki men ham... jasurman, do'stlarimni himoya qilaman...» kabi gapdan boshlab o'z obrazini tasvirlaydi. Ixtiyoriy tarzda rasmda o'zini shu qahramon sifatida chizish ham taklif qilinadi.

3. Bolalarga emotsional kartochkalar beriladi. Har biri o'z qahramoni ayni sahnadagi holatini tasvirlab, unga mos emotsiyani tanlaydi: (masalan, «Alpomish jang arafasida – qat'iyat», «Barchinoy kutayotgan holatda – sabr»).

4. Har bir ishtirokchi o'z obrazini tanishtiradi. Psixolog har bir bolaning tanlovi va ifodasini ijobiy tarzda qo'llab-quvvatlaydi.

Jihozlar: rangli qog'ozlar, qalamlar, bo'yoqlar (obraz chizish uchun), suratli emotsional kartochkalar (quvonch, g'am, jasorat, umid, g'azab), mini-stikerlar (o'zini baholash uchun: men o'xshayman, = orzu qilaman), «Men qahramonman, chunki...» yozuvi tushirilgan blankalar.

Amalga oshirish vositalari: Ertak terapiyasi (qahramonlar orqali o'zini anglash), Art-terapiya (obrazli rasm yaratish), Interaktiv metod (suhbat, savoljavob), Emotsional identifikatsiya texnikasi, Reflektiv yozuv mashqlari.

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. Bruner, J. S. Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard

University Press, 1986. — 222 p. (*Jerome Bruner — «hikoya orqali o'rganish» nazariyasini ishlab chiqqan; u bilimni shaxsiy ma'no va tajriba orqali o'zlashtirishni asoslaydi.*)

2. Bruner, J. S. The Culture of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Mazkur asarda hikoya, madaniyat va o'quvchining shaxsiy tajribasi orqali o'rganish mexanizmlari yoritilgan.*)

3. Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi muallifi; u shaxsning o'zini anglash, o'zini boshqarish va empatiya jarayonlarini tahlil qiladi.*)

4. Goleman, D. Working with Emotional Intelligence. — New York: Bantam Books, 1998. — 383 p. (*Asarda «ijobiy Men-konsepsiyasi» va hissiy yetuklikning ijtimoiy rivojlanishdagi roli ko'rsatilgan.*)

5. Oatley, K. Best Laid Schemes: The Psychology of Emotions. — Cambridge: Cambridge University Press, 1992. — 305 p. (*Keith Oatley — badiiy obrazlar orqali emotsional empatiya shakllanishini psixologik asoslagan.*)

6. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*Lev Vygotskiy — «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi orqali o'quvchi ijtimoiy muloqot jarayonida yangi salohiyatni ochishini asoslaydi.*)

7. Vygotsky, L. S. Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Tafakkur va tilning o'zaro aloqasi, o'zini ifodalash va ijtimoiy anglash mexanizmlarini yoritgan.*)

2-mashq. «Sevimli qahramonim roli»

Maqsad: Bolalarda rolga kirish orqali empatik identifikatsiya va ijtimoiyaxloqiy pozitsiyani shakllantirish, obrazli tafakkur, ijodiy ifoda va sahnaviy o'zini tutish qobiliyatini rivojlantirish, ijtimoiy vaziyatda muloqot qilish, qaror qabul qilish va moslashish malakasini kuchaytirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Jerome Brunerning «hikoya orqali o'rganish» (narrative learning) yondashuviga asoslanib ishlab chiqilgan bo'lib, unda o'quvchilar badiiy hikoyalar va voqealar orqali tajriba orttiradi, mazmunni shaxsiy ma'no bilan boyitadi hamda bilimni hissiy-idrokiy darajada o'zlashtiradi. Bruner ta'kidlaganidek, hikoya orqali o'rganish o'quvchilarda tafakkurning kontekstual rivojlanishini va kognitiv strukturalarning mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Mashq shuningdek Daniel Golman ning «ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar» modeliga tayangan bo'lib, bu yondashuv orqali o'quvchilarda o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish, boshqalarga nisbatan empatiya bildirish va ijtimoiy muhitda samarali muloqot qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Lev S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» nazariyasi asosida esa mashq bolaning o'z bilim va tajriba doirasidan biroz yuqori darajadagi faoliyatni o'rganish imkonini beradi; bu jarayonda u ijtimoiy muloqot, o'zaro yordam va hamkorlik orqali yangi psixik funksiyalarni egallaydi.

Bundan tashqari, mashqda Albert Banduraning «modellashtirish orqali ijtimoiy o'rganish» g'oyalari ham aks etgan bo'lib, bunda o'quvchi ijobiy rol modellari orqali xulq-atvorni kuzatish, taqlid qilish va mustaqil o'zlashtirish jarayonida ijtimoiy me'yorlarni ongli ravishda qabul qiladi. Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda ijtimoiy javobgarlik, emotsional o'zini nazorat qilish va konstruktiv muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga turli mashhur qahramonlarni (Alpomish, Barchinoy, Go'ro'g'li, Kichkina shahzoda, Kammalak bola) eslatadi. «Bugun sizlar o'zingizni shu qahramonlardan biri sifatida tasavvur qilasiz va u qanday vaziyatda qanday harakat qilganini ko'rsatib berasiz!»

2. Bolalar o'zlari tanlagan obraz asosida juftliklar yoki kichik guruhga ajratiladi.

Har bir guruhga bitta ijtimoiy-emotsional vaziyat beriladi. Misollar:

- «Qahramon do'stini himoya qilmoqda»
  - «Qahramon og'ir tanlov oldida»
  - «Qahramon yolg'iz odamga yordam bermoqda»
3. Har bir juftlik/sahna o'z sahnachasini 2–3 daqiqalik dramatizatsiya orqali ijro etadi. Emotsiyalarni ifodalash, muloqot, tanlov holatlari sahnada gavdalanadi.
4. Psixolog quyidagi savollar orqali refleksiya tashkil qiladi: – Qanday his qilding o'sha rolga kirganningda?
- Senga bu qahramon qanday ijobiy fazilatlarni o'rgatdi?
  - Hayotda shunaqa holatda bo'lsang, shunday ish qilarmiding?

Jihozlar: qahramonlarning kichik belgili kostyumlari, aksesuarlar (toj, kamar, qalqon, ro'molcha, yulduzcha), voqea ssenariysi yoki vaziyat kartochkalari, rangli stikerlar (rolni baholash uchun), emotsional yuz ifodasi kartochkalari (rol ifodasi kuchaytirish uchun)

Amalga oshirish vositalari: Rolli o'yin terapiyasi (syujetli dramatizatsiya), Ertak terapiyasi (qahramonlikni his qilish orqali ichki holatni faollashtirish), Interaktiv metodlar (bahs-muhokama, savol-javob), Empatik yondashuv va o'zini tahlil qilish texnikasi

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Bruner, J. S.** Actual Minds, Possible Worlds. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 222 p. (*Jerome Brunerning «hikoya orqali*

o'rganish» nazariyasi — bola voqea, obraz va ma'no orqali o'z tajribasini shakllantiradi.)

2. **Bruner, J. S.** The Culture of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. *(Ta'lim jarayonida madaniy kontekst, hikoya va ma'no hosil qilishning ahamiyatini asoslaydi.)*

3. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. *(Daniel Golemanning «ijtimoiy-emotsional intellekt» modeli — hissiyotlarni anglash, boshqarish va empatiya qobiliyatlarini rivojlantirishga asos bo'ladi.)*

4. **Vygotsky, L. S.** Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.

(Lev Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi — o'quvchining ijtimoiy hamkorlik orqali yangi psixik faoliyatni o'zlashtirish jarayonini tushuntiradi.)

5. **Bandura, A.** Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. — 247 p. *(Albert Banduraning «modellashtirish orqali ijtimoiy o'rganish» nazariyasi — bolalarda ijobiy rol modellarini kuzatish va taqlid orqali o'zlashtirish jarayonini tushuntiradi.)*

6. **Bandura, A.** Self-Efficacy: The Exercise of Control. — New York: W. H. Freeman, 1997. — 604 p. *(O'ziga ishonch (self-efficacy) va faol ijtimoiy o'rganish mexanizmlarini asoslab beradi.)*

7. **Goleman, D.** Working with Emotional Intelligence. — New York: Bantam Books, 1998. — 383 p. *(Emotsional kompetensiyalar va ularning ijtimoiy mulqotdagi ahamiyatini yoritadi.)*

3-mashq. «Qahramonim yuragidagi hislar»

Maqsad: Bolalarda sevimli qahramonlarning emotsional holatlarini anglash va ularni ijodiy tarzda ifodalashni rivojlantirish, empatiya, his-tuyg'ularni ajratish, tan olish va vizual ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirish, badiiy obrazlar orqali ichki dunyoni aks ettirish va o'ziga xos estetik yondashuvni kuchaytirish.

Psixologik asos: Ushbu mashq Daniel Golman ning «emosional savodxonlik» modeli asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u o'quvchilarda o'z hissiyotlarini aniqlash, nomlash, boshqarish va ijobiy yo'naltirish ko'nikmalarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Golman ta'kidlaganidek, emotsional savodxonlik bolaning o'z ichki kechinmalarini anglash bilan bir qatorda, boshqalarning hissiy holatiga nisbatan empatiya va ijtimoiy sezgirlikni ham shakllantiradi.

Mashqda, shuningdek, Keith Oatleyning «adabiyot orqali emotsional refleksiya» nazariyasidan foydalanilgan bo'lib, bu yondashuv orqali bola badiiy obrazlar va voqealar orqali o'z ichki dunyosini ifoda etadi, qahramonning hissiyotlari bilan

identifikatsiyalash jarayonida o'z kechinmalarini qayta ishlaydi. Bu jarayon emotsional tafakkur, ichki dialog va o'z-o'zini tushunishning muhim psixologik omiliga aylanadi.

Bundan tashqari, mashq Edith Kramerning art-terapiyadagi psixodinamik yondashuvi bilan hamohang tarzda qurilgan. Kramer nazariyasiga ko'ra, tasviriy ifoda – bu bolaning ongsiz kechinmalarini xavfsiz tarzda tashqi shaklga chiqarish va psixik muvozanatni tiklash vositasidir. Shu bois, mashq jarayonida bola rasm chizish yoki obraz yaratish orqali o'zini anglaydi, ichki tangliklardan ozod bo'ladi va emotsional integratsiya yuz beradi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda emotsional refleksiya, empatik sezgirlik va o'zini anglash kabi ijtimoiy-emotsional intellekt komponentlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga tanish qahramonlardan biri haqida qisqacha hikoya qiladi (masalan: «Alpomish jangga ketayotganda nimalarni his qilgan?» yoki «Kichkina shahzoda o'z sayyorasini tark etayotganda qanday hissiyotda edi?»).

2.»Endi siz sevimli qahramoningiz yuragida qanday hislar borligini tasavvur qiling va bu hissiyotlarni rasm orqali ifoda eting. Bu quvonch, qo'rquv, yolg'izlik, faxr, muhabbat yoki boshqacha tuyg'u bo'lishi mumkin.»

3. Har bir bola bo'yoqlar yoki rangli qalamlardan foydalanib, qahramon yuragidagi emotsiyani rang va shakl orqali ifodalaydi (masalan: yurak shakli, ichida to'lqin, yong'in, gul, bulut, qushlar kabilar orqali). Bu rasm to'g'ri yoki noto'g'ri deb baholanmaydi.

4. Bolalar navbatma-navbat o'z ishini ko'rsatib: «Bu mening qahramonim yuragidagi... tuyg'usi» deb ifoda qiladi. Istaganlar fikrini yozma tarzda ham bildirishi mumkin.

Jihozlar: A4 formatdagi oq qog'ozlar, rangli qalamlar, bo'yoqlar, markerlar, suratni ramkalash uchun stikerlar yoki devor uchun lenta (ko'rgazmaga qo'yish uchun).

Amalga oshirish vositasi: Art-terapiya (ijodiy ifoda orqali emotsional tushunish), vizual tasavvur texnikasi (ichki holatlarni tashqi obrazda ifodalash), reflektiv mulohaza (rasm orqali o'zini yoki qahramonni tushunishga urinish), interaktiv taqdimot (rasmlarini qisqacha tushuntirish).

Davomiyligi: 25-30 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — «Emotsional*

savodxonlik» modeli asoschisi. U hissiyotlarni anglash, boshqarish va boshqalarga empatik yondashuvni ijtimoiy intellektning markaziy qismi sifatida izohlaydi.)

2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. *(Insonlararo hissiy aloqalar va ijtimoiy sezgirlik mexanizmlarini tahlil qiluvchi manba.)*

3. **Oatley, K.** Emotions and the Story Worlds of Fiction. // *Scientific Study of Literature*. — 2011. — Vol. 1, No. 1. — P. 48–63. *(Keyt Oatleyning «adabiyot orqali emotsional refleksiya» nazariyasi — badiiy obrazlar orqali his-tuygʻularni anglash va qayta ishlash mexanizmini asoslaydi.)*

4. **Oatley, K.** Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 278 p. *(Fikrlash va his-tuygʻularni adabiy obrazlar orqali faollashtirishga bagʻishlangan asar.)*

5. **Kramer, E.** Art as Therapy with Children. — New York: Schocken Books, 1971. — 296 p. *(Edith Kramer — art-terapiyaning psixodinamik yoʻnalishi asoschisi. U ijodiy tasviriy faoliyatni ichki kechinmalarni tashqi ifoda qilish va psixik muvozanatni tiklash vositasi sifatida izohlaydi.)*

6. **Rubin, J. A.** Art Therapy: An Introduction. — New York: Routledge, 2010. — 320 p. *(Art-terapiya usullarining amaliy va nazariy asoslarini yoritadi, bolalarda hissiy ifoda va refleksiya jarayonlarini rivojlantirish mexanizmini tushuntiradi.)*

4-MASHGʻULOT: Hissiyotlarni ogʻzaki va ijodiy ifodalashni rivojlantirish

Maqsad: Ogʻzaki nutqda his-tuygʻularni ifodalash, emotsional savodxonlikni mustahkamlash.

Mashqlar:

1-mashq. «Hissiyot kartasi»

Maqsad: bolalarda asosiy va murakkab his-tuygʻularni tanib olish, nomlash va sababini anglash koʻnikmalarini rivojlantirish, qahramon obrazlari bilan emotsional identifikatsiyani kuchaytirish, hissiy savodxonlik va ijtimoiy sezgirlikni oshirish.

Psixologik asos: Ushbu mashq Daniel Golman ning emotsional intellekt nazariyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan boʻlib, u bolalarda oʻz hissiyotlarini aniqlash, anglash, boshqarish hamda boshqalarning emotsional holatini tushunish koʻnikmalarini shakllantirishni maqsad qiladi. Golman nazariyasiga koʻra,

emotsiyalarni ongli ravishda boshqarish – shaxsning ijtimoiy moslashuvi, kommunikativ madaniyati va empatik qobiliyatining asosiy psixologik poydevoridir.

Mashqda, shuningdek, Paul Ekman tomonidan ishlab chiqilgan asosiy hissiyotlarni aniqlash konsepsiyasi asos qilib olingan. Ekmanning tadqiqotlari inson yuz ifodalari va tana tili orqali emotsiyalarni aniqlash va talqin qilishning universalligini isbotlagan. Shu jihatdan mashq bolalarga o'z hissiy reaksiyalarini idrok etish, boshqalar hissiyotini aniqlash va muloqot jarayonida noverbal signallarga sezgirlikni oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, mashq Keith Oatleyning badiiy obrazlar orqali emotsional refleksiya konsepsiyasiga asoslanadi. Oatleyning fikricha, adabiy obrazlar bilan identifikatsiya qilish bolaning o'z hissiyotlarini qayta ishlash, ularni so'z, tasvir yoki hikoya shaklida ifoda etish imkonini beradi. Bu jarayon orqali o'quvchi o'z ichki kechinmalarini anglaydi, boshqalar hissiyotiga hamdardlik bildiradi va emotsional o'zini nazorat qilishni o'rganadi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda empatiya, introspektiv fikrlash, ijtimoiy muloqotga tayyorlik va emotsional ongning rivojlanishini ta'minlaydi hamda ularning ijtimoiy-emotsional moslashuvini mustahkamlaydi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga mashq mazmunini tushuntiradi: «Har bir qahramon ba'zan quvonadi, ba'zan g'azablanadi, ba'zida esa chalkash yoki xavotirda bo'ladi. Biz ular nimani his qilayotganini aniqlaymiz.»

2. Har bir bolaga 1–2 ta vizual obraz (rasm) taqdim etiladi. Bu rasmda ertak yoki hikoya qahramonining yuz ifodasi, tana holati, ko'z qarashlari asosida emotsional holati tasvirlangan bo'ladi. Masalan: Alpomishning jangga ketayotgan paytidagi qiyofasi, Kichkina shahzodaning sayyorani tark etayotgani sahnasi va hokazo.

3. Bolalar:

- Suratdagi his-tuyg'uni nomlaydi (masalan: qo'rquv, shubha, ishonch, quvonch);

- «Nega u bunday his qildi deb o'ylaysan?» degan savolga izoh beradi; - Emotsional kartochkalar yordamida hisni vizual tarzda ko'rsatadi.

4. Guruh bo'lib har xil qahramonlar qanday turli hissiyotlarda bo'lishi mumkinligini tahlil qilishadi. Psixolog har bir hisning tabiiyligini va uni tan olishning ahamiyatini tushuntiradi.

Jihozlar: Rasmlı emotsional kartalar (Alpomish, Kichkina shahzoda, xalq ertaklaridan sahnalar), his-tuyg'u nomlari yozilgan kartochkalar (quvonch, g'am, hayrat, shubha, g'azab...), yelimli stikerlar yoki smaylik belgilar, doska yoki A3 vatman (umumlashtirish uchun)

Amalga oshirish vositasi: Vizual tasavvur texnikasi (tasvir asosida emotsiyani aniqlash), Reflektiv suhbat (hisni asoslash), Interaktiv muhokama (guruh fikrini eshitish), Ertak terapiyasi (qahramon bilan identifikatsiya).

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — emotsional intellekt nazariyasi asoschisi; his-tuyg'ularni anglash, boshqarish va ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini asoslagan.*)
2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy hissiyotlar, empatiya va insonlararo aloqalar haqidagi asar.*)
3. **Ekman, P.** Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life. — New York: Times Books, 2003. — 304 p. (*Paul Ekman — asosiy hissiyotlarni yuz ifodalaridan aniqlash nazariyasi muallifi.*)
4. **Ekman, P., Friesen, W. V.** Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues. — Cambridge, MA: Malor Books, 2003. — 212 p. (*Hissiyotlarning universal ifodalarini o'rganishga bag'ishlangan qo'llanma.*)
5. **Oatley, K.** Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 278 p. (*Adabiyot orqali emotsional refleksiya — his-tuyg'ularni obrazlar orqali tushunish mexanizmi.*)
6. **Oatley, K., Johnson-Laird, P. N.** Towards a Cognitive Theory of Emotions. // *Cognition and Emotion*. — 1987. — Vol. 1, No. 1. — P. 29–50. (*Hissiyotlarning kognitiv modeli va ularning ongli idrokda roli haqida fundamental tadqiqot.*)

2-mashq. «Men qanday his qildim?»

Maqsad: bolalarda hissiy xotira va tasvirga asoslangan emotsional anglashni faollashtirish, ertakdagi voqeaga subyektiv, shaxsiy munosabat bildirishni o'rgatish, o'z his-tuyg'ularini og'zaki ifoda qilish, tushunish va boshqalar bilan ulashish malakasini rivojlantirish.

Psixologik asos: mazkur mashq Daniel Golman ning emotsional intellekt nazariyasi asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u o'quvchilarda o'z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish va ijobiy yo'naltirish ko'nikmalarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Golman ta'kidlaganidek, emotsional intellekt insonning o'z hissiy holatini boshqarish bilan birga, boshqalarning kechinmalarini tushunish va ularga mos ravishda ijtimoiy javob bera olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Shuningdek, mashq Keith Oatleyning badiiy asarlar orqali hissiy refleksiya haqidagi konsepsiyasiga tayangan. Oatley nazariyasiga ko'ra, bola adabiy obrazlar va voqealar bilan emotsional identifikatsiya jarayonida o'z his-tuyg'ularini qayta boshdan kechiradi, ularni tahlil qiladi va ma'naviy tajriba sifatida ongida mustahkamlaydi. Bu jarayon ichki dialogni, o'zini anglashni va empatik tafakkurni rivojlantiradi.

Mashqning yana bir muhim nazariy poydevori L. S. Vygotskiyning nutq va tafakkur o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik prinsipidir. Vygotskiy fikricha, tafakkur nutq orqali tashqi ifodaga chiqadi, so'z esa bolaning ichki kechinmalarini strukturaviy shaklga keltiradi. Shu bois mashq jarayonida bolalar so'z, hikoya yoki badiiy obrazlar orqali o'z his-tuyg'ularini verbal shaklda ifodalashni o'rganadi; bu esa hissiy ekspressiya, interiorizatsiya va shaxsiy tajribani anglash jarayonlarini chuqurlashtiradi.

Natijada, mazkur mashq o'quvchilarda emotsional refleksiya, o'zini anglash va ijtimoiy sezgirlikni rivojlantirishga xizmat qiladi hamda badiiy idrok orqali ularning ichki dunyosini boyitadi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga quyidagicha murojaat qiladi: «Har bir voqea bizda qandaydir hissiyot uyg'otadi. Endi sizlar bir ertakni tinglaysizlar va shundan so'ng yuragingizda nima sezgan bo'lsangiz, aytasiz.»

2. Bolalar audio formatda tanlangan qisqa ertak sahnasini tinglaydi. Misol:

«Kichkina shahzoda»ning yolg'izlik haqidagi monologi yoki «Alpomish»ning jangga ketish sahnasi.

3. Har bir bola quyidagi savollarga javob beradi:

- «Bu voqea seni qanday his qildirdi?»
- «Qahramon bilan birga sen ham shunday his qildingmi?»
- «Agar sen shu joyda bo'lganingda, qanday sezarding?»

Bolalar istasa, o'z his-tuyg'ularini og'zaki tarzda aytadi yoki his ifodalovchi suratlar ichidan tanlab ko'rsatadi.

4. Psixolog har bir bolaning hissiyotini qadrlaydi, hech bir tuyg'u noto'g'ri emasligini tushuntiradi. Guruh bo'lib «Biz emotsiyalarimizni tushunamiz» degan shior bilan yakunlash mumkin.

Jihozlar: Audio ertak yozuvi (masalan, «Kichkina shahzoda» yoki «Alpomish»dan sahna), suratli emotsional yuz ifodalari (quvonch, g'am, xavotir, hayrat, shubha, g'azab), mini-stikerlar yoki ishora kartochkalari (hissiy belgilar)

Amalga oshirish vositasi: Ertak terapiyasi (badiiy matn asosida ichki refleksiya), Interaktiv metod (savol-javob asosidagi suhbat), Vizual tasavvur texnikasi (emotsiyalarni tasvirlar bilan tanlash), Reflektiv suhbat (o'zini anglashga qaratilgan ifoda)

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — emotsional intellekt nazariyasining asoschisi; o‘z hissiyotlarini anglash, boshqarish va empatiya ko‘nikmalarining rivoji haqida.*)
2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy-emotsional aloqalar, empatik muloqot va o‘zaro tushunish mexanizmlarini yoritadi.*)
3. **Oatley, K.** Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 278 p. (*Adabiy asarlar orqali his-tuyg‘ularni qayta boshdan kechirish va emotsional refleksiya jarayoni haqida.*)
4. **Oatley, K., Johnson-Laird, P. N.** Towards a Cognitive Theory of Emotions. // *Cognition and Emotion*. — 1987. — Vol. 1, No. 1. — P. 29–50. (*Emotsiyalarni kognitiv tahlil asosida tushuntiruvchi fundamental maqola.*)
5. **Vygotsky, L. S.** Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Nutq va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik, ichki nutq orqali hissiy va kognitiv rivojlanish mexanizmlari haqida.*)
6. **Vygotsky, L. S.** Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*Sotsiomadaniy rivojlanish nazariyasi va «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi asoslari.*)

3-mashq. «Mening kayfiyatim» (Art-terapiya asosida)

Maqsad: bolaning ichki hissiy holatini vizual tarzda ifoda qilish qobiliyatini rivojlantirish, o‘z kayfiyatini anglash va boshqalar bilan baham ko‘rish malakasini mustahkamlash, rang va shakl orqali emotsiyalarni obrazli tushunishga o‘rgatish, ichki tashvishlarni og‘zaki ifodasiz tasvir bilan yengillashtirish.

Psixologik asos: mazkur mashq Daniel Golman ning emotsional intellekt nazariyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, uning asosiy maqsadi bolalarda o‘z hissiyotlarini anglash, ularni ijobiy tarzda boshqarish va emotsional tajribani ongli refleksiya jarayoniga keltirishdir. Golman ta’kidlaganidek, emotsional intellektning rivojlanishi insonning o‘z ichki kechinmalarini nazorat qilish, boshqalarning hissiy holatlarini sezish va ijtimoiy jihatdan mos xatti-harakatlarni amalga oshirish salohiyatini mustahkamlaydi.

Mashq shuningdek Keith Oatleyning badiiy faoliyat orqali emotsional refleksiya konsepsiyasiga asoslanadi. Oatley nazariyasiga ko‘ra, ijodiy yoki badiiy faoliyat (xususan, rasm, hikoya yoki obraz yaratish) insonning ichki hissiyotlarini ongli tarzda tahlil qilish va ularni ifodalashga yordam beradi. Bu jarayon bolalarda emotsional

tajribaning qayta ishlanishi, empatik fikrlash va estetik idrokni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, mashq L. S. Vygotskiyning tasavvur va nutqni muvofiqlashtirish haqidagi nazariyasiga tayanadi. Vygotskiyga ko'ra, tasavvur (imaginatsiya) bolaning kognitiv rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, nutq orqali u ijtimoiy muloqot doirasiga chiqadi va shaxsiy ma'no kasb etadi. Shu bois, mashq davomida bola o'z ichki tasavvurlarini obraz, rang va chiziqlar orqali ifodalaydi, bu esa ichki (ong osti) emotsional holatlarning vizual shaklda tashqi ekspressiyaga chiqishini ta'minlaydi.

Natijada, ushbu mashq art-terapiya yondashuvi orqali bolaning emotsional tushunchalarini ong osti darajasidan vizual darajaga ko'chirishga, ichki kechinmalarni tahlil qilish va ularni ijobiy yo'naltirish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'quvchilarda o'zini anglash, hissiy barqarorlik va estetik idrokni chuqurlashtiradi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga quyidagicha tushuntiradi: «Har bir inson har kuni turlicha kayfiyatda bo'ladi. Ba'zida bu kayfiyatni aytish qiyin bo'ladi. Kelinglar, bugun yuragimizda nima borligini rasm orqali ko'rsatamiz.»

2. Bolalar o'z hozirgi kayfiyatini rang, chiziq, shakl va oddiy rasm orqali ifodalaydi. Ular abstrakt tarzda chizishlari ham mumkin. Masalan: hursand bo'lgan bola quyosh, qush, yurak chizadi; g'amgin bo'lgan bola quyuq ranglar va egri chiziqlar ishlatadi. 3. Har bir bola o'z rasmini ko'rsatib, quyidagi savollarga javob beradi:

- «Bu rasmda nima chizding?»
- «U seni qanday his-tuyg'ularingni bildiradi?»
- «Rangni nima uchun shunday tanlading?»

Istalgan bolalar og'zaki aytmasa ham, psixolog suratga qarab, yumshoq ohangda savollar beradi va bola tasvirni sharhlaydi.

Jihozlar: A4 o'lchamdagi qog'ozlar, rangli qalamlar, bo'yoqlar yoki fleymastrlar, kayfiyat kartochkalari (ixtiyoriy).

Amalga oshirish vositalari: Art-terapiya (rang va chiziq orqali emotsional ifoda), reflektiv ifoda (tasvirdan so'ng og'zaki izoh), Emotsional identifikatsiya texnikasi (hissiy holatni nomlash), Imaginativ tasavvur (shakl va ramz orqali ichki holatni tasvirlash)

Davomiyligi: 25-30 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Daniel Goleman — emotsional intellekt*

nazariyasi asoschisi; insonning o'z hissiyotlarini boshqarish va boshqalarning emotsiyalarini tushunish orqali ijtimoiy moslashuvni yoritadi.)

2. **Goleman, D.** Working with Emotional Intelligence. — New York: Bantam Books, 1998. — 383 p. (*Emotsional ong, o'zini boshqarish, motivatsiya va empatiya mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy izlanishlar.*)

3. **Oatley, K.** Emotions and the Story Worlds of Fiction. // *Scientific Study of Literature*. — 2012. — Vol. 2(1). — P. 48–62. (*Adabiyot va badiiy faoliyat orqali his-tuyg'ularni qayta ishlash va refleksiya mexanizmlarini tushuntiradi.*)

4. **Oatley, K.** Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. — 278 p. (*Ijodiy va badiiy faoliyatning inson emotsional tajribasiga ta'siri haqida; art-terapiya yondashuvlari bilan uyg'un.*)

5. **Vygotsky, L. S.** Imagination and Creativity in Childhood. — *Journal of Russian and East European Psychology*. — 2004. — Vol. 42(1). — P. 7–97. (*Vygotskiyning bolalar tasavvuri, ijodiy tafakkur va emotsional ifoda rivoji haqidagi mashhur ishi.*)

6. **Vygotsky, L. S.** Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Nutq, tafakkur va hissiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushuntiruvchi fundamental asar.*)

5-MASHG'ULOT: Kitoblar orqali ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash va bag'rikenglikni shakllantirish

Maqsad: Bolalarda ijtimoiy muloqot va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirish.

Mashqlar:

1-mashq. «Do'stlik halqasi»

Maqsad: o'quvchilarda ijtimoiy munosabatlar, do'stlik va mehr-muhabbat hissini mustahkamlash, og'zaki ifoda, aktiv tinglash va shaxsiy tajriba bilan ulashish malakalarini shakllantirish, guruhda o'zini erkin va xavfsiz tutish, pozitiv ijtimoiy muhitni yaratish.

Psixologik asos: Daniel Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi bolalarda empatiya,

hissiy sezgirlik va ijtimoiy muloqot madaniyatini rivojlantirishdir. Golman ta'kidlaganidek, emotsional intellekt insonning o'z hissiyotlarini anglash, boshqalar kechinmalarini to'g'ri talqin qilish va ular bilan ijobiy o'zaro ta'sir o'rnatish qobiliyatiga tayanadi. Shu nuqtai nazardan, mashq bolalarda emotsional yaqinlik, hamdardlik va ijtimoiy muvozanatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mashqning nazariy asoslaridan biri sifatida E. Eyzendorning ijtimoiy aloqa orqali shaxsiy rivojlanish yondashuvi tanlangan. Mazkur yondashuvga ko'ra, bola shaxsining o'sishi bevosita ijtimoiy muhitdagi muloqot, hamkorlik va o'zaro tushunish jarayonida yuz beradi. Mashq davomida ishtirokchilar bir-birini tinglash, fikr almashish va qo'llab-quvvatlash orqali ijtimoiy o'zaro ta'sirni chuqurlashtiradilar.

Shuningdek, mashq K. Rodjersning empatik tinglash prinsiplariga asoslanadi. Rodjersning insonparvarlik yondashuvi doirasida empatiya — bu nafaqat boshqaning so'zlarini eshitish, balki uning ichki holatini, kechinmalarini yurakdan his etish jarayonidir. Shu asosda mashq bolalarda o'zaro ishonch, hurmat va emotsional rezonans muhitini shakllantiradi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda o'z his-tuyg'ularini chuqur anglash, boshqalar holatini sezish, ijobiy ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish va insoniy qadriyatlarni amalda namoyon etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. U nafaqat emotsional intellektni, balki bolalarning ijtimoiy moslashuvi, ichki muvozanati va kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlovchi samarali psixologik vosita sifatida ahamiyat kasb etadi.

Jarayon: 1. Psixolog guruhga murojaat qiladi: «Do'stlik – bu mehr, ishonch va yordamdir. Endi birgalikda do'stlik halqasi tuzamiz va barchamiz uragimizdagi iliq fikrlarni aytamiz.»

2. Bolalar aylana shaklida turadi. Psixolog ipga birinchi tugun tugib, o'z fikrini bildiradi: «Menimcha, do'stlik – bu yoningda turganda seni tushunadigan odam.» U ipni yonidagi bolaga uzatadi.

3. Har bir bola: «Menimcha, do'stlik bu...» yoki «Men do'stlarimni shuning uchun yaxshi ko'raman...» kabi gaplar bilan fikr bildiradi. Har biri ipni olib, yangi tugun bog'laydi va keyingisiga uzatadi. Aylana oxiriga kelganda ip doirani hosil qiladi — do'stlik tarmog'i sifatida.

4. Aylana yopilgach, psixolog barcha tugunlar va ularning ahamiyati haqida fikr yuritadi: «Mana, bizning do'stligimiz bir ipdek mahkam, har bir tugun – birbirimizga aytgan iliq fikrimiz.»

Jihozlar: uzun rangli ip yoki lenta, yumshoq o'yinchoq (kim gapirayotganini bildiradi), ixtiyoriy: yurak shaklidagi stikerlar, mini-podcast yozuv

(agar texnik imkon bo'lsa).

Amalga oshirish vositalari: O‘yin terapiyasi (halqa shaklidagi faoliyat orqali ijtimoiy muloqot), Interaktiv metod (shaxsiy fikr bildirish), Emotsional refleksiya (shaxsiy tajribaga asoslangan ifoda), Vizual texnika (ip orqali ijtimoiy bog‘liqlikni tasvirlash)

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt konsepsiyasi, o‘z va boshqalar hissiyotlarini anglash hamda ijtimoiy aloqalarda moslashuvning psixologik mexanizmlari haqida.*)
2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy munosabatlar, empatiya va insonlararo ishonch hissining neyropsixologik asoslari haqida.*)
3. **Eysenck, H. J.** The Structure of Human Personality. — London: Methuen, 1970. — 364 p. (*Shaxsning ijtimoiy xulq-atvori, emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuv jarayonlarining psixologik tahlili.*)
4. **Eysenck, M. W., Derakshan, N.** The Role of Emotion in Human Cognition. — *Psychological Bulletin*, 2011. — Vol. 137(6). — P. 829–856. (*Hissiyotlar va kognitiv faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir; ijtimoiy rivojlanishda emotsional barqarorlikning o‘rni haqida.*)
5. **Rogers, C. R.** On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy. — Boston: Houghton Mifflin, 1961. — 420 p. (*Insonparvarlik psixologiyasining asosiy manbasi; empatik tinglash, shaxsni qabul qilish va o‘zini anglash tamoyillari haqida.*)
6. **Rogers, C. R.** A Way of Being. — Boston: Houghton Mifflin, 1980. — 395 p. (*Empatiya, samimiy aloqa va ijtimoiy o‘zaro tushunishning amaliy jihatlari haqida.*)

2-mashq. «Oynadagi qahramon»

Maqsad: bolalarda boshqalarga empatiya bilan qarash, shaxsiy sifatlarni boshqa qahramonlar bilan solishtirish ko‘nikmasini rivojlantirish, o‘zini boshqalar nigohidan ko‘rish, men-tasavvur va emotsional refleksiyani mustahkamlash, ijtimoiy muhitda bir-birini qadrlash, o‘zini tanitish, aktiv tinglash va baholashni o‘rgatish.

Psixologik asos: Daniel Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt modeli,

Albert Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi hamda Lev Vygotskiyning rolli o‘yin orqali ichki nutq va shaxsiy pozitsiya shakllanishi haqidagi g‘oyalariga tayanadi. Golman ning konsepsiyasiga ko‘ra, emotsional intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini idrok etish, boshqarish va boshqalar bilan samarali ijtimoiy aloqada bo‘lish qobiliyatini

rivojlantiradi. Shu bois ushbu mashq bolalarda emotsional sezgirlik, empatiya va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi nuqtai nazaridan, bola atrofidagi ijtimoiy modellar (o'qituvchi, tengdoshlar yoki obrazli qahramonlar) orqali xulqatvorni kuzatish, taqlid qilish va o'zlashtirish jarayonida yangi ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydi. Mazkur mashqda bolalar kuzatuv va modellashtirish orqali ijobiy hissiy holatlar, samimiy muloqot va hamkorlik xatti-harakatlarini o'zlashtiradilar.

Vygotskiyning psixologik nazariyasiga ko'ra, rolli o'yin bolaning ijtimoiy tajribasini ichki nutq, tafakkur va shaxsiy pozitsiya bilan uyg'unlashtiruvchi muhim mexanizmdir. Mashq davomida bola obrazli rollar orqali o'z histuyg'ularini ifodalaydi, ijtimoiy vaziyatlarga nisbatan shaxsiy munosabatini shakllantiradi va ichki nutqni rivojlantiradi.

Natijada, ushbu mashq bolalarda o'zini anglash, emotsional barqarorlik va ijtimoiy rollarni to'g'ri qabul qilishni ta'minlab, ularning shaxsiy pozitsiyasi va ijtimoiy kompetensiyalarini mustahkamlaydi.

Jarayon: 1. Psixolog mashqni tushuntiradi: «Har birimiz oynaga qaragandek boshqa bolani kuzatamiz va u kimga o'xshaydi – qanday qahramonni eslatadi – deb aytamiz.»

2. Bolalar aylana bo'lib o'tiradi. Har bir bola bir ishtirokchini tanlaydi va quyidagicha gap boshlaydi: «Menimcha, [Ism] [Qahramon]ga o'xshaydi, chunki u...» Misol: «Menimcha, Zuhra Kichkina shahzodaga o'xshaydi, chunki u tinch va do'stona.» Tanlangan bola tabassum bilan o'ziga qaratilgan ta'rifni eshitadi. Har bir fikr e'tirof bilan qabul qilinadi, fikrlar yozib olinishi ham mumkin.
3. Psixolog yakuniy fikr bildiradi: «Har birimizda o'ziga xos fazilatlar bor.

Qahramonlar bizga bu fazilatlarni ko'rishga yordam beradi.»

Jihozlar: mashhur qahramonlarning (Alpomish, Barchinoy, Kichkina shahzoda, Sherlok Xolms, Malika, Go'ro'g'li va h.k.) vizual kartochkalari, yulduzcha/stikerlar (ixtiyoriy), «Men o'xshashman...» yozuvi tushirilgan kartochkalar yoki slaydlar

Amalga oshirish vositalari: O'yin terapiyasi (rol orqali o'zini va boshqalarni tushunish), Interaktiv metod (og'zaki tahlil va ijtimoiy aloqa), Vizual tasvir texnikasi (qahramon kartochkalari orqali tanlov), Emotsional identifikatsiya

(shaxsiy o'xshashlik orqali refleksiya)

Davomiyligi: 20-25 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellektning asosiy*

komponentlari: o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko‘nikmalar haqida.)

2. **Goleman, D.** Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy-emotsional o‘zaro ta‘sir, empatiya va insonlararo munosabatlar psixologiyasi haqida.*)

3. **Bandura, A.** Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977. — 247 p. (*Banduraning ijtimoiy o‘rganish modeli — kuzatish, taqlid va modellashtirish orqali xulq-atvor o‘zgarishini tushuntiradi.*)

4. **Bandura, A.** Self-Efficacy: The Exercise of Control. — New York: W. H. Freeman, 1997. — 604 p. (*Shaxsning o‘z kuchiga ishonchi, motivatsiya va ijtimoiy faoliyatdagi ishtirokini asoslaydi.*)

5. **Vygotsky, L. S.** Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*«Yaqin rivojlanish zonasi», sotsiomadaniy o‘rganish va rolli o‘yinlarning shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyati haqida.*)

6. **Vygotsky, L. S.** Imagination and Creativity in Childhood. — *Journal of Russian and East European Psychology*. — 2004. — Vol. 42(1). — P. 7–97. (*Bolaning obrazli tafakkuri va rolli o‘yin orqali shaxsiy tajriba shakllanishi haqida.*)

3-mashq. «Qaysi qush baxtli?»

Maqsad: bolalarda axloqiy mulohaza, turli nuqtai nazarni tushunish va shaxsiy fikr bildirish ko‘nikmalarini shakllantirish, tanqidiy va metakognitiv fikrlashni faollashtirish, baxt, qadriyat va farovonlik tushunchalariga emotsional yondashuvni rivojlantirish.

Psixologik asos: Keith Oatleyning badiiy matn orqali emotsional refleksiya modeli, Daniel Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi hamda

Jerome Brunerning hikoya asosida o‘rganish konsepsiyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan. Oatley ta‘kidlaganidek, badiiy matn inson ongida emotsional rezonansni faollashtiradi — o‘quvchi obrazlar, voqealar va qahramonlar his-tuyg‘ulari bilan o‘zaro aloqaga kirishib, o‘z ichki kechinmalarini anglaydi va reflektiv tarzda qayta ishlaydi. Shu orqali bola emotsional tajribani so‘z bilan ifodalash, uni boshqalar his-tuyg‘ulari bilan solishtirish va empatiya ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasi nuqtai nazaridan, mashq jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni ijobiy boshqarish, boshqalar hissiyotini sezish va ijtimoiy jihatdan mos xulqni shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon bolaning o‘zini anglash, o‘zaro munosabatlarda muvozanatni saqlash hamda hissiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Brunerning «hikoya orqali o‘rganish» konsepsiyasi esa o‘quv jarayonini inson tajribasining narrativ shaklda tashkil etish g‘oyasiga asoslanadi. Hikoya bolaga

ijtimoiy hodisalarni ma'no jihatidan idrok etish, ularni o'z hayotiy tajribasi bilan bog'lash va muqobil qarorlar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu tariqa, hikoya asosida o'rganish bolaning tafakkur, nutq va emotsional sohalarini integratsiyalash imkonini yaratadi.

Bundan tashqari, mazkur mashq Lawrence Kohlbergning axloqiy tafakkur bosqichlari nazariyasi doirasida ham ahamiyatga ega bo'lib, bola badiiy voqealar asosida axloqiy tanlovlar, mas'uliyat, adolat va empatiya haqida refleksiya yuritadi. Shu orqali uning axloqiy fikrlash darajasi prekonventsional bosqichdan konventsional darajaga ko'tariladi, ya'ni bola ijtimoiy me'yorlarni anglay boshlaydi va ularni ongli ravishda qabul qiladi.

Natijada, ushbu mashq bolalarda emotsional refleksiya, ijtimoiy sezgirlik va axloqiy tafakkur uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi hamda shaxsiy o'sish uchun zarur bo'lgan empatiya va mas'uliyat tuyg'usini shakllantiradi.

Jarayon: 1. Psixolog bolalarga quyidagicha muqaddima beradi: «Bugun biz ertak orqali baxt nima, kim baxtli va nima sababdan – shular haqida o'ylab ko'ramiz.»

2. Psixolog «Qaysi qush baxtli?» nomli qisqa ertakni ovozli ifoda bilan o'qib beradi. (Ertakda turli qushlar – lochin, tovug', bulbul, burgut – baxt haqida turlicha fikr bildiradi.)

3. Bolalarga quyidagi savollar beriladi: «Qaysi qush o'zini eng baxtli deb his qildi?» «Nega u o'zini baxtli his qildi?» «Siz o'sha qush o'rnida bo'lsangiz, qanday tanlov qilgan bo'lardingiz?» «Siz uchun baxt nimada?»

4. Har bir bola emotsional kartochkalar (yulduzcha, yurakcha, so'rov belgisi) bilan o'z fikrini bildiradi yoki og'zaki aytadi.

5. Psixolog umumiy xulosa qiladi: «Har kimning baxti har xil bo'lishi mumkin. Muhimi – o'zimizni anglash va boshqalarni tushunish.»

Jihozlar: «Qaysi qush baxtli?» ertagi matni (bosma yoki audio), Vizual materiallar: qushlarning rasmi tushirilgan kartochkalar (lochin, bulbul, burgut, tovuq va h.k.), rangli stikerlar, emotsional belgi kartochkalari.

Amalga oshirish vositalari: Ertak terapiyasi (badiiy obraz orqali emotsional mulohaza), Interaktiv savol-javob (suhbat va tanlov asosida fikr shakllantirish), Reflektiv savollar (shaxsiy pozitsiyani ifodalashga yo'naltirish), Vizual tasvir texnikasi (obrazlar asosida tahlil).

Davomiyligi: 25-30 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ.* — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt nazariyasining asoschisi tomonidan yozilgan, hissiy anglash, boshqarish va empatiya haqida.*)

2. **Goleman, D.** *Social Intelligence: The New Science of Human Relationships*. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy-emotsional munosabatlarning psixologik tabiati va insonlararo hissiy bog'liqlik haqidagi tadqiqot.*)
3. **Bruner, J.** *Acts of Meaning*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990. — 181 p. (*Hikoya orqali o'rganish konsepsiyasi: inson tajribasini ma'no bilan bog'lash va narrativ tafakkur nazariyasi.*)
4. **Bruner, J.** *The Culture of Education*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Ta'lim jarayonida hikoyaviy va madaniy kontekstlarning ahamiyati haqida.*)
5. **Kohlberg, L.** *Essays on Moral Development. Vol. 1: The Philosophy of Moral Development*. — San Francisco: Harper & Row, 1981. — 440 p. (*Axloqiy tafakkur bosqichlari nazariyasi, shaxsning ijtimoiy qadriyatlarni anglash jarayonini tushuntiradi.*)
6. **Kohlberg, L.** *The Development of Modes of Moral Thinking and Choice in the Years Ten to Sixteen*. — Chicago: University of Chicago Press, 1958. — 310 p. (*Axloqiy fikrlash evolyutsiyasi va bolalarda axloqiy tanlov shakllanishi haqidagi tadqiqot.*)

6-MASHG‘ULOT: Axloqiy tafakkur va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish

Maqsad: Bolalarga axloqiy qaror qabul qilishni o‘rgatish va ijtimoiy javobgarlik hissini rivojlantirish.

Mashqlar:

1-mashq. «Qaroring to‘g‘rimi?»

Maqsad: axloqiy tafakkurni shakllantirish, qahramonlar qarorlarini baholash orqali metakognitiv va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o‘z shaxsiy pozitsiyasini bildirish va ijtimoiy mas’uliyatni tushunish.

Psixologik asos: J. Brunerning narrativ kognitsiya nazariyasi, D. Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt modeli hamda Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlari baholash va sintez jarayonlariga tayangan holda ishlab chiqilgan. Brunerning narrativ kognitsiya yondashuviga ko‘ra, inson tafakkuri hikoya va voqealar orqali bilimni o‘zlashtiradi, tajribani ma’nolash va voqealar o‘rtasidagi sabab-natija bog‘liqligini tushunadi. Shu bois, mashq jarayonida bola hikoyaviy kontekst asosida axborotni idrok etadi, voqealarni tahlil qiladi va ulardan shaxsiy xulosa chiqaradi. Bu jarayon kognitiv strukturalarning mustahkamlanishiga, reflektiv tafakkur va mantiqiy bog‘lanishlar qurish qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

D. Golman ning ijtimoiy-emotsional intellekt modeli nuqtai nazaridan esa, mashq bolalarda o‘z hissiyotlarini anglash, boshqalar his-tuyg‘ularini tushunish, o‘zaro hamkorlik va muloqot madaniyatini shakllantirish imkonini beradi. Bu orqali o‘quvchilar nafaqat kognitiv, balki affektiv jihatdan ham o‘rganish jarayoniga faol jalb etiladi, o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etish va boshqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlariga baholash va sintezga tayanish esa mashqni faqat faktlarni o‘zlashtirish emas, balki ularni tahlil qilish, baholash, yangi g‘oya va yechimlarni yaratish bosqichigacha olib chiqadi. Bu o‘quvchilarda ijodiy tafakkur, tanqidiy yondashuv va shaxsiy fikr bildirish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Natijada, ushbu mashq hikoya, hissiyot va fikrlashni integratsiyalash orqali bolalarda emotsional sezgirlik, kognitiv tahliliy fikrlash va ijodiy sintez ko‘nikmalarini uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog «Odil podsho» ertagining asosiy axloqiy muammoli epizodini ifodali tarzda o‘qib beradi.

2. So‘ngra bolalarga savollar beriladi: «Podshoh qanday qaror qabul qildi?» «Bu qaror sizningcha adolatlimi?» «Agar siz uning o‘rnida bo‘lsangiz, nima qilardingiz?»
3. Har bir bola fikrini og‘zaki yoki mini yozma kartochkada bildiradi.
4. Guruh ichida qarorlar muhokama qilinadi, farqli yondashuvlar baholanadi.

5. Psixolog mashq yakunida bolalar fikrlarini umumlashtirib, axloqiy qarorlarning murakkabligini tushuntiradi.

Jihozlar: «Odil podsho» ertagi matni (oldindan tayyorlangan), vizual karta yoki flipchart, rangli kartochkalar (fikir yozish uchun), markerlari (yozuv uchun).

Amalga oshirish vositalari: ertak terapiyasi (badiiy matn asosida axloqiy tahlil), Interaktiv metod (savol-javob, guruh muhokamasi), Reflektiv yozuv texnikasi (fikrni yozma va ogʻzaki tarzda bildirish)

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Bruner, J.** *Acts of Meaning*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990. — 181 p. (*Narrativ kognitsiya va inson tafakkurining hikoya orqali shakllanishi haqidagi klassik asar.*)

2. **Bruner, J.** *The Culture of Education*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Ta'lim jarayonida hikoyaviy struktura va ijtimoiy tajribaning ahamiyati haqida.*)

3. **Goleman, D.** *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt nazariyasi — oʻz hissiyotini anglash, boshqarish va boshqalarni tushunish psixologiyasi haqida.*)

4. **Goleman, D.** *Social Intelligence: The New Science of Human Relationships*. — New York: Bantam Books, 2006. — 403 p. (*Ijtimoiy-emotsional oʻzaro ta'sirning ilmiy asoslari va insonlararo hissiy rezonans haqida.*)

5. **Bloom, B. S. (Ed.)** *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain*. — New York: David McKay Company, 1956. — 207 p. (*Bloom taksonomiyasi: kognitiv oʻrganish darajalari — bilishdan tahlil va sintezgacha.*)

6. **Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.)** *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining zamonaviy yangilangan talqini, baholash va ijodiy fikrlash jarayonlari tahlili.*)

7. **Bruner, J. S.** *The Process of Education*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 97 p. (*O'quvchilarda tafakkur va bilimni mantiqiy tuzish mexanizmlarini tushuntiruvchi nazariy manba.*)

2-mashq. «Yaxshi – yomon harakatlar» (interaktiv muhokama)

Maqsad: bolalarda axloqiy tafakkur va axloqiy me'yorlar haqida tushunchani shakllantirish, harakatlarning oqibatini baholash va to'g'ri xulosa chiqarishga

o'rgatish, metakognitiv fikrlashni rivojlantirish orqali shaxsiy qadriyatlar tizimini mustahkamlash.

Psixologik asos: Bloom taksonomiyasining yuqori kognitiv bosqichlari «tahlil» va «baholash», L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi, shuningdek L. S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» prinsipi asosida ishlab chiqilgan. Bloom taksonomiyasi nuqtai nazaridan, mashq o'quvchilarda faktlarni shunchaki eslab qolish emas, balki ularni tahlil qilish, turli vaziyatlarni baholash, va shaxsiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bu jarayon o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini faollashtiradi, ularni o'z fikrini asosli ifodalash va alternativ qarorlarni tahlil qilishga o'rgatadi.

L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola axloqiy tanlovlarni anglab yetish jarayonida ijtimoiy me'yorlarni ichkilashtiradi va xulqatvorini ularga muvofiqlashtirishni o'rganadi. Shu sababli, mazkur mashq bolalarning axloqiy tafakkurini rivojlantirib, ularni ijtimoiy mas'uliyat, empatiya va adolat tushunchalarini ongli ravishda baholashga undaydi.

Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» prinsipi esa mashqning psixopedagogik mohiyatini belgilaydi. Unga ko'ra, bola murakkab axloqiy yoki kognitiv vazifalarni kattalar yoki tengdoshlar bilan hamkorlikda bajarayotganda o'zining yuqori rivojlanish darajasiga chiqadi. Shuning uchun mashq jarayonida o'quvchi ijtimoiy muloqot, fikr almashish va mushohada yuritish orqali o'z bilim va qadriyatlarini boyitadi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda tahliliy va baholovchi fikrlash, axloqiy mas'uliyatni his etish hamda ijtimoiy-hissiy refleksiya ko'nikmalarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog Alisher Navoiy «Xamsa» asaridan axloqiy harakatlarni aks ettiruvchi qisqacha parcha o'qib beradi (masalan, halollik, adolat, xiyonat kabi xatti-harakatlar ishtirok etgan sahna).

2. Bolalarga turli vaziyatlar yoki qahramon harakatlari yozilgan kartochkalar tarqatiladi.
3. Har bir bola o'z kartasidagi harakatni «yaxshi» yoki «yomon» deb guruhlaydi va bu qarorini asoslaydi.
4. Dskada ikki ustun chiziladi («Yaxshi harakatlar» / «Yomon harakatlar») va harakatlar joylashtiriladi.
5. Guruhli muhokama orqali noaniq harakatlar haqida ham bahs yuritiladi

(masalan, niyat yaxshi, ammo usul noto'g'ri bo'lgan vaziyatlar).

Jihozlar: «Xamsa»dan qisqa matnli parcha (oldindan tayyorlangan), harakatlar yozilgan kartochkalar, doska va markerlar, «Yaxshi/Yomon» belgilangan 2 ustunli vizual plakat

Amalga oshirish vositalari: Ertak terapiyasi (matn asosida ma'naviy tahlil), Interaktiv metod (klassifikatsiya, muhokama, bahs), Vizual tasavvur texnikasi (kartochkalar orqali ajratish).

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Bloom, B. S. (Ed.)** *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain.* — New York: David McKay Company, 1956. — 207 p. (*Kognitiv o'rganish bosqichlari: bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez va baholash.*)

2. **Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.)** *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives.* — New York: Longman, 2001. — 352 p. (*Bloom taksonomiyasining yangilangan talqini — o'quvchilarda tahliliy va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan model.*)

3. **Kohlberg, L.** *Essays on Moral Development. Vol. I: The Philosophy of Moral Development.* — San Francisco: Harper & Row, 1981. — 409 p. (*Axloqiy tafakkur rivojlanishining bosqichlari: prekonventsional, konventsional va postkonventsional darajalar haqida asosiy manba.*)

4. **Kohlberg, L.** *The Psychology of Moral Development. Vol. II: Essays on Moral Development.* — San Francisco: Harper & Row, 1984. — 729 p. (*Axloqiy fikrlash, ijtimoiy me'yorlar va mas'uliyatli xulqni shakllantirish psixologiyasi haqida.*)

5. **Vygotsky, L. S.** *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.

(*«Yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi — bolaning ijtimoiy hamkorlik orqali o'rganish imkoniyatlarini ochib beradi.*)

6. **Vygotsky, L. S.** *Thought and Language.* — Cambridge, MA: MIT Press, 1986. — 287 p. (*Nutq va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ijtimoiy muhitning kognitiv rivojlanishga ta'siri haqida.*)

7. **Navoi, A.** *Xamsa.* — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983. — 512 b. (*Axloqiy-ruhiy fazilatlar, adolat, halollik va insoniy qadriyatlarni ifodalovchi badiiy manba.*)

7-MASHG'ULOT: Kitobxonlik orqali tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish

Maqsad: Tasavvur va kreativ yondashuvni faollashtirish, yangi hikoya yaratish.

Mashqlar:

1-mashq. «Hikoya davom ettir»

Maqsad: bolalarda ijodiy fikrlash va tasavvur qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, matn bilan ishlashda syujet, obraz va muammo tahlili asosida mustaqil fikr bayon qilishga o'rgatish, o'z g'oyasini mantiqiy va ifodali tarzda yozma yoki og'zaki ifodalashni rivojlantirish.

Psixologik asos: L. S. Vygotskiyning «tasavvur – nutq – tafakkur» konsepsiyasi, J. Brunerning «narrativ tafakkur» nazariyasi hamda J. Guthrie'ning o'quvchini faol o'quvchi sifatida shakllantirish modeliga tayangan holda ishlab chiqilgan.

Vygotskiyning fikricha, bolaning tasavvuri uning kognitiv rivojlanishida markaziy o'rin tutadi, chunki aynan tasavvur orqali bola yangi ma'nolarni yaratadi, ularni nutq orqali ifodalaydi va tafakkur darajasida mustahkamlaydi. Shu bois mashq jarayonida o'quvchi o'z tasavvurlarini so'z, obraz va hikoya shaklida ifoda etish orqali ichki tafakkur jarayonini tashqi muloqotga olib chiqadi. Bu esa nutq va tafakkurning o'zaro integratsiyasini ta'minlaydi hamda ijodiy va reflektiv fikrlashni rivojlantiradi.

J. Brunerning narrativ tafakkur nazariyasiga ko'ra, inson bilimni hikoya shaklida qabul qiladi va o'z tajribasini voqealar orqali ma'nolaydi. Shu sababli mashqda o'quvchilar hikoya asosida o'z tajribalarini qayta ko'rib chiqadilar, sabab-natija bog'liqligini anglaydilar va voqealarga shaxsiy ma'no yuklaydilar. Bu jarayon kognitiv refleksiya, mantiqiy tahlil hamda emosional anglashni faollashtiradi.

J. Guthrie'ning faol o'quvchi modeli esa mashqning motivatsion komponentini belgilaydi. Unga ko'ra, bola o'qish yoki o'rganish jarayonida faol ishtirokchi sifatida o'z qiziqishlari, tanlovi va ichki motivlari asosida bilimni o'zlashtiradi. Shu bois mashqda o'quvchilarga mustaqil fikr bildirish, savol berish va o'z tajribasini tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda tasavvur va tafakkur uyg'unligi, narrativ fikrlash, emotsional anglash hamda faol o'quv motivatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Jarayon: 1. Psixolog yoki o'qituvchi «Kichkina shahzoda» (yoki boshqa ixtiyoriy asar)dan qisqa parcha o'qib beradi, lekin syujetning kulminatsiya qismida to'xtaydi.

2. Bolalarga savol beriladi: «Bu voqea sizningcha qanday davom etishi mumkin?»
3. Har bir o'quvchi voqeani o'z tasavvuriga ko'ra yozma yoki og'zaki tarzda davom ettiradi.

4. Bolalarning variantlari guruhda o‘qiladi va birgalikda eng qiziqarli, mantiqli va original tugatish tanlab olinadi.
5. Yakunda psixolog bolalarni rag‘batlantirib, ularning fantaziyasi, til boyligi va ijodiy yondashuvini e‘tirof etadi.

Jihozlar: Qog‘oz varaqlari, qalam yoki ruchkalar, ssarning tanlangan parchasi (oldindan tayyorlangan yoki audio ko‘rinishda)

Amalga oshirish vositalari: Reflektiv yozuv mashqi (fikrni yozma ifodalash), Ertak terapiyasi (badiiy matndan ilhom olish), Interaktiv yondashuv (guruh bahosi va og‘zaki taqdimot)

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Vygotsky, L. S.** *Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste.* — Moskva: Prosveshchenie, 1991. — 160 s. (*Bolaning tasavvuri va ijodiy tafakkuri rivojlanishi, tasavvur-nutq-tafakkur o‘zaro bog‘liqligi haqida.*)

2. **Vygotsky, L. S.** *Myshlenie i rech.* — Moskva: Pedagogika, 1982. — 287 s.
(*Nutq va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik, bola tafakkurining ijtimoiy manbalari.*)

3. **Bruner, J.** *Actual Minds, Possible Worlds.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. — 201 p. (*Narrativ tafakkur nazariyasi: inson bilimni hikoya shaklida anglaydi va tajribani ma‘nolaydi.*)

4. **Bruner, J. S.** *The Culture of Education.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Tajriba asosida o‘rganish, hikoya orqali fikrlash va o‘quvchilarning ma‘naviy dunyosini shakllantirish haqida.*)

5. **Guthrie, J. T., & Wigfield, A.** *Engagement and Motivation in Reading.* In *Handbook of Reading Research*, Vol. III / eds. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. — P. 403–422. (*Faol o‘quvchi modeli: o‘quvchining ichki motivatsiyasi va faol ishtirokchilik roli haqida.*)

6. **Saint-Exupéry, A. de.** *Le Petit Prince.* — Paris: Gallimard, 1943. — 96 p.
(*«Kichkina shahzoda» — mazkur mashqda foydalaniladigan badiiy matn manbasi.*)

2-mashq. «Qahramonimning yangi sayohati»

Maqsad: o‘quvchilarda ijodiy tasavvurni va obrazli fikrlashni rivojlantirish, qahramonlar bilan emotsiona identifikatsiyani mustahkamlash, hikoya strukturasini o‘z ijodiy yondashuvi bilan boyitish orqali mustaqil qaror qabul qilish va ifodalay olishni o‘rgatish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Hovard Gardnerning ko‘p qirrali intellekt nazariyasiga tayangan bo‘lib, ayniqsa uning vizual-intellektual (tasviriyl idrok, fazoviy fikrlash, rang va shakl orqali ma’no yaratish) hamda intrapersonal (o‘z histuyg‘ularini anglash, ichki refleksiya va shaxsiy kechinmalarni tahlil qilish) komponentlari asosida ishlab chiqilgan. Gardner ta’kidlaganidek, har bir bola o‘ziga xos intellektual profilga ega bo‘lib, vizual va intrapersonal yo‘nalishdagi mashqlar ularning hissiy hamda ijodiy potentsialini ochishga yordam beradi.

Shuningdek, mashq Daniel Golman ning emotsional identifikatsiya yondashuviga tayanadi. Golman nazariyasiga ko‘ra, shaxsning emotsional intellekti o‘z hissiyotlarini aniqlash, ularni boshqarish va boshqalar his-tuyg‘ularini sezish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, mazkur mashq bolalarda o‘z kechinmalarini tanib olish, ularni ijobiy yo‘nalishda ifoda etish hamda emotsional rezonans (ya’ni boshqalarning holatini his qilish) ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, mashq Jerom Brunerning konstruktivistik ta’lim modeli asosida tuzilgan bo‘lib, bunda bola o‘z tajribasi, tasavvuri va faoliyat jarayonida bilimni faol tarzda «quruvchi» subyekt sifatida ishtirok etadi. Bruner fikricha, o‘quvchi uchun yangi tushuncha tayyor shaklda emas, balki faol o‘rganish, tahlil va tajriba orqali kashf etilishi kerak. Shu bois, mazkur mashqda bolalar o‘z histuyg‘ularini san’at orqali izchil tahlil qilib, ularni vizual shaklga keltirish orqali ma’naviy-ruhiy o‘sishga erishadilar.

San’at-terapiya esa ushbu jarayonda markaziy vosita sifatida xizmat qiladi. U bolalarda emotsional barqarorlik, ichki dunyoni ifodalash, o‘z-o‘zini anglash va ijodiy refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Rasm chizish, rang tanlash va obraz yaratish orqali bola o‘z hissiyotlarini ong osti darajasidan ongli idrok bosqichiga olib chiqadi, bu esa psixologik muvozanat va ijobiy «men» konsepsiyasining shakllanishiga zamin yaratadi.

Jarayon: 1. Psixolog mashg‘ulotni qisqa so‘z bilan ochib beradi: «Har bir qahramon hayotida yangi sayohatlar bo‘ladi. Siz bugun o‘z sevimli qahramoningiz uchun yangi sarguzasht yaratmoqchisiz.»

2. O‘quvchilar sevimli qahramonlarini (masalan, Alpomish, Kichkina shahzoda, Barchinoy, Go‘ro‘g‘li) tanlaydi.

3. Har bir bola ushbu qahramonni o‘z tasavvuriga ko‘ra yangi joyda, yangi muammo, yangi qiziqarli sarguzashtlar ichida tasvirlaydi. Rasm orqali voqeani aks ettiradi.

4. Rasmni tugatgach, har bir bola qisqacha og‘zaki izoh beradi: «Bu yerda mening qahramonim nima qilyapti?», «U qanday hisda?», «Nega u bu joyda?» va hokazo.

5. Guruhdagi boshqa o‘quvchilar savollar beradi yoki fikr bildiradi — bu esa interaktiv muloqotni faollashtiradi.

Jihozlar: A4 formatdagi oq qog'ozlar yoki rangli fon qog'ozlari, bo'yoqlar (gouache yoki akvarel), rangli qalamlar yoki flomasterlar, toza matolar, bezaklar (istalgancha ijodiy elementlar)

Amalga oshirish vositalari: Art-terapiya (rasm orqali emotsional va kognitiv jarayonlarni ifodalash), Emotsional identifikatsiya (qahramon bilan o'zini tenglashtirish), Interaktiv savol-javob (guruhda fikr bildirish va eshitish madaniyati)

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Gardner, H.** *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. — New York: Basic Books, 1983. — 440 p. (*Ko'p qirrali intellekt nazariyasi: vizual, intrapersonal va boshqa intellekt turlari haqida.*)
2. **Golman, D.** *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt konsepsiyasi: his-tuyg'ularni anglash, boshqarish va boshqalar bilan empatik aloqa o'rnatish haqida.*)
3. **Bruner, J. S.** *The Process of Education*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 176 p. (*Konstruktivistik ta'lim nazariyasi: bola bilimni faol ravishda «quruvchi» subyekt sifatida ishtirok etishi haqida.*)
4. **Bruner, J. S.** *Acts of Meaning*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990. — 181 p. (*Tajriba va ma'noni shakllantirishda hikoya, ma'no va kontekstning roli haqida.*)
5. **Kramer, E.** *Art as Therapy with Children*. — New York: Schocken Books, 1971. — 320 p. (*Art-terapiya: bolalarda ijod orqali his-tuyg'ularni ifodalash va psixologik muvozanatni tiklash nazariyasi.*)
6. **Rogers, N.** *The Creative Connection: Expressive Arts as Healing*. — Palo Alto, CA: Science and Behavior Books, 1993. — 235 p. (*Ijodiy san'at orqali ichki dunyoni ifoda etish va shaxsiy o'sishni rag'batlantirish nazariyasi.*)

8-MASHG‘ULOT: O‘ziga ishonch va ijobiy men-tasavvurini shakllantirish

Maqsad: O‘z-o‘zini anglash, o‘zini qadrlash va xavotirni kamaytirish.

Mashqlar:

1-mashq. «Men kimman?»

Maqsad: o‘quvchilarda «ijobiy «men-konsepsiyasi»ni shakllantirish, qahramonlarning fazilatlarini tahlil qilish orqali o‘ziga nisbatan ijobiy qarashni mustahkamlash, o‘zini baholash, shaxsiy qadriyatni anglash va emotsional o‘zini rag‘batlantirish.

Psixologik asos: Mazkur mashq Daniel Golman ning emotsional intellekt nazariyasidagi o‘z-o‘zini anglash va o‘zini qadrlash tamoyillariga asoslanadi. Golman ta’kidlaganidek, shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini anglash va ularga ongli munosabat bildirish qobiliyati emotsional yetuklikning boshlang‘ich nuqtasidir. Shu jarayonda bola o‘zini tushunish, ichki kechinmalarini aniqlash hamda ularni ijobiy yo‘nalishda boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘zini qadrlash esa shaxsning ijtimoiy faolligi, barqaror «Men-konsepsiyasi» va ijobiy o‘zaro munosabatlarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Mashq, shuningdek, Albert Banduraning o‘ziga ishonch (self-efficacy) nazariyasiga tayanadi. Bandura nazariyasiga ko‘ra, insonning o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchi uning faoliyat natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, mazkur mashq orqali bolalarda o‘z kuchi va imkoniyatlariga ishonch hosil qilish, muvaffaqiyatni shaxsiy sa’y-harakatlar bilan bog‘lash, hamda ichki motivatsiyani kuchaytirish maqsad qilingan. Bu esa ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvini yaxshilaydi va shaxsiy o‘zini rag‘batlantiradi.

Bundan tashqari, mashq L. S. Vygotskiyning ijtimoiy-tarixiy rivojlanish konsepsiyasi bilan uyg‘unlashadi. Vygotskiy fikricha, inson psixikasi ijtimoiy muhit va madaniy tajriba bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bola o‘z shaxsiy rivojlanishida muloqot va hamkorlik orqali yuqori psixik funksiyalarni egallaydi. Shu jihatdan, mazkur mashq bolaga o‘z hissiyotlarini ijtimoiy kontekstda anglash, muloqot orqali o‘z fikrini ifodalash va shaxsiy pozitsiyasini shakllantirish imkonini beradi. Jerom Brunerning «hikoya qilish orqali shaxsiylikni shakllantirish» yondashuvi mazkur mashqning mazmunini yanada boyitadi. Bruner nazariyasiga ko‘ra, inson o‘z hayot tajribasini hikoya shaklida ifodalash orqali shaxsiy ma’noni quradi. Shu asosda mashq bolalarda narrativ fikrlashni rivojlantirib, o‘z hayoti, histuyg‘ulari va qadriyatlarini tahlil qilishga undaydi.

Natijada, mashq o‘zini anglash, ichki ishonchni mustahkamlash va shaxsiy o‘zini rag‘batlantirishga qaratilgan kompleks psixologik faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. U bolaning hissiy-intellektual tajribasini ijtimoiy muloqot bilan

uyg'unlashtirib, «Men kimman?» degan ichki savolga ongli javob topish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi.

- Jarayon:** 1. Psixolog o'quvchilarga qahramonlarning suratlari tushirilgan kartochkalarni taqdim etadi (masalan: Alpomish – jasur; Barchinoy – sadoqatli; Kichkina shahzoda – o'ylovchan; Go'ro'g'li – adolatparvar).
2. Har bir bola o'ziga eng yaqin deb hisoblagan qahramon suratini tanlaydi.
  3. So'ng «Men kimman?» degan savol asosida o'zini qahramon bilan taqqoslab ta'riflaydi, masalan: «Men Alpomish kabi jasurman, chunki men hech qachon qo'rqmayman.» «Men Barchinoyga o'xshayman, do'stlaringa sodiqman.»
  4. Psixolog bolalarning so'zlarini e'tibor bilan tinglaydi, iloji bo'lsa yozib oladi.
  5. Mashq yakunida bolalar aylana bo'lib, boshqalar haqida iliq fikr bildiradilar (bu reflektiv fazani kuchaytiradi).

Jihozlar: mashhur qahramonlarning suratli kartochkalari, rangli stikerlar (qahramon nomlarini yozish uchun), flipchart yoki doska (tanlangan fazilatlarni umumlashtirish uchun).

Amalga oshirish vositalari: Vizual tasavvur texnikasi (qahramon obrazlari orqali o'zini anglash), Reflektiv og'zaki mashq (shaxsiy his-tuyg'ularni ifodalash), Identifikatsion dialog (qahramon bilan o'zini tenglashtirish)

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Goleman, D.** *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ.* — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt nazariyasi: o'zini anglash, o'zini boshqarish va ijtimoiy sezgirlik tamoyillari haqida.*)
2. **Bandura, A.** *Self-Efficacy: The Exercise of Control.* — New York: W. H. Freeman and Company, 1997. — 604 p. (*O'ziga ishonch nazariyasi — insonning o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchi va faoliyatdagi muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlik haqida.*)
3. **Vygotsky, L. S.** *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p. (*«Yaqin rivojlanish zonasi» va ijtimoiy-tarixiy rivojlanish konsepsiyasi haqida.*)
4. **Bruner, J. S.** *Acts of Meaning.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990. — 181 p. (*Hikoya qilish orqali shaxsiy tajribani ma'nolash va o'zlikni shakllantirish haqida.*)
5. **Bruner, J. S.** *The Culture of Education.* — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. — 224 p. (*Ta'lim jarayonining madaniy va psixologik asoslari hamda o'quvchining tajriba orqali o'zini anglash jarayoni haqida.*)

2-mashq. «Sehrli tayoqcha»

Maqsad: bolalarda ijobiy niyat, umid va motivatsiyani shakllantirish, fantaziya orqali ijodiy tafakkur va tasavvurni faollashtirish, o'z istaklarini ochiq ifoda qilish va o'ziga ishonchni oshirish.

Psixologik asos: mazkur mashq A. Banduraning o'ziga ishonch (selfefficacy) nazariyasi, D. Golman ning emotsional barqarorlik va ijobiy «Menkonsepsiya» modeli hamda E. Eriksonning (ba'zan zamonaviy interpretatsiyada M. Erikson nomi bilan yuritiladi) tasavvurga asoslangan resurs terapiyasi tamoyillariga asoslanadi.

Bandura nazariyasiga ko'ra, shaxsning o'z imkoniyatlariga ishonchi uning xulq-atvori, qaror qabul qilish jarayoni va muvaffaqiyatni his etish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, mashq orqali bolalarda o'z kuchiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, ijobiy o'zbaholashni shakllantirish va irodaviy barqarorlikni rivojlantirish maqsad qilingan.

Daniel Golman ta'kidlaganidek, emotsional barqarorlik shaxsning ichki kechinmalarini boshqarish, stressli vaziyatlarda muvozanatni saqlash hamda o'zini va boshqalarni to'g'ri anglash qobiliyati bilan belgilanadi. Mashq davomida bu jihatlar o'quvchilarda ijobiy «Men-obrazini» shakllantirish, o'zini qadrlash va emotsional o'zini tartibga solish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali namoyon bo'ladi.

Shuningdek, M. Eriksonning tasavvurga asoslangan resurs terapiyasi tamoyillari asosida mashq bolalarda ichki tasavvurlar orqali psixologik resurslarni (masalan, jasorat, ishonch, tinchlik, ijobiy xotiralar) faollashtirishga qaratilgan.

Tasavvur jarayoni bolaning ongi bilan ong osti o'rtasida bog'lovchi ko'prik vazifasini bajarib, ichki kuch manbalarini qayta tiklash va o'zini ijobiy qabul qilishni qo'llab-quvvatlaydi.

Natijada, ushbu mashq o'quvchilarda o'ziga ishonchni mustahkamlash, hissiy barqarorlikni ta'minlash, ichki resurslarni faollashtirish hamda o'zini ijobiy qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. U bolaning shaxsiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydigan psixokorreksion mexanizm sifatida amaliy ahamiyat kasb etadi.

Jarayon: 1. Psixolog guruh markaziga «Sehrli tayoqcha»ni (yasalma tayoqcha – qog'ozdan yasalgan, usti lentalar bilan bezatilgan) olib chiqadi va uni tanishtiradi: «Bu sehrli tayoqcha sizning ezgu niyatingizni ro'yobga chiqaradi. U faqat chin yurakdan aytilgan tilaklarni tinglaydi.»

2. Bolalarga bir daqiqa vaqt beriladi – ular ichlaridan tilaklarini o'ylab olishadi.

3. Har bir bola navbat bilan tayoqchani qo'lga olib, quyidagi jumlaning tugatadi: «Men xohlayman...», «Agar men qahramon bo'lsam...», «Sehrli tayoqcha menga yordam bersa...» Masalan: «Men xohlayman, Alpomishdek do'stlarimni himoya qila olishni.»

4. Har bir niyat e'tibor bilan tinglanadi. Xohlovchilar rasmda o'z tilagini tasvirlashi ham mumkin.

5. Mashq yakunida psixolog barchaning niyati ijobiy va mehrga yo'g'rilganini ta'kidlaydi, va: «Sehrli tayoqcha endi yuragingizda,» – degan yakuniy motivatsion gap bilan mashqni tugatadi.

Jihozlar: yasalma «Sehrli tayoqcha» (bezatilgan tayoq yoki qalam), rangli lentalar (tayoqchani bezash uchun), istovchilar uchun: qog'oz, qalam, bo'yoqlar (niyatni rasmda ifodalash uchun)

Amalga oshirish vositalari: Vizual tasavvur texnikasi (o'z tilagini obrazli ko'rish, Reflektiv ifoda (ichki istakni ifodalash), Art-terapiya (ixtiyoriy holda niyatni rasmga tushirish).

Davomiyligi: 35-40 daqiqa

Mazkur mashq muallif tomonidan ishlab chiqilgan hamda quyidagi manbalardan foydalanilgan:

1. **Bandura, A.** *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. — New York: W. H. Freeman and Company, 1997. — 604 p. (*O'ziga ishonch (self-efficacy) nazariyasi — shaxsning o'z imkoniyatlariga ishonchi va faoliyatdagi muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlik haqida.*)

2. **Goleman, D.** *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. — New York: Bantam Books, 1995. — 352 p. (*Emotsional intellekt nazariyasi — o'zini anglash, emotsional barqarorlik va ijobiy «men-konsepsiyasi»ni rivojlantirish asoslari haqida.*)

3. **Erickson, M. H., Rossi, E. L., Rossi, S. I.** *Hypnotic Realities: The Induction of Clinical Hypnosis and Forms of Indirect Suggestion*. — New York: Irvington Publishers, 1976. — 380 p. (*Milton Eriksonning tasavvurga asoslangan resurs terapiyasi va ijobiy tasavvur orqali ichki resurslarni faollashtirish usullari haqida.*)

4. **Rossi, E. L.** *The Psychobiology of Mind-Body Healing: New Concepts of Therapeutic Hypnosis*. — New York: W. W. Norton & Company, 1986. — 352 p. (*Erikson maktabi psixoterapiyasi doirasida resurs terapiyasi va ichki psixik tiklanish jarayonlari haqida.*)

YAKUNIY METODIK TAVSIYALAR

«Kitob bilan do‘stlashamiz!» dasturini amalga oshirish jarayonida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning yosh, individual-psixologik va psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olish dastur samaradorligini ta‘minlovchi asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Dasturdan foydalanishda kitobxonlik faoliyatiga faqat o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirish vositasi sifatida emas, balki bolaning kognitiv, emotsional, konativ-ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi kompleks faoliyat sifatida yondashish tavsiya etiladi.

Dasturdan samarali foydalanish maqsadida psixolog va pedagoglarga quyidagi yakuniy metodik tavsiyalar beriladi.

1. Kitobxonlikni majburiyat emas, ijobiy faoliyat sifatida tashkil etish.

O‘quvchini kitob o‘qishga majburlash yoki kitobxonlikni faqat nazorat va baholash vositasiga aylantirishdan saqlanish lozim. Bolada kitobga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish uchun o‘qish jarayoni qiziqarli, mazmunli va emotsional jihatdan qulay faoliyat sifatida tashkil etilishi kerak.

O‘quvchiga imkon qadar kitob, hikoya yoki mavzu tanlashda muayyan erkinlik berish, uning qiziqishlari va hayotiy tajribasini hisobga olish maqsadga muvofiq.

2. Badiiy matnni bolaning hayotiy tajribasi bilan bog‘lash.

Har bir matnni o‘qishdan keyin uning mazmunini bolaning kundalik hayoti bilan bog‘lash tavsiya etiladi. Bunda “Sen bu vaziyatda nima qilarding?”, “Qahramonning o‘rnida bo‘lganingda qanday qaror qabul qilarding?”, “Bu voqea senga nimani eslatdi?” kabi savollardan foydalanish mumkin.

Bunday yondashuv o‘quvchining matnni shunchaki eslab qolishidan ko‘ra, uning mazmunini shaxsiy tajribasi bilan bog‘lashiga yordam beradi.

3. Savollarni oddiydan murakkabga qarab tashkil etish.

Mashg‘ulotlarda savollar tizimli ravishda faktik, tushuntiruvchi, tahliliy, baholovchi va ijodiy savollarga ajratilishi tavsiya etiladi.

Dastlab bolaning matn mazmunini tushunganligi aniqlanadi, keyinchalik qahramonlarning xatti-harakatlari, sabab-oqibat munosabatlari, muqobil yechimlar va shaxsiy fikrlar muhokama qilinadi.

Shu orqali “nima bo‘ldi?” → “nima uchun bo‘ldi?” → “qanday baholaysan?” → “boshqacha bo‘lishi mumkinmidi?” ketma-ketligi asosida fikrlash murakkablashtirib boriladi.

4. Ochiq savollardan keng foydalanish.

Psixolog va pedagog bolaga faqat bitta to‘g‘ri javobni talab qiladigan savollar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Ochiq savollar bolaning mustaqil fikrlashi, o‘z nuqtayi nazarini asoslash va muqobil yechimlarni izlashiga imkon beradi.

Masalan:

- “Nima uchun shunday deb o‘ylaysan?”
- “Boshqa qanday yo‘l tutish mumkin edi?”
- “Qahramonning qarorini qanday baholaysan?”
- “Hikoyani boshqacha yakunlash mumkinmi?”
- “Agar voqea hozirgi sharoitda sodir bo‘lganida nima o‘zgargan bo‘lardi?”

5. Kognitiv, emotsional va konativ rivojlanishni birgalikda olib borish.

Dastur mashg‘ulotlarida ushbu uch yo‘nalishni bir-biridan ajratib qo‘ymaslik tavsiya etiladi.

Masalan, badiiy matnni o‘qish orqali:

kognitiv soha — matnni anglash, tahlil qilish va muammoni hal qilish;

emotsional soha — qahramonning his-tuyg‘ularini anglash va o‘z hissiyotlarini ifodalash;

konativ-ijtimoiy soha — qaror qabul qilish, mas’uliyatni anglash, hamkorlik va ijtimoiy xulqni rivojlantirish

bilan uyg‘unlashtirilishi mumkin.

6. Har bir mashg‘ulotda ijodiy faoliyat elementini qo‘llash.

O‘quvchining kitobxonlik faoliyatini faqat o‘qish va savol-javob bilan cheklamaslik kerak. Rasm chizish, hikoyani davom ettirish, muqobil yakun yaratish, rolli o‘yin, sahnalashtirish, qahramonga maktub yozish, dialog tuzish yoki yangi qahramon yaratish kabi topshiriqlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Bu usullar bolaning tasavvuri, obrazli tafakkuri va ijodiy faolligini qo‘llab-quvvatlaydi.

7. Emotsional xavfsiz muhitni ta’minlash.

Mashg‘ulot davomida bolaning fikri, hissiyoti va ijodiy mahsulotiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish zarur. O‘quvchining javobini masxara qilish, uni boshqa o‘quvchilar bilan taqqoslash yoki fikrini keskin rad etish tavsiya etilmaydi.

Ayniqsa, emotsional mazmundagi matnlar bilan ishlashda bolaning shaxsiy tajribasini majburan oshkor qilishga yo‘l qo‘ymaslik kerak.

8. Individual farqlarni hisobga olish.

O‘quvchilarning kitob o‘qish tezligi, nutqiy imkoniyatlari, diqqat barqarorligi, xotirasi, tasavvuri, emotsional sezgirliigi va ijtimoiy faolligi turlicha bo‘lishi mumkin.

Shu sababli topshiriqlarning murakkabligi va bajarish shaklini individual imkoniyatlarga moslashtirish tavsiya etiladi. Og‘zaki javob berishda qiynaladigan o‘quvchiga yozma yoki tasviriy topshiriq berish, tortinchoq o‘quvchini esa kichik guruhda faoliyatga jalb etish mumkin.

9. Rag‘batlantirishda bolaning sa’y-harakatini ham baholash.

O‘quvchini faqat yakuniy natijasi uchun emas, balki mustaqil fikrlashga, izlanishga va topshiriqni bajarishga qilgan harakati uchun ham rag‘batlantirish maqsadga muvofiq.

“Sen to‘g‘ri javob berding” bilan bir qatorda:

- “Fikringni yaxshi asoslab berding”;
- “Muammoning boshqa yechimini topishga harakat qilding”;
- “Qahramonning holatini yaxshi tushuntirding”;
- “O‘z fikringni mustaqil ifodalading”

kabi rag‘batlantiruvchi fikrlardan foydalanish bolaning ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlaydi.

10. Refleksiyaning har bir mashg‘ulotning majburiy tarkibiy qismiga aylantirish.

Mashg‘ulot oxirida o‘quvchiga o‘z faoliyati va olgan taassurotlarini anglash imkonini berish tavsiya etiladi.

Buning uchun:

- “Bugun nimani o‘rgandim?”
- “Menga nima yoqdi?”
- “Men nimani his qildim?”
- “Qaysi topshiriq men uchun qiziqarli bo‘ldi?”
- “Keyingi safar nimani boshqacha qilgan bo‘lardim?”

kabi reflektiv savollardan foydalanish mumkin.

11. Mashg‘ulotlarni izchil va tizimli tashkil etish.

Dastur samaradorligi alohida mashg‘ulotlarning sifatigina emas, balki ularning muntazamligi va izchilligiga ham bog‘liq. Mashg‘ulotlar belgilangan ketma-ketlikda amalga oshirilishi, oldingi mashg‘ulotda shakllangan ko‘nikmalar keyingi mashg‘ulotlarda mustahkamlanishi lozim.

Har bir yangi topshiriq bolaning avvalgi tajribasiga tayanishi va rivojlanishning keyingi bosqichiga olib borishi maqsadga muvofiq.

12. Dastur natijalarini muntazam monitoring qilish.

Psixolog va pedagog o‘quvchilarning dastur davomida yuz berayotgan o‘zgarishlarini muntazam kuzatib borishi tavsiya etiladi.

Monitoring jarayonida quyidagi jihatlariga e’tibor qaratish mumkin:

- kitob o‘qishga qiziqishning o‘zgarishi;
- mustaqil kitob tanlashga intilish;
- nutqiy faollik;
- matnni anglash va tahlil qilish;
- muammoli vaziyatlarga yechim topish;

- empatik munosabat;
- ijodiy topshiriqlardagi faollik;
- guruh bilan hamkorlik;
- o‘z fikrini mustaqil ifodalash;
- o‘ziga bo‘lgan ishonch.

13. Dastur boshida va yakunida taqqoslash o'tkazish.

Dastur samaradorligini aniqlash uchun boshlang‘ich va yakuniy holatni taqqoslash tavsiya etiladi. Bunda o‘quvchilarning kitobxonlikka qiziqishi, o‘quv motivatsiyasi, nutqiy faolligi, ijodiy fikrlashi, emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlar tahlil qilinishi mumkin.

Natijalarni faqat guruh bo‘yicha emas, zarur hollarda individual rivojlanish dinamikasi nuqtayi nazaridan ham ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

14. Ota-onalarni kitobxonlik jarayoniga jalb etish.

Dasturdagi faoliyatni oiladagi kitobxonlik muhiti bilan uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Ota-onalarga bolaning kitob o‘qish faoliyatini nazorat qilishdan ko‘ra, u bilan o‘qilgan asar haqida suhbatlashish, savollar berish va shaxsiy namuna ko‘rsatish muhimligini tushuntirish lozim.

Oilada kitob o‘qish uchun muntazam vaqt ajratilishi bolaning kitobxonlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi muhim omillardan biri bo‘lishi mumkin.

15. Kitobxonlikni boshqa fanlar bilan integratsiya qilish.

«Kitob bilan do‘stlashamiz!» dasturidagi topshiriqlarni ona tili, o‘qish savodxonligi, adabiyot, tasviriy san‘at, tarbiya va boshqa fanlar bilan integratsiyalash mumkin.

Masalan, badiiy matn asosida:

ona tili — yangi so‘zlar va nutqiy topshiriqlar;
matematika — mantiqiy va muammoli vaziyatlar;
tasviriy san‘at — qahramon yoki voqea tasviri;
tarbiya — axloqiy tanlov va ijtimoiy mas‘uliyat;
texnologiya — ijodiy mahsulot yaratish
kabi faoliyatlar tashkil etilishi mumkin.

16. Kitob tanlashda yosh va psixologik moslikni ta’minlash.

Tanlanadigan badiiy asarlar o‘quvchilarning yoshiga, bilim darajasiga, nutqiy imkoniyatlariga va psixologik tayyorgarligiga mos bo‘lishi kerak.

Matnning hajmi, mazmuni, qahramonlari, muammoli vaziyatlari, emotsional yuklamasi va tarbiyaviy imkoniyatlari oldindan tahlil qilinishi tavsiya etiladi.

17. Natijalarni mutlaq baho sifatida talqin qilmaslik.

Dastur davomida qo‘lga kiritilgan natijalar bolaning doimiy va o‘zgarmas psixologik xususiyatlarini ifodalaydi, deb qarash to‘g‘ri emas. Bolaning rivojlanish

ko'rsatkichlari uning oilaviy muhiti, ta'lim sharoiti, individual tajribasi, tengdoshlari bilan munosabatlari va boshqa omillar ta'sirida o'zgarishi mumkin.

Shuning uchun baholash natijalari rivojlanish dinamikasini aniqlash va keyingi pedagogik-psixologik ishlarni rejalashtirish vositasi sifatida foydalanilishi lozim.

18. Psixolog va pedagog hamkorligini ta'minlash.

Dastur samaradorligi psixolog va pedagogning o'zaro hamkorligiga bog'liq. Pedagog bolaning kundalik ta'lim faoliyatidagi o'zgarishlarni kuzatsa, psixolog uning emotsional, motivatsion va ijtimoiy rivojlanish jihatlarini chuqurroq tahlil qilishi mumkin.

Shu sababli mashg'ulotlardan keyin qisqa metodik muhokamalar o'tkazish, kuzatuv natijalarini almashish va zarur hollarda individual yondashuv strategiyasini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

19. Dastur materiallarini ijodiy moslashtirish.

«Kitob bilan do'stlashamiz!» dasturini turli maktablar, sinflar va o'quvchilar guruhlarida aynan bir xil shaklda qo'llash shart emas. Dastur mazmuni umumiy konseptual yo'nalishni saqlagan holda, hududiy, madaniy, ta'limiy va individual sharoitlarga moslashtirilishi mumkin.

Biroq moslashtirish jarayonida dasturning asosiy maqsadi — kitobxonlik asosida bolaning kognitiv, emotsional va konativ-ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash tamoyili saqlanishi kerak.

20. Dasturni uzoq muddatli kitobxonlik odatiga yo'naltirish.

16 soatlik dastur yakunlangandan keyin ham o'quvchining kitob bilan munosabatini davom ettirish maqsadga muvofiq. Buning uchun “Shaxsiy kitobxonlik kundaligi”, “Oy kitobi”, “Kitobxonlik haftaligi”, “Sevimli qahramonim”, “Kitob tavsiya qilaman” kabi kichik loyihalardan foydalanish mumkin.

Bunda dasturning yakuniy maqsadi faqat mashg'ulot davomida ma'lum topshiriqlarni bajarish emas, balki bolaning mustaqil va ijobiy kitobxonlik tajribasini shakllantirish ekanligi doimo yodda tutilishi kerak.

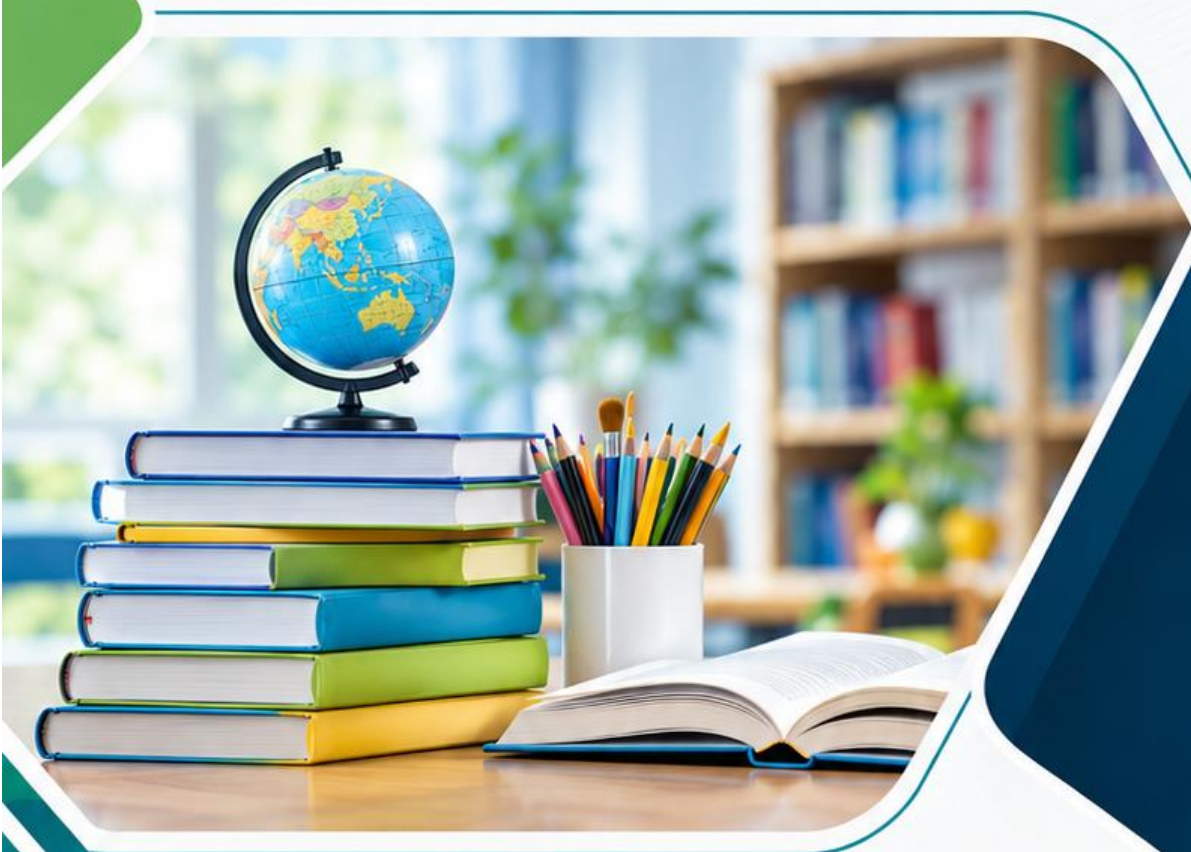
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nishonova Z.T., Rahimova I.G., Do'stmuxammedova Sh.A., Ergashev P.S. (2013). Kichik maktab yoshidagi bolalarda tortinchoqlikning profilaktikasi va psixokorreksiyasi. – Toshkent.
2. Turg'unov A.A., Xasanova S. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik jarayonlari diagnostikasi va korreksiyasi. – Toshkent.
3. Barodina V.A. (2005). Formula interesa k chteniyu. Moskva: Prosveshchenie.
4. Luskanova N.G. (1993). Metodika otsenki uchebnoy motivatsii. Moskva: Pedagogika.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining "O'quv dasturlari" bo'yicha qarorlari (2020).
6. Alisher Navoiy. Xamsa. – Tanlangan hikoyalar to'plami.
7. O'zbek xalq ertaklari to'plami. – O'zbekiston xalq og'zaki ijodi namunalaridan.
8. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books.
9. Wolf, M. (2007). Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. HarperCollins Publishers.
10. Oatley, K. (2011). Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction. Wiley-Blackwell.
11. Bruner, J. (1990). Acts of Meaning. Harvard University Press.
12. Guthrie, J.T., & Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In Handbook of Reading Research.
13. IJzendoorn, M.H. van. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 117(3), 387–403.
14. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain.
15. Piaget, J. (1972). The Psychology of the Child. Basic Books.
16. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
17. Beck, A.T., & Emery, G. (1985). Anxiety Disorders and Phobias: A Cognitive Perspective. Basic Books.

**“Kitob – bu bilim,
kitob – bu kelajak,
kitob – bu baxt!”**

KITOBXONLIK

SHAXS
RIVOJLANISHI

IJODKORLIK

**Kitob o‘qigan bola –
keng dunyoqarashli, baxtli inson!**
